

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
ЦЕНТР СХІДНОСВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

**НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Том II

**За редакцією:
*Василь Льницький, Микола Галів***

Київ – Дрогобич – Львів – Запоріжжя – Переяслав – Ужгород – Перемишль

УДК 001+37](477)«364»(08)
ББК 74.04я43
Н 34

Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 282 с.

ISBN 978-617-554-241-5

Видання містить матеріали, що лягли в основу доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки». Молоді та досвідчені науковці висвітлюють актуальні питання в галузях історичних, філологічних, педагогічних, мистецтвознавчих, суспільних, природничих наук та здоров'я людини. Матеріали стануть корисними для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, студентів, вчителів.

УДК 001+37](477)«364»(08)
ББК 74.04я43

Редакційна колегія:

д-р пед. н., проф. **М. Галів**; д-р філол. н., проф. **І. Зимомря**; канд. філол. н., доц. **І. Дмитрів** (відповідальний секретар); д-р іст. н., проф. **В. Ільницький**; д-р іст. н., проф. **Ю. Каганов**; д-р іст. н., проф. **В. Качмар**; д-р іст. н., проф. **В. Коцур**; д-р іст. н., проф. **І. Соляр**; д-р іст. н., проф. **С. Степень**.

Рецензенти:

д-р іст. н., проф. Віталій Тельвак
д-р педагогічних наук, проф. Олена Невмержицька

© Автори, 2024
© В. Ільницький, 2024
М. Галів, 2024
© Гельветика, 2024

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ. ФІЛОЛОГІЯ

Арістова А. «Велика українська енциклопедія»: енциклопедистика на інформаційному фронті.....	8
Біла С. Наративне відеоінтерв'ю як інструмент для вивчення теми «російсько-українська війна» у закладах середньої, передвищої та вищої освіти	12
Білокопитова М. Дослідження випадків використання <i>will</i> в умовних реченнях першого типу в <i>if-clause</i>	18
Білокопитова М. Функціональний аналіз та випадки використання часу Future in the Past в англійській мові.....	21
Бойчук А., Ніколасв С. Оборона Маріуполя (березень – травень 2022 р.) у висвітленні польського інформаційно-аналітичного порталу Defence24.....	25
Веденєв Д. Інституалізація воєнно-історичного дослідження російсько-української війни (у Збройних Силах України).....	29
Галик В. «Встане славна мати Україна, щаслива і вільна, від Кубані аж до Сяну-річки одна, нероздільна»: Іван Франко про майбуття України.....	33
Галів М. Роль освіти у післявоєнній відбудові Республіки Корея (друга половина ХХ ст.): уроки для України.....	40
Галів М., Ільницька Н. Проблеми і перспективи розвитку освіти у Республіці Хорватія.....	45
Галів М., Карпенко О. Геноцидний характер викрадення українських дітей російськими окупантами: за матеріалами ЗМІ (2022–2024).....	49
Глібіщук М. Селянознавчі студії як важливий напрям вивчення історії України у роки першої світової війни і революції (1914–1921).....	54
Гриник Л. Інформування українців про початок повномасштабного вторгнення (на основі матеріалів інтернет-видання «Української правди»).....	57
Гриник Л. Програмові ідеї ОУН щодо виховання молоді у другій половині 40-х рр. ХХ століття.....	61
Гриценко Г., Яцула Є.-П. Українсько-британські відносини в культурно-історичному контексті (2022–2023).....	65

Дворянин П. Правове становище внутрішньо переміщених осіб у висвітленні українських ЗМІ (2014–2022).....	69
Льницький В., Галалай Ю. Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022–2024).....	73
Зінкевич Я., Коцур Л. Політика увічнення пам'яті загиблих воїнів-медиків під час російсько-української війни 2014–2022 рр.	80
Калінічева Г. Українські архіви та архівна наука в умовах російсько-української війни	85
Каліщук О. «Мазепинці», «петлюрівці», «бандерівці» як маркери гібридної війни Росії	90
Корновенко Л. Корновенко С. Мовна політика в Україні: історичні уроки довоєнного часу (1991–2014 рр.).....	93
Костюк П. Між навчанням і безпекою: право на освіту в умовах війни та виклики для приватної школи.....	97
Лупак М. Академічна співпраця українських науковців з інституціями Сполученого Королівства як фактор протидії російській дезінформації під час російсько-української війни.....	102
Мазурчак Л. Медична опіка в лавах Української Повстанської Армії: досвід Українського Червоного Хреста (1943–1945).....	105
Марченко Я. Мілітаризація освіти в тимчасово окупованому Росією Кримському півострові (2014–2023).....	109
Медвідь О. Іноземні військові формування в складі Збройних сил України в російсько-українській війні.....	112
Мельник Н. Студентство та шахи: відродження шахових традицій у Львівському університеті під час повномасштабної російсько-української війни (2022–2024).....	115
Мрака І. Історичні знання в освітньо-виховній роботі армії II Речі Посполитої (1921–1939).....	119
Муравський О., Шолота К. Тимчасове переміщення закладів вищої освіти у роки російсько-української війни.....	124
Попп Р. Світові акції всесвітнього конгресу українців у підтримці України у боротьбі проти російської агресії.....	128
Пуйда Р. Руїнування окупантами освітньої інфраструктури в Україні у роки повномасштабного вторгнення.....	132
Ситник О., Зубкович О. Переосмислення витоків російсько-української війни на початку ХХІ століття.....	135

Торczyk W. Walka systemów politycznych w Starożytnej Grecji w wizji Ksenofonta Ateńczyków.....	139
Улько С. Книга як соціокультурний феномен.....	142
Фесан В. Актуальність віртуальних (цифрових) музеїв під час війни.....	144

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Беньковська Н. Проблемні питання мовної підготовки у вищих військових навчальних закладах України.....	147
Гілевич І. Розуміння природи радянської пропаганди в школах УРСР 1930–1980-х років як важливий елемент підготовки студентів-істориків в умовах гібридної війни з російською федерацією.....	149
Доброносова Ю. Ціннісні та методологічні орієнтири викладання етичних дисциплін здобувачам ступеня бакалавра.....	152
Нанівський Р. Погляди Омеляна Вишневецького на українську педагогіку як чинник протистояння російській експансії на початку ХХІ ст.	156
Сіромський Р. Початок «холодної війни» у шкільних підручниках із всесвітньої історії: старі наративи та нові підходи.....	159
Станкевич А. Виклики до освітньо-педагогічного процесу під час військових дій в Україні.....	162
Столяренко Ол., Столяренко Ок. Актуальність компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів.....	165
Шелестак Л. Освіта під час війни: збереження історії та пам'яті учасників конфлікту через освітні програми.....	169
Щоголев Я. Еволюція інформаційної грамотності: використання штучного інтелекту для розширення можливостей здобувачів закладів вищої освіти.....	173

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА. ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Литвин В. Новий тип агрохімікатів на основі наночастинок міді для використання в сільському господарстві у военний та післявоєнний період	176
--	-----

Слободяник В. Безпека та розвиток природного середовища в умовах російсько-української війни	179
Соловей Б. Аналіз методів оцінки рівня ризику аварії при експлуатації баштового крану в умовах вибухових хвиль	182
Черненко О., Вовк Н. Реабілітація учасників бойових дій: медико – психологічні основи збереження здоров'я	185

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Березанська І., Лященко Ю., Зленко Я. Роль інформаційних технологій в організації документо-інформаційних комунікацій.....	189
Вовк Н., Боровик О. Правове регулювання забезпечення безпеки цивільного населення України в умовах воєнного стану	192
Вовк Н., Деркач А. Україна у досягненнях гендерної рівності в умовах воєнного стану	196
Вовк Н., Кобилка Є. Наслідки довготривалого стресу серед цивільного населення в умовах воєнного часу	201
Гончарук С., Корсак Р., Годя І. Специфіка використання устаткування у готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики.....	205
Гуштан Т. Військовий туризм як один із стратегічних напрямків для розвитку готельно-ресторанного сектору: можливості та виклики.....	210
Гуштан Т., Корсак Р. Роль державних ініціатив на відновлення готельно-ресторанної та туристичної сфери в повоєнний період.....	216
Гуштан Т., Корсак Р. Роль VR та AR – технологій для розвитку воєнно-патріотичного туризму та готельно-ресторанного бізнесу.....	221
Даниш Ю., Корсак Р. Проблеми залучення готельно-ресторанної інфраструктури у військово-подієві заходи.....	226
Ільницький В., Корсак Р. Відпочинок у вогні: використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі.....	231
Калакура О. Етнополітичні дослідження в системі наукового осмислення уроків війни Російської Федерації проти України.....	235

Корсак Р. Готельно-ресторанна освіта: використання європейського досвіду у навчальних програмах України.....	239
Корсак Р., Годя І. Вимоги до сучасного устаткування у готельно-ресторанних комплексах.....	243
Корсак Р., Гуштан Т. Аналіз організації готельно-ресторанної освіти в Чеській Республіці: можливості та перспективи для впровадження в Україні.....	247
Плужник О., Мірошніченко Д., Дрок П. Переваги та недоліки використання відкритих хмар в освіті.....	251
Сакаль Т., Корсак Р. Проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України.....	255
Самойленко К. Чотирифазна модель розвитку гендерної ідентичності жінок у збройних силах.....	259
Фігурний Ю., Шакурова О. Наука і освіта України в умовах повномасштабної російської агресії: роль Науково-дослідного інституту українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання української молоді в освітній та гуманітарний простір.....	262
Храбан Т. Концепції героя та героїзму в період російсько-української війни.....	266
Шинкарик Ю., Безсмертна Н. Роль Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1-4, 5-8, 9-11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» у формуванні державної мовної політики України в галузі освіти.....	270
Відомості про авторів.....	274

Алла АРІСТОВА
(Київ, Україна)

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»: ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФРОНТІ

Велика українська енциклопедія, ВУЕ – перша в добу незалежності універсальна національна енциклопедія. За півстоліття, що минуло з часу створення її попередниці – універсальної «Української радянської енциклопедії» (майже 40 р. з виходу останнього тому, 1985 р.), змінився світ, змінилася Україна, зазнали змін принципи, форми, стратегії та платформи сучасної енциклопедистики. Готовність до нового, найбільшого за всю українську історію, енциклопедичного проєкту свідчила про певну державницьку зрілість України, зрушення в усвідомленні її ідентичності. Створення ВУЕ ініціювала Національна академія наук України, санкціонували Укази Президента України (№ 1 від 02.01.2013 р. «Про Велику українську енциклопедію»; № 7 від 12.01.2015 р. «Питання підготовки та видання Великої української енциклопедії»). Енциклопедія замислена як загальнонаціональний проєкт, покликаний об'єднати наукові інституції та вчених України і діаспори, створити нову наукову мережу, стати «інтелектуальною візитівкою» держави (за взірцем «Британіки» укладачі ВУЕ називають її «наша Українніка»). Його осердям є україноцентричність: Україна для світу, світ через Україну, український погляд на світові події та контексти, частка інформації про державу становитиме не менше третини від обсягу видання.

Завдання підготовки енциклопедії покладено на Державну наукову установу «Енциклопедичне видавництво» за науково-методичного супроводу НАН України. Основні напрями роботи установи: а) підготовка друкованої версії ВУЕ; б) створення енциклопедичного порталу e-ВУЕ [1]; в) розвиток теорії й методології енциклопедистики; г) збереження та оцифрування архівів УРЕ. ВУЕ фактично стала «дитям війни»: наукова установа запрацювала в жовтні 2013 р., напередодні Революції гідності, а вся подальша реалізація проєкту перебігала в умовах російсько-української війни. Відтак «Велика українська енциклопедія» – це

не просто чергове видання. Йдеться про формування національної самосвідомості, потужний освітній і просвітницький ресурс і водночас про війну наративів, смислів, цінностей, захист нашої інформаційної і ментальної безпеки. Адже об'єктивна, вивірена, науково-енциклопедична інформація про світ та Україну подається через протидію ворожій пропаганді, інформаційним вкидам, фейкам, мові ворожнечі й брехні.

Початково йшлося про підготовку друкованого видання, яке б включало орієнтовно 80 тис. термінів реєстру (гасел) і 30 томів, тобто вже базова версія словника енциклопедії була вдвічі більшою за УРЕ. За кілька років пріоритетом стало створення мультимедійного енциклопедичного порталу з новітніми семантичними технологіями. Портал запрацював з кінця 2018 р. під слоганом «Про Україну та світ – достовірно і мультимедійно». Відтоді ВУЕ укладають у двох форматах паралельно: друкованій багатотомній та електронній версіях, які не ідентичні (портальна значно ємніша і багатша, з усіма перевагами навігації, гіпертексту, пошуку, мультимедіа тощо). Якщо друковану версію заповнюють за абеткою, то портальну – актуальними статтями за всіма літерами. Кількість гасел вже зросла майже до 100 тис., а енциклопедичний портал в умовах воєнного стану і протистояння повномасштабній агресії набув нових функцій, став «на нулі» інформаційного фронту.

Більшість енциклопедичних статей – авторські, укладені знаними фахівцями у тій чи тій царині. Тексти обов'язково проходять перевірку на добросовісність, підлягають ретельному фактчекінгу, структуровані за розробленими схемами; для них добирають світлини, схеми, інфографіку, мапи тощо. Кожна обов'язково містить рубрику «Зв'язок з Україною», або «В Україні», «Україніка», де увиразнена суголосність події, явища, спадщини діячів, яким присвячена стаття, з українським контекстом. До кожної статті ВУЕ додано бібліографію: «Джерела», «Праці», «Твори», «Література». Бібліографічні списки у ВУЕ – не просто переліки використаних текстів, а самостійні, повноцінні структурні елементи статей, що інформують про важливі видання з теми, репрезентують світ україномовних джерел, перекладів, розвідок. У ситуації інформаційної протидії засиллю російських джерел бібліографічні блоки енциклопедії популяризують українську мову як мову науки, привертають увагу до доробку українських та європейських вчених, ширше – стають чинником переорієнтації з науки євразійсь-

кого Сходу на науку європейського Заходу [2, 162]. Не випадково частина статей ВУЕ, залежно від рівня та обсягу, прирівнені МОН до фахових категорій Б. Мультимедійний портал e-ВУЕ постав і як альтернатива «Вікіпедії» – науковість vs аматорства, достовірна інформація vs вигадок і розмірковувань, оригінальні українські тексти vs поширених в українській вікі недолугих перекладів з російської мови, відповідальність автора vs анонімності.

Станом на 2024 близько 12 тис. енциклопедичних статей завантажені на портал (кількість користувачів сягла близько 2 млн на рік). Мережа авторів ВУЕ перевищує 0,7 тис. науковців, що розкидані війною по всьому світі; укладено угоди про співробітництво з академічними інститутами, вишами, національними бібліотеками України, професійними науковими асоціаціями тощо. Крім того, результати фундаментальних і прикладних досліджень колективу ДНУ «Енциклопедичне видавництво» втілено в 6-ти колективних монографіях та численних збірниках з проблем історії енциклопедистики в світі та в Україні; принципів і методології формування енциклопедичного контенту, сучасних технологій створення енциклопедичних порталів, ролі української енциклопедистики як складника інформативного спротиву [3].

Від початку повномасштабної агресії до звичних завдань енциклопедистів (розширення і уточнення базового «Словника» [4], укладання корпусу тематичних реєстрів гасел, просування підготовки томів друкованої версії, кожен із яких вміщує близько 2 тис. статей, імпортування статей на портал та удосконалення його семантичних властивостей, пошук і запрошення до співпраці нових авторів тощо) додалися й нові. Засновано нові рубрики: «Актуально» (вигострені війною найактуальніші поняття, терміни, події, добірки яких стали основою серії «Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій» [5]), «Герої України» (зібрано інформацію та укладено статті про близько 100 полеглих героїв, яку меморіалізує серія «Герої України» [6]), «Міста-Герої», «Україна. Поруйнована спадщина». Біжить рухомий рядок щоденної хроніки, який інформує про подієвий контекст війни, а випуски «Хроніки повномасштабної війни» стають частиною загальнонаціональної пам'яті.

«Велика українська енциклопедія» є прикладом трансформації самого способу функціонування сучасних енциклопедій: а) як авторитетного, динамічного й гнучкого інформаційного ресурсу,

що здатен швидко реагувати на виклики, запити і події сьогодення; б) нового типу соціальної інституції, що створює особливий тип наукової мережі зі своїми практиками, цінностями, технологіями, етосом; в) носія інформаційної культури. Українські енциклопедичні портали, зокрема e-VUE, на фронтах інформаційно-психологічної війни та гібридної агресії, повстали на захист інформаційної безпеки та ціннісних пріоритетів суспільства, екзистенційних смислів і колективної пам'яті, національної та державної ідентичності, українського світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>
2. Українська енциклопедистика: постаті, події, поняття: збірник матеріалів / За заг. ред. д.і.н., проф. А. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. 208 с.
3. Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву: колективна монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. 368 с.
4. Велика українська енциклопедія. Словник / Керівник авт. колективу д-р іст. наук, проф. Киридон А. М. К.: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 1408 с.
5. Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій / Упорядники: д.і.н., проф. А. Киридон, к.і.н., доц. А. Іваненко. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. Вип. 1. 352 с.
6. ГЕРОЇ УКРАЇНИ. Російсько-українська війна / Упоряд.: к.і.н. Наталія Гаврилишина; д.і.н., проф. Алла Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023–2024. Вип. 1, 2.

Світлана БІЛА
(Дрогобич, Україна)

НАРАТИВНЕ ВІДЕОІНТЕРВ'Ю ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА» У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ, ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

У складних сучасних умовах усно-історичні дослідження, зокрема наративні інтерв'ю з очевидцями повномасштабної агресії російської федерації проти України, стають, вочевидь, найважливішими (а почасти єдиними) правдивими джерелами інформації. При цьому заради збереження історичної пам'яті вільне наративне інтерв'ю слід проводити не тільки з військовими, але й з політиками, чиновниками, медиками, волонтерами, військовими капеланами, мирними людьми, які пережили жахіття окупації, внутрішньо переміщеними особами, вимушеними емігрантами. І саме вчасно і якісно проведені учнівські та студентські усно-історичні розвідки можуть слугувати для подальших наукових студій [15, 16].

Методичні поради, як учням та студентам проводити біографічні інтерв'ю з різними людьми, які творять українську історію новітньої доби, подано у чималій кількості праць [4; 5; 12; 14; 16]. Є багато досліджень, присвячених висвітленню теоретико-методичних засад реалізації усно-історичних студій та оприлюдненню матеріалів, отриманих на основі проведених інтерв'ю з учасниками АТО, військовими російсько-української війни [6; 9; 11; 13; 19; 20]. Український Інститут національної пам'яті видав декілька збірників інформаційних матеріалів про російсько-українську війну, здобутих на основі застосування методу усної історії [22; 23; 24]. Зусиллями українських науковців опубліковані матеріали інтерв'ю з волонтерами, капеланами різних конфесій та пересічними людьми часів воєнного часу [1; 3; 7; 21; 25].

Проте, на наш погляд, важливо навчити учнів та студентів не тільки правильно організовувати і брати інтерв'ю з очевидцями російсько-української війни, але й досліджувати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати вже зібрані матеріали. Т. Пастушенко акцентує, що основною проблемою такого роду досліджень є проблема інтерпретації інтерв'ю та використання результатів аналізу інтерв'ю у наукових студіях [18, 4, 7]. І Коляда підкреслює, що молодь необ-

хідно ознайомлювати з методами аналітичного узагальнення інтерв'ю [10, 34–37]. Т. Отріщенко зацентувала, що потрібно не тільки аналізувати, інтерпретувати, але й обов'язково презентувати усно-історичні дослідження, дотримуючись методологічних та етичних правил [17, 72]. Складність аналізу та інтерпретації наративних інтерв'ю полягають і в тому, що сучасна російсько-українська війна це незавершений процес і саме тому зібрані матеріали ще чекають подальших детальних опрацювань та студій [2, 57].

Під сучасну пору все більш поширеними стають відеоінтерв'ю з різноманітними респондентами, які є загальнодоступними в сучасному інформаційному просторі [17, 73]. Саме відеоінтерв'ю будуть цікаві для аналізу старшокласникам і студентам з огляду на тотальне захоплення молоді інформаційними ресурсами та притаманних для них образного сприймання інформації і так званого «кліпового» мислення. Наприклад, первинний аналіз відеоінтерв'ю з групою капеланів та військових однієї з євангельських конфесій «Капелани з Богом на фронті» [8], засвідчує, по-перше, чималу фактографічну інформацію про роботу капеланів під час повномасштабної війни, цілі та завдання військових капеланів на фронті; по-друге, демонструє масштаби руйнувань населених пунктів, психологічний настрій, мотивацію, внутрішні особистісні переживання капеланів та військових. Так, з відеоінтерв'ю, можна дізнатися, що за безпосередньої участі команди військового капелана Вадима було евакуйовано понад 4000 мирних мешканців, які проживали у небезпечних для життя районах [8].

Капелан Вадим відзначає, що дуже часто цивільним людям, які проживають у прифронтових зонах, ним надавалася не тільки матеріальна допомога продуктовими наборами, але й духовна підтримка, молитва, спілкування, вселяння віри у власні сили і перемогу, «приносився гарний настрій». Прикметно, що слова капелана підтверджуються відеоматеріалами. Особливо цінними є міркування капелана про те, чому важливо здійснювати духовне опікунство над бійцями, надавати їм не тільки матеріальну, але і духовну допомогу. Місія капеланства, на думку Вадима, полягає у постійній молитві за військових та перманентному спілкуванні з ними, формування у бійців розуміння для чого вони воюють, розвитку впевненості у собі, віри у власні сили та силу Божого провидіння. І саме віруючим бійцям легше воювати і переживати складні життєві ситуації [8]. Капелан Вадим підкреслює, що під

час спілкування з бійцями він намагається говорити не тільки про війну, але і про мирне життя, про їхні родини, повсякдення, проникнути у внутрішній світ військових, поставити себе у їхню ситуацію, щиро співчуває їм. Адже найбільш цінними є бесіди, власне, не про війну [8]. Слушними є зауваги іншого капелана – Руслана про те, що особливо духовної підтримки потребують поранені бійці, саме тому, військові капелани постійно відвідують лікарні і реабілітаційні центри [8].

Інший аспект інформації, яку можна отримати на основі перегляду цього відеоінтерв'ю, – це відомості про психологічний настрій самих бійців, про їхню незламну віру у перемогу, глибоке усвідомлення потреби захищати свою Батьківщину, власні родини, власні цінності і переконання. На основі перегляду даного інтерв'ю можна довідатися і про певні психологічні проблеми бійців, пов'язані з адаптацією до мирного життя навіть під час короткочасних відпусток.

Отже, під час вивчення теми «російсько-українська війна» при застосуванні методу усної історії здобувачам фахової передвищої та вищої освіти і старшокласникам доцільно давати завдання, спрямовані не тільки на проведення інтерв'ю, але і на первинне опрацювання вже введених у науковий обіг усно-історичних джерел. Вивчення та аналіз нарративних відеоінтерв'ю дасть можливість студентам та учням зрозуміти специфіку застосування усно-історичних досліджень, детальніше і багатоаспектно зрозуміти усі перипетії та катастрофічні наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну. Первинні студії учнівської та студентської молоді можуть бути підґрунтям для подальшого наукового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла С., Алтуніна Р., Негура І. Діяльність євангельських капеланів під час російсько-української війни (на основі усних свідчень). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. Випуск 13/55. С. 11–25.

2. Боднар Г. «Сьогодні історія твориться в Україні». Усна історія і досвіди незавершених революції та війни: міркування про дискусійне і (не)очевидне. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ – ХХІ століть. зб. наук. праць*. Київ, 2021. С. 31–57.

3. Волонтери: сила небайдужих / Наталка Позняк-Хоменко, автор і упорядник текстів; Український інститут національної пам'яті. Тернопіль: Джура, 2020. 360 с.

4. Грінченко Г. (Авто)біографічне інтерв'ю в усноісторичному дослідженні: до питання про теорію наративного аналізу. *Схід – Захід: Іст.-культ. зб.* Вип. 11–12: Спец. вид.: Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченка, Г. Грінченко. Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. С. 59–76.

5. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів. Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с.

6. Ільченко Я. Дослідження та збереження пам'яті про героїв Антитерористичної операції шляхом усної історії: методи та перспективи. *Усна історія: теорія, метод, джерело: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. 24–26 жовт. 2018 р., м. Вінниця.* Вінниця, 2018. С. 104–107.

7. Капелани. На службі Богу і Україні / Уклад.: Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко; Укр.ін-т нац. пам'яті. К.: ФОП Гончарук А.Б., 2019. 424 с.

8. Капелани. З Богом на фронті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9EvYnhFWSwg&t=253s>

9. Кілар А. Методика усної історії: теорія та практика (на прикладі інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). *Усна історія: теорія, метод, джерело: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. 24–26 жовт. 2018 р., м. Вінниця.* Вінниця, 2018. С. 100–104.

10. Коляда І. Метод усної історії у науково-дослідних роботах з історичного краєзнавства учнів-членів МАН України: проблеми та перспективи використання. *Усна історія: проблеми та перспективи використання нарративних джерел в історичних наукових дослідженнях: збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових відділень суспільногуманітарного профілю МАН України (м. Київ, 15 травня 2019 року).* Київ, 2019. С. 34–41.

11. Кристофорова Т. Вельган Валентина Михайлівна: «Війну з своєї пам'яті не викреслить ніколи». Фрагмент інтерв'ю про події на Сході в зоні АТО (нині ООС). *Усна історія: теорія і практика досліджень на сучасному етапі: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. 29–30 жовт. 2020 р., м. Вінниця.* Вінниця, 2021.

С. 122–129. URL: <https://library.vn.ua/elbooks/downloads/usnaistoriya-2020.pdf>

12. Лебдушка Л., Волошин Ю. Жива історія – метод усної історії в школі. Полтава: [Б. в.], 2016. 28 с.

13. Лукачук О. Участь в Антитерористичній операції на сході України (березень 2014 р. – лютий 2017 р.). *Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу – Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття* / Упорядники Г. Боднар, В. Качмар, О. Лукачук. Львів, 2017. С. 46–50.

14. Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» / Упорядники Г. Боднар, В. Качмар, О. Лукачук. Львів, 2017. 76 с.

15. Нагайко Т. Проблеми застосування усного нарративу у непрофесійному дослідницькому середовищі. *Усна історія: проблеми та перспективи використання нарративних джерел в історичних наукових дослідженнях: збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових відділень суспільногуманітарного профілю МАН України (м. Київ, 15 травня 2019 року)*. Київ, 2019. С. 12–17.

16. Нерода І. Відеоінтерв'ю як метод дослідження усної історії на прикладі проекту «Раритетні професії» «Як записати розповіді про невимовне, якщо твоїм респондентам за... 70». URL: <https://competition.novadoba.org.ua/cases.php>

17. Отріщенко Н. Публічні усноісторичні проєкти в Україні: між «наданням голосу» й інструменталізацією. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ – ХХІ століть. зб. наук. праць*. Київ, 2021. С. 59–75.

18. Пастушенко Т. Усна історія як науковий напрямок та методика використання в навчальному процесі. *Усна історія: проблеми та перспективи використання нарративних джерел в історичних наукових дослідженнях: збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових відділень суспільно-гуманітарного профілю МАН України (м. Київ, 15 травня 2019 року)*. Київ, 2019. С. 4–11.

19. Привалко Т. Досвід роботи з усними свідченнями про «незакінчене» минуле. *Усна історія: проблеми та перспективи використання нарративних джерел в історичних наукових дослідженнях: збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових*

відділень суспільно-гуманітарного профілю МАН України (м. Київ, 15 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 18–22.

20. «Російсько-українська війна: голоси очевидців» – усноісторичний проект Музею Майдану. URL: <https://www.prostir.ua/?news=rosijsko-ukrajinska-vijna-holosy-ochevydtsiv-%E2%88%92-usnoistorychnyj-projekt-muzeyu-majdanu>

21. «Тепер я дитя війни та баба війни...»: Свідчення чернігівчанки Н про життя в оточеному місті (24 лютого – 2 квітня 2022 р.) (запис і публікація О. Воробей). *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 175–189.

22. Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки) / за ред. В. Мороко. Київ: К.І.С., 2015. Вип. 1. 176 с.

23. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / за ред. В. Мільчева та В. Мороко. Київ: К.І.С., 2017. Вип. 3. 200 с.

24. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / ред. Г. Васильчук та В. Мороко та ін. Київ: К.І.С., 2016. Вип. 2. 464 с.

25. «...якщо закінчиться їжа, от як пояснити дітям, що немає?!»: Мешканка Чернігова Н про умови життя в місті під час російського наступу (24 лютого – 2 квітня 2022 р.) (запис і публікація О. Березовської). *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 56–67.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ВИКОРИСТАННЯ WILL В УМОВНИХ РЕЧЕННЯХ ПЕРШОГО ТИПУ В IF-CLAUSE

У сучасному світі, де війна, на жаль, все ще є частиною нашої реальності, знання англійської мови відкриває не лише двері до міжнародної комунікації, а й стає ключем до зміцнення міжнародної безпеки та співпраці. В умовах війни важливість вивчення англійської мови, як мови наших партнерів і основної мови міжнародного спілкування, значно зростає. Навчання в таких умовах вимагає адаптації та розробки нових підходів, здатних забезпечувати ефективне освоєння мови. Одним із таких аспектів, є використання модального дієслова *will* у контексті умовних речень, яке традиційно асоціюється з формуванням майбутнього часу в англійській мові. Хоча існують загальновизнані правила щодо структури умовних речень, сфера їх застосування є набагато ширшою та різноманітнішою, ніж може здатися на перший погляд.

Основа англійської граматики описує умовні речення як засіб висловлення гіпотетичних ситуацій, можливостей або неминучих наслідків. Традиційно, *will* використовується в головній частині умовного речення для позначення дій, що відбудуться в майбутньому, якщо буде виконана певна умова. Наприклад: «*If it rains, I will stay at home*». Це стандартне правило є основою для формування умовних речень, оскільки воно чітко розмежовує умову та наслідок. Проте є окремі випадки, коли слово *will* може з'являтися в частині *if-clause*, часто не слугуючи маркером майбутнього часу, але виконуючи різні ролі. Наведемо кілька прикладів:

1. Випадки використання *will* для висловлення прохання або запрошення (*Requests or Invitations*).

В контексті запрошень або прохань, використання *will* в умовних реченнях служить засобом підкреслення ввічливості або формальності. Наприклад, «*If you will be so kind, please close the door behind you*». Тут *will* використовується не для позначення майбутньої дії, а для вираження прохання у ввічливій формі [1].

2. *Will* в контексті поведінки або звичок (*Habitual Behavior*)

У випадках, коли *will* описує звичну поведінку або характеристику, його використання в умовних реченнях виходить за межі

стандартного правила. Наприклад: «*If he will keep leaving his things everywhere, he will have trouble finding anything*». Тут *will* використовується для підкреслення повторюваності дії [1].

3. Використання *will* для наголосу або впевненості (*Emphasis on Determination*)

Will може бути використане в *if-clause* для надання наголосу або підкреслення впевненості в дії. Наприклад: «*If you will keep interrupting, I will not be able to finish the presentation*». Це виражає не лише майбутню дію, але й невдоволення чи фрустрацію спікера [2].

4. Умовне знання про події (*Conditional Knowledge*)

Коли умова стосується готовності або згоди, а не просто факту про майбутнє. Наприклад: «*If you will sit down, I will explain the rules*». Це передбачає прохання до слухача сісти, а не прогнозування майбутнього сидіння. Інший приклад: «*If you will just give me a moment, I can find that information for you*» [3].

5. Висловлення ввічливості до співрозмовника (*Politeness*)

Will може використовуватися для надання реченню більш ввічливого або формального звучання. Наприклад: «*If you will wait a moment, the manager will see you now*» [3].

6. Впевненість у майбутній події (*Certainty about the Future*)

У деяких випадках, особливо в офіційній англійській мові, *will* може використовуватися в *if-clause* для вираження впевненості у майбутній події саме в умовній частині, хоча це менш поширено та часто має стилістичне значення. Наприклад: «*If it will make you happy, I will do it*» [2].

Дослідження використання *will* в *if-clause* відкриває нові перспективи для глибшого розуміння мовних нюансів. Ця робота не тільки висвітлила винятки, що стосуються умовних речень, але й аналізує контексти, в яких використання *will* після *if* стає не тільки прийнятним, а й необхідним для досягнення певного комунікативного ефекту.

Ми виявили, що таке використання *will* може слугувати для висловлення запрошення, ввічливості, прохання, наголосу на звичках чи впевненості. Це свідчить про те, що англійська мова є гнучкою та динамічною системою, яка дозволяє мовцям точно та творчо виражати свої думки та емоції.

У світлі сучасних викликів, особливо у контексті повномасштабної війни та міжнародних конфліктів, глибоке розуміння та знання англійської мови відіграють критично важливу роль не

лише у зміцненні міжнародної безпеки, а й у сприянні взаєморозумінню між країнами. Ця робота розкриває нюанси використання *will* в *if-clause*, наголошує на важливості мовної точності та виразності в міжнародному спілкуванні, що є особливо актуальним у кризових ситуаціях. В умовах війни, коли кожне слово може мати вагоме значення, володіння англійською мовою на високому рівні дозволяє ефективно спілкуватися з міжнародними партнерами, забезпечувати точність перекладів та сприяти швидкому вирішенню конфліктів. Таким чином, знання та використання англійської мови стає не просто академічною вимогою, а важливим інструментом міжнародної дипломатії та безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Murphy R. English Grammar in Use. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 390 p.
2. Swan M. Practical English Usage. Oxford: Oxford University Press (Oxford Quick Reference), 2017. 768 p.
3. Hewings M. Advanced Grammar in Use. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 304 p.

Марія БІЛОКОПИТОВА

(Дніпро, Україна)

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ВИПАДКИ ВИКОРИСТАННЯ ЧАСУ FUTURE IN THE PAST В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У контексті повномасштабної війни та агресії проти нашої країни, здобуття знань та освіти, зокрема вивчення англійської мови, набуває особливої ваги. Навчання в таких умовах вимагає адаптації до нових реалій та розробки інноваційних підходів, оскільки англійська як мова міжнародного спілкування відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного діалогу між країнами-партнерами та міжнародними організаціями, особливо у критичні моменти, коли потрібно швидко об'єднувати зусилля для вирішення невідкладних ситуацій, мова також відіграє ключову роль у підготовці нового покоління лідерів, зміцненні демократичних інститутів, розвитку економіки та залученні міжнародної підтримки. У цьому контексті, особливу увагу заслуговує аналіз та осмислення конструкції *Future in the Past*, що дозволяє не тільки поглибити розуміння граматичних аспектів англійської мови, але й говорити на такі теми, як війна, мир та відновлення через призму минулих досвідів та майбутніх очікувань.

Метою даної роботи є детальний аналіз конструкції *Future in the Past* в англійській мові, з акцентом на варіативність її використання та функціональні аспекти. У лінгвістиці *Future in the Past* визначається як складний часовий вираз, що дозволяє мовцю звертатися до майбутніх подій з позиції минулого. Комрі (Comrie, 1985) розглядав різні аспекти мовних засобів для вираження часових відношень і підкреслював важливість контексту та наміру мовця у виборі часових форм [1].

Одним з основних теоретичних підходів до вивчення *Future in the Past* є семантико-прагматичний аналіз, який дозволяє розкрити, як мовці використовують цю конструкцію для досягнення певних комунікативних цілей, зокрема у контексті непрямої мови, передачі планів та намірів, а також у формулюванні умовних речень та прогнозів. Робота Левіна (Levin, 2000) зробила значний внесок у розуміння механізмів функціонування *Future in the Past* в

мовній практиці, зокрема через аналіз контекстуальних факторів, що впливають на вибір мовних форм [4].

Вивчення *Future in the Past* також пов'язане з дослідженням модальності, оскільки ця конструкція часто включає вираження можливості, наміру або передбачення. Аналіз таких аспектів, як відмінності використання *would* та *was/were going to*, дозволяє глибше зрозуміти нюанси модальності та їхнє значення у структурі мовленнєвого акту. Дослідження Палмера (Palmer, 2001) ілюструють, як модальні вирази в англійській мові впливають на інтерпретацію часових конструкцій, включаючи *Future in the Past*, забезпечуючи інструментарій для вираження ступеня впевненості, обов'язку або можливості здійснення подій [2].

Важливим аспектом аналізу *Future in the Past* є його використання у непрямій мові та відображенні нездійснених намірів. Дослідження Райнхарта (Reinhart, 1997) показує, як ця конструкція допомагає мовцям відтворювати наміри та плани, які існували в минулому, але не були реалізовані, створюючи тим самим багатомірний простір мовленнєвих сценаріїв [3].

Ключовим для розуміння використання *Future in the Past* є його здатність відтворювати специфіку мовленнєвої ситуації та виражати тонкі нюанси мовленнєвої взаємодії. Це підкреслюється у роботі Сміта (Smith, 2003), де досліджується, як мовці використовують часові конструкції для створення когнітивних та емоційних відношень до подій, що розглядаються [5].

Розглянемо методи використання *Future in the Past*:

1. Непряма мова (*Reported Speech*)

Одним із найчастіших випадків, де використовується *Future in the Past*, є непряма мова. Це дозволяє мовцю передати слова іншої особи, сказані в минулому, з використанням відповідного часового зсуву.

Пряма мова: «*I will go to the cinema tomorrow.*»

Непряма мова: «*She said she would go to the cinema the next day.*»

2. Плани та наміри в минулому (*Past Intentions or Plans*)

Future in the Past також використовується для вираження планів або намірів, які існували в минулому, але розглядалися як майбутні в той час.

«*We were going to visit Paris last year, but then the pandemic happened.*»

3. Прогнози, зроблені в минулому (*Predictions Made in the Past*)

Цей метод використовується, коли мовець хоче передати прогноз або передбачення, зроблене в минулому, яке стосується майбутнього відносно того часу.

«*He was sure it was going to rain the next day.*»

4. Умовні речення (*Conditional Sentences*)

В умовних реченнях Future in the Past може використовуватися для створення сценаріїв, які були можливими або уявними в минулому.

«*If I had known you were in town, I would have called you.*»

5. Відображення минулих очікувань (*Reflection on Past Expectations*)

Ця конструкція відображає, як мовець в минулому очікував або припускав розвиток подій у майбутньому.

«*I thought we were going to win the game.*»

6. Непряма мова для майбутніх подій (*Indirect Speech for Future Events*)

Коли мова йде про непряму передачу майбутніх намірів або планів, викладених в минулому, Future in the Past знову є корисним.

«*She said she was going to start a new project next month.*»

7. Нездійснені наміри (*Unfulfilled Intentions*)

Коли мовець хоче вказати на плани або наміри, які були в минулому, але так і не були реалізовані.

«*They were going to get married but they decided to break up instead.*»

Аналіз часу Future in the Past в англійській мові відкриває важливі аспекти лінгвістичної взаємодії та мовленнєвого вираження. Через розгляд різноманітних методів використання цієї конструкції ми можемо зробити наступні висновки.

Багатогранність вираження часових відносин: Future in the Past демонструє здатність англійської мови передавати складні часові відносини, що включають очікування, плани, наміри, прогнози, та умовні ситуації, виходячи з перспективи минулого.

Важливість контексту та наміру: Вибір між *would* та *was/were going to*, а також між іншими формами Future in the Past, часто залежить від контексту та наміру мовця. Це підкреслює важливість прагматичного аспекту в аналізі мовленнєвих конструкцій.

Модальність та невизначеність: Конструкція Future in the Past відіграє ключову роль у вираженні модальності та невизначеності, дозволяючи мовцям висловлювати ступінь впевненості в подіях, що мали відбутися.

У контексті вивчення конструкції Future in the Past, роздуми над використанням цієї мовної форми виявляється особливо актуальною у часи війни та глобальних змін. Аналіз цієї конструкції не тільки збагачує наше розуміння англійської мови як інструмента міжнародного спілкування, але й надає можливість висловлювати складні емоції та думки, пов'язані з війною, мирними переговорами та відновленням країни. У цей переломний момент історії, коли ми шукаємо шляхи до миру та розбудови справедливого суспільства, знання англійської мови відіграє вирішальну роль у зміцненні міжнародних відносин та залученні підтримки для нашої країни. Таким чином, Future in the Past стає не просто мовною конструкцією, а засобом для вираження надій народу, що прагне миру та відновлення після війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Comrie B. Tense. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 143 p.
2. Palmer F. R. Mood and Modality. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 236 p.
3. Reinhart T. Strategies of Discourse Comprehension. New York: Academic Press, 1997. 324 p.
4. Levin B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. Chicago: University of Chicago Press, 2000. 288 p.
5. Smith C. S. Modes of Discourse: The Local Structure of Texts. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 212 p.

*Антоніна БОЙЧУК,
Святослав НІКОЛАЄВ
(Дрогобич, Україна)*

ОБОРОНА МАРІУПОЛЯ (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 2022 р.) У ВИСВІТЛЕНІ ПОЛЬСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ПОРТАЛУ DEFENCE24

Польський інформаційно-аналітичний портал Defence24 є найбільшим онлайн-ресурсом Польщі, який спеціалізується на військовій проблематиці. Від початку повномасштабної російсько-української війни у лютому 2022 р. автори і експерти цього порталу регулярно публікують свої матеріали, аналізуючи перебіг бойових дій та позицію міжнародного співтовариства.

У перших матеріалах польські аналітики висвітлювали проблемні моменти бойових дій на південному театрі війни. Так, 27 лютого 2022 р. Марцін Гавенда писав про наступ російських військ у напрямку Мелітополя, Бердянська, Маріуполя [4]. Той же експерт 12 березня 2022 р. констатував оточення Маріуполя, наголосивши, що це місто є однією з цілей російського наступу, оскільки Кремль має намір відсікти Україну від Азовського моря. Він вказав, що на початку березня з півночі («з Донбасу») надійшли сили т.зв. міліції ДНР, зі сходу – батальйонно-тактична група (БТГ) 102-го полку 150-ї механізованої дивізії. Оборону Маріуполя здійснювали частини полку «Азов» Національної гвардії України, 36-ї бригади морської піхоти, місцева територіальна оборона, відділи поліції, прикордонників і місцевого СБУ. М. Гавенда наголошував, що бої за Маріуполь мають позиційний характер, а росіяни не допускають утворення гуманітарного коридору. Наразі місто перебуває під обстрілом ракетної артилерії та бомбардується з повітря. Експерт нагадував, що Маріуполь є стратегічно важливим для України промислово-торговим центром, великим портовим містом. «Без Маріуполя немає України на Азовському морі» [6], – підкреслював він.

17 березня 2022 р. Міхал Брушевський описав російські атаки, спрямовані на знищення цивільного населення міста. Він згадав бомбардування міського театру, яке відбулося напередодні (16 березня). На думку автора, жорстокість і нещадність, з якою російські війська атакують місто, можна порівняти лише зі зни-

щенням сирійського Алеппо. Коротко вказавши на сили окупантів і українських оборонців, М. Брушевський відзначив, що для України Маріуполь також має важливий духовний вимір, бо сама назва – «місто Марії» (матері Ісуса, а не дружини одного з російських царів) та ікона Маріупольської Богоматері є дуже важливі для українців [2].

Наприкінці березня (25.03.2022) наступну аналітичну статтю знову опублікував М. Гавенда. На його думку, наслідком можливої капітуляції міста стане втрата ЗСУ значних у військовому відношенні бойових частин, а також пов'язаного з цим регіоном (Бердянськ-Маріуполь) полку «Азов». Падіння Маріуполя також звільнить значні в оперативному плані російські сили, які тепер можуть бути використані на інших ділянках війни. Він відзначив, що багатотижневі, надзвичайно важкі та кровопролитні бої за місто ведуться практично за кожен квартал із застосуванням артилерії, авіації, бронетехніки, спецпідрозділів та безпілотників. Водночас польський експерт схвально відгукнувся про боєздатність полку «Азов». Однак припустив слабкість в Маріуполі української протиповітряної оборони, бо оборонці просять «закрити небо» над містом. Відзначив він і значні втрати росіян, особливо офіцерського складу, а також техніки. Проте, незважаючи на запеклу оборону, українські війська повільно відступають до центру міста, а противник поступово займає прибережну частину Маріуполя [5].

На початку квітня (09.04.2022) Каспер Бакула повідомив, що росіяни особливо активно бомблять металургійний комбінат «Азовсталь», причому роблять це бомбами «сталінських часів» – ФАБ-3000 [1]. 11 квітня 2022 р. на порталі з'явилося повідомлення, що в оборонців Маріуполя закінчуються боєприпаси, а також вказано на вкрай складне становище української 36-ї бригади морської піхоти. Наголошувалося, що в місті, де залишилося приблизно 120–160 тис. мешканців, розгортається гуманітарна катастрофа [7].

14 квітня М. Брушевський в інформаційній статті підкреслив: незважаючи на трагічне становище захисників Маріуполя, українські війська не капітулювали, і бої за місто тривають. Полк «Азов» і частини 36-ї окремої бригади морської піхоти сковують значні сили Росії, що блокує плани Москви на сході України. Водночас автор вказав на проблему гуманітарних коридорів для

цивільних осіб, які перебувають під обстрілом росіян. На думку М. Брушевського, вигнання російських військ з Києва означає, що росіяни намагатимуться зосередити свої сили і наступати на схід від Дніпра. Маріуполь, який став символом українського опору, безумовно, буде розглядатися як пріоритет для росіян. До міста стягуватимуться додаткові сили, збільшиться кількість випадків воєнних злочинів проти мирного населення. Проте, зауважив автор, Маріуполь здасться лише в одному випадку – коли у захисників закінчатся боеприпаси [3].

В аналітичній статті Яцека Марціна Раубо (22.04.2022) висвітлено інформаційні обставини зустрічі «на камери» В. Путіна та С. Шойгу, під час якої російський диктатор віддав наказ остаточно оточити і захопити місто. Автор слушно вказав, що це прояв російської пропаганди, спрямований на внутрішнього споживача [10]. На початку травня 2022 р. портал Defence24 навів слова Президента України В. Зеленського про неможливість розблокування Маріуполя військових шляхом [11]. 13 травня 2022 р. опубліковано статтю про героїчну боротьбу полку «Азов», який попри втрати і оточення, продовжує атакувати ворога [9]. Однак вже 19 травня на аналізованому порталі з'явилося повідомлення про полон українських оборонців Маріуполя. Водночас зазначалося: Маріуполь майже повністю зруйнований російськими військами, кількість жертв серед мирного населення оцінюється в кілька десятків тисяч [8].

Надалі на порталі Defence24 висвітлювали бойові дії на інших фронтах російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bakula K. Rosjanie atakują Mariupol «stalinowskimi» bombami. URL: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/rosjanie-atakuja-mariupol-stalinowskimi-bombami>
2. Bruszewski M. Hekatomba miasta Mariupol. Ludobójcze rosyjskie ataki. URL: <https://defence24.pl/geopolityka/hekatomba-miasta-mariupol-ludobojcze-rosyjskie-ataki>
3. Bruszewski M. Mariupol broni się nadal. URL: <https://defence24.pl/geopolityka/mariupol-broni-sie-nadal>
4. Gawęda M. Front Południowy. Walki odwrotowe, Bayraktary w akcji. URL: <https://defence24.pl/geopolityka/front-poludniowy-walki-odwrotowe-bayraktary-w-akcji>

5. Gawęda M. Mariupol – bastion Ukrainy nad Morzem Azowskim. Znaczenie strategiczne i przebieg walk. URL: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/mariupol-bastion-ukrainy-nad-morzem-azowskim-znaczenie-strategiczne-i-przebieg-walk-analiza>

6. Gawęda M. Mariupol w okrążeniu. Ukraina broni «bramy do Morza Azowskiego». URL: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/mariupol-w-okrazeniu-ukraina-broni-bramy-do-morza-azowskiego-analiza>

7. Obrońcom Mariupola kończy się amunicja. URL: <https://defence24.pl/polityka-obronna/obroncom-mariupola-konczy-sie-amunicja>

8. Obrońcy Azowstalu w rosyjskim areszcie. URL: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/obroncy-azowstalu-w-rosyjskim-areszcie>

9. Pułk Azow: mimo blokady atakujemy pozycje wroga w Azowstalu. URL: <https://defence24.pl/sily-zbrojne/pulk-azow-mimo-blokady-atakujemy-pozycje-wroga-w-azowstalu>

10. Raubo J.M. Spotkanie Putin i Szojgu czyli rosyjska ofensywa informacyjna na Mariupol. URL: <https://defence24.pl/spotkanie-putin-i-szojgu-czyli-rosyjska-ofensywa-informacyjna-na-mariupol>

11. Zełenski: odblokowanie Mariupola drogą wojskową jest obecnie niemożliwe. URL: <https://defence24.pl/geopolityka/zelenski-odblokowanie-mariupola-droga-wojskowa-jest-obecnie-niemozliwe>

Дмитро ВЕДЕНЄВ
(Київ, Україна)

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ)

В процесі воєнно-історичного дослідження перебігу (основних історичних етапів) російсько-української війни закономірно формується *комплекс науково-дослідних установ та підрозділів системи Збройних Сил (ЗС) України*, який зосереджується на дослідженні емпіричного матеріалу, утвореного процесами трансформації й застосування Сил оборони України в специфічних умовах збройного конфлікту гібридного типу на Сході України (2014–2022 рр.) та в умовах відсічі широкомасштабному вторгненню (з 24 лютого 2022 р. і донині). Науковці зосередилися (шляхом міжвідомчих та міждисциплінарних зусиль) і на визначенні у перших капітальних працях та у спеціальних публікаціях адекватної методологічної бази, провідних напрямів та хронології (періодизації) воєнно-історичного дослідження російсько-української війни [див. зокрема: 1-7].

Згадані воєнно-історичні дослідження носять міжвідомчий та міждисциплінарний характер, спираються на сучасні гносеологічні уявлення з теорії війн, військового мистецтва, наукові погляди на сутність та інструментарій модерної конфліктності («війн шостого покоління»), війн неконвенційного (гібридного) типу. Визначення саме міждисциплінарного теоретико-методологічного комплексу обумовлено і тим, що зазначена дослідницька проблема усебічно розглядалася у контексті складної синергії факторів розвитку міжнародних воєнно-політичних процесів, державно-управлінських та суспільно-політичних змін всередині України, приведення структури, форм і способів застосування, підготовки та забезпечення військових формувань держави у відповідність до новітніх загроз національній безпеці й територіальній цілісності України.

Важливе значення для формування теоретико-методологічного базису воєнно-історичних досліджень, акумулювання різнопланового досвіду та здобутків військового мистецтва українського війська мала розробка низки концептуальних й нормативно-

розпорядчих документів. Передовсім, це «Положення про воєнно-історичну роботу в Збройних Силах України», затверджене наказом начальника Генштабу (ГШ) ЗС України від 29 березня 2017 р. № 109 [8]. Відповідно згаданого Положення, головна мета відомчої воєнно-історичної роботи полягає у виявленні та використанні воєнно-історичних знань, практичного досвіду в інтересах розвитку ЗС України та з метою забезпечення бойової готовності і боєздатності військ (сил), нарощування їх потенціалу, національно-патріотичного виховання військовослужбовців. Документ окреслив гносеологічне поле воєнно-історичної роботи, включаючи, зокрема: дослідження історичного розвитку закономірностей, принципів, форм і способів ведення збройної боротьби, воєнного мистецтва; вивчення історії ведення війн, окремих воєнних кампаній та операцій, сучасних збройних конфліктів, у тому числі АТО на Сході України; вивчення історичного досвіду організації військової освіти та підготовки військових фахівців, проведення бойової та мобілізаційної підготовки збройних сил; дослідження історичного досвіду комплектування, функціонування та всебічного забезпечення застосування збройних сил, їх видів і родів військ у локальних війнах, збройних конфліктах, антитерористичних і миротворчих операціях.

Положення визначило порядок організації та складові системи узагальнення та впровадження бойового та іншого досвіду діяльності ЗС України. До неї включені, зокрема, наукові установи ЗС України, що виконують науково-дослідні роботи з актуальної воєнно-історичної проблематики, розробляють теоретико-методологічні основи, закономірності, принципи дослідження сучасних проблем воєнної історії, безпосередньо готують наукові праці з узагальнення досвіду війн та збройних конфліктів, та вищі військові навчальні заклади та навчальні військові підрозділи вищих навчальних закладів України, котрі виконують науково-дослідні роботи з актуальної воєнно-історичної проблематики.

8 грудня 2017 р. Міністр оборони України затвердив «Концепцію воєнної історії України», яка наголошувала на важливості осмислення вітчизняного й світового воєнно-історичного досвіду, врахуванні воєнно-історичної спадщини у державній політиці у сфері військового будівництва. Визначаючи завдання й напрями дослідження мілітарного минулого України, документ спрямовував, зокрема, на ґрунтовні воєнно-історичні дослідження з про-

блем воєнної історії України з метою акумулювання досвіду підготовки та застосування військ (сил) у війнах, збройних конфліктах [9]. Положення згаданої концепції були розвинуті та поглиблені у гносеологічному й організаційно-методичному відношенні у затвердженій начальником ГШ ЗС України 7 жовтня 2020 р. «Доктрині з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України» [10].

До основних завдань воєнно-історичної роботи віднесено використання воєнно-історичних знань у практиці національного військового будівництва, для забезпечення боєздатності армії, інших військових формувань та складових сектору безпеки і оборони України.

Для дальшого вивчення порушеної воєнно-історичної проблематики особливе значення має розвиток наукової інфраструктури воєнно-історичної роботи у Збройних Силах. Її основними науково-організаційними та науково-дослідними ланками на сьогодні виступають відділ організації воєнно-історичної роботи у Центральному воєнно-науковому управлінні ГШ ЗСУ, Центр досліджень воєнної історії ЗС України (провідна установа з вивчення історії російсько-української війни), створений у 2023 р. Навчально-науковий інститут воєнної історії Національного університету оборони України (в якому діє науково-дослідний центр військової історії, кафедра історії війн і воєнного мистецтва та кафедра воєнної історії України), а також кафедра воєнної історії Національної академія сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного. Цьому ж сприяє і профільна публікаторська діяльність на шпальтах фахового видання НУОУ «Воєнно-історичний вісник» [див.: 11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України / [В.М. Грицюк, С.П. Сегеда, О. І. Покотило, П.В. Щипанський та ін.]; за заг. ред. А. Сиротенка. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
2. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Розвиток концептуальних і науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної (гібридної) конфліктності. Монографія. К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк» 2021. 228 с.
3. Рік незламності: Крах операції Z: монографія. [В.М. Грицюк, С.П. Сегеда, Д.В. Веденєєв, П. В. Щипанський та ін.]; за загаль-

ною редакцією М.В. Ковалю. К.: НУОУ, 2023. 320 с.

4. Сегеда С.П., Веденєєв Д.В., Стасюк Ю.М. Методологічні засади комплексного військово-історичного дослідження перебігу збройного конфлікту на Сході України. *Труди університету (НУ оборони України)*. 2017. № 1. С. 230–238.

5. Покотило О.І. Деякі питання щодо напрямів наукових досліджень антитерористичної операції на Сході України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 1 грудня 2017 р.). К.: НУОУ, 2017. С. 98–99.

6. Грицюк В. Історична періодизація антитерористичної операції на Сході України (14.04.2014–30.04.2018) / М. В Гребенюк, В. М. Грицюк, П. В. Щипанський. *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 176–191.

7. Грицюк В.М. Історична періодизація широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції 23 листопада 2022 р.* К.: НУОУ, 2023. С. 45–46.

8. Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України № 109 «Про затвердження Положення про воєнно-історичну роботу в Збройних Силах України» від 29 березня 2017 р.

9. Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 7 жовтня 2020 р.

10. Концепція воєнної історії України, затверджена Міністром оборони України 8 грудня 2017 р. № 1453/у/4.

11. «Воєнно-історичний вісник» (сторінка видання). URL: <https://nuou.org.ua/nauka/npub/viv/>

*Володимир ГАЛИК
(Дрогобич, Україна)*

**«ВСТАНЕ СЛАВНА МАТИ УКРАЇНА, ЩАСЛИВА
І ВІЛЬНА, ВІД КУБАНИ АЖ ДО СЯНУ-РІЧКИ ОДНА,
НЕРОЗДІЛЬНА»*: ІВАН ФРАНКО ПРО МАЙБУТТЯ УКРАЇНИ**

Сучасна ситуація в Україні та й світі загалом, а саме – російсько-українська війна, вкотре змушує звернутися до аналізу творчої спадщини Івана Франка з метою переосмислення її витоків, причин та можливих наслідків.

Тема російсько-українських відносин до Франкового періоду і в його час, присутня у різножанровій творчій спадщині вченого. Зокрема, її аналізу він торкався у своїх прозових, філософських, наукових, етнографічно-фольклорних, літературно-критичних та поетичних творах. З огляду на це, на основі вибраних праць Івана Франка хочемо простежити погляди вченого на окреслену проблему задля кращого розуміння й трактування тих подій, які відбуваються сьогодні та взяти до уваги його пророчі слова як засторогу у майбутньому, на що досі приділялася незначна увага.

В одному із своїх прозових творів, а саме казці «Як русин товкся по тім світі», Іван Франко образно торкнувся проблеми винищення українців москалями. Тут в образі москаля постає лікар, який пропонує вилікувати українця не тілесно, а духовно, оскільки його хвороба скоріше є психологічною, котра виражається такими основними симптомами як «*Independentiam summi positam*»* або ж «*Mania autonomica*»*. Щоб якимось чином цьому протидіяти, «лікар-москаль» пропонує застосувати «весь апарат <...> психічних способів, поки його душа не втратила віри в своє власне існування і нарешті-таки не покинула сього велетенського тілища» [16, 246-247].

---

* У назві запропоновано цитату із вірша І. Франка «Розвивайся ти, високий дубе...», написаного у 1883 р. Подано за: Франко І. Розвивайся ти, високий дубе... *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко.* Львів: Каменяр, 2002. С. 22.

* З латинської мови – «незалежність від верхньої влади».

* З латинської мови – «манія автономії».

Такі засоби «москальського лікування українців» призводили до постійної боротьби та протистояння з метою відстоювання свого особистісного – українського. Акцентуючи на цьому, І. Франко переконує, що український народ навіть в умовах важких – пекельних випробувань, повинен відстоювати свою історію, культуру та власні права. З огляду на це, він у своєму творі оптимістично-прогностично стверджує, що незважаючи на всі зовнішні перепони, український народ: «...вернув назад на землю, відродився. Пробувши кілька хвилин у пеклі і кілька хвилин у раю, знає, як смакує одне й друге, вміє цінити своє нове життя, бо знає, в чім його дійсна вартість» [16, 255].

Отже, змістовною канвою даного твору, Іван Франко відповів ненависникам українців, а в першу чергу москалям, що українці є вольовим народом і всі їхні заходи на його знищення будуть марними, адже у будь-якому випадку він зможе вистояти та відродити втрачене.

У низці своїх філософських праць, Іван Франко пробував аргументувати, чому москалям заважали українці і Україна, їхня культура, історія, традиції тощо. Зокрема, у праці «Воскресеніє чи погребеніє?», І. Франко акцентує на тому, що хто тільки раз «гляне на карту русько-української землі і зверне увагу на історію та теперішнє положення русько-українського племені», той зразу ж зрозуміє, чому українські землі є причиною постійних спотикань та смаковитим територіальним шматком для москальських сусідів. За словами вченого, український край своїм географічним розташуванням «...на розграниччі між північною а полуденною і західною Слов'янщиною, в найкращім кліматі, повздовж Чорного моря...» [4, 223] може відігравати значиму роль у загальному майбутньому цілої Східної Європи. Разом із тим Іван Франко наголошує на тому, що українські землі у своєму обсязі становлять не тільки «...ключ до внутра [росії – з малої букви – В.Г.], але zarazом і найбільше джерело її сили...» [4, 223-224]. Говорячи про можливі наслідки відсутності українських земель у складі росії, вчений переконує: «...позбавлена України [росія – з малої букви – В.Г.] втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканськiм

півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу» [4, 224].

У 1904 р. Іван Франко опублікував немалу статтю «Подуви вітру в [росії – з малої букви – *В.Г.*]», у котрій розкритикував антинародну політику російського царату та порушив питання його інтересів щодо українців. За словами І. Франка, росіяни робили усе щоб запобігти поширенню та розголосу правди про будь-які національно-визвольні спротиви неросійських, у тому числі й українського народу. За словами І. Франка, в незалежності від соціального стану, неросійські народи для етнічних москалів вважалися «непокірними дикунами», яких «...треба було прикоротити, щоб уможливити доступ до них цивілізації, або се були віковічні вороги [росії – з малої букви – *В.Г.*], ті вороги ще зі «смутного времени», з якими треба було звести віковічні рахунки» [11, 350]. У контексті сказаного, зауважимо на тому, що у згаданій публікації український вчений епізодично простежує способи за засоби процесу знищення української народності й інших, ще від часів Івана Грозного, Петра Великого, доводячи до часів «всеобіймаючого тиску миколаївського режиму» [11, 350].

Не зважаючи на те, що українська громадськість дещо розуміла про наслідок російського втручання у розвиток українського, все ж таки у вибраних колах галичан, знаходилися ті, які не тещо не протистояли, а навпаки – організовували окремі, хоч і не великі, групи людей, які поширювали та переконували у доцільності прийняття ідей так званого «русского міра». Зокрема, у своїй літературно-критичній статті «Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад»)», Іван Франко акцентує на цьому явищі: «Трохи інше діло було в Галичині, де ще від 50-тих років [XIX ст. – *В.Г.*] купка людей, осліплених зверхнім блиском російського колоса, силкувалася побіч інших виплодів російського духу вводити в курс і погляд про окремішне місце [росії – з малої букви – *В.Г.*] в цілій всесвітній історії, про її виїмковий, ні з чим іншим незрівняний характер, про її спеціальне призначення супроти слов'янщини і «гнилого» Заходу» [14, 200].

Звертаючи увагу на поширенні вище окресленого явища, І. Франко намагається пояснити його витoki: «... Була на дні тих

поглядів наївна віра у всесильність російського самодержавства, у взірцевий порядок російського режиму, в «твердість» російського релігійного чуття та російської дисципліни» [14, 200]. Разом із тим, вчений зауважив, що «... Все те імпонувало людям наївним, не обізнаним ані зблизка з російським життям, ані навіть іздалека з російською літературою, публіцистикою, наукою, людям, що привикли на все дивитися зверху, не любили аналізувати фактів, не мали в душі ніякої міри для оцінки їх дійсної вартості» [14, 200]. Та не зважаючи на це, Іван Франко робить спробу дещо реабілітувати прихильників «руського міра» наголошуючи на тому, що «... Нема що мовити, роками, десятиліттями втовкмачувані такі погляди мусили витворити свого роду атмосферу, традицію, духовну передиспозицію до такого власне думання навіть у людей, не заражених москвофільською епідемією» [14, 200].

Розуміючи, що проблема віковичного знуцання москалів над українцями та їхнє постійне зазіхання на українські землі безперервно зростає, а в українському суспільстві починає ще й побутувати деяка прихильність до так званого «руського міра» Іван Франко став вдаватися до застережень та закликів щодо боротьби проти москальських ворогів. Зокрема, ще у 1905 році Іван Франко написав «Одвертий лист до гал[ицької] української молодезі», у змістовній канві котрого пояснює що: «...наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрів з разу державного, а далі й громадського, соціального порядку [росії – з малої букви – В.Г.], а в тім комплексі й України» [10, 401]. Продовжуючи, вчений звертає увагу на тому, що «...Велика доба для нашої нації почнеться з хвилею, коли в [росії – з малої букви – В.Г.] упаде абсолютизм. Остатні події показують, що той упадок уже не за горами...» [10, 402].

Завіряючи українську інтелігенцію, що її рішучі дії призведуть до позитивних змін, вчений наголосив: «Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свобідніших формах житя в

[росії – з малої букви – *В.Г.*], величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в як найширшій мірі і в як найшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жадна нація і жадна хоч і як сильна держава не може остоятися» [10, 404].

Задля переконливості у площині рішучих дій щодо сусідського ворога, вчений наголосив, що перед галицькою молоддю, за його словами стоїть «велика історична задача – допомогти російській Україні в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості...<...>». «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів <...>. Продовжуючи думку, І. Франко наголошує: «...Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані <...>, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» [10, 404-405].

Подібні роздуми присутні і в поетичній спадщині Івана Франка. До роз'яснення проблем, які побутували у російсько-українських відносинах упродовж великих часових меж, Іван Франко звертався у таких своїх творах як: «Вічний революціонер» [2], «Каменярі» [6], «Мойсей (пролог)» [7], «Товаришам з тюрми» [15], «Беркут» [1], «На суді» [8], «Земле, моя всеплодющая мати...» [5], «Во чоловіцїх благоволеніє!» [3], «Не пора, не пора» [9], «Розвивайся ти, високий дубе...» [13] та інших.

Зокрема, ще у далекому 1880 р. І. Франко написав свою знамениту поезію-гімн, де закликав українську спільність то того, що «Не пора, не пора, не пора / Москалеві й ляхові служить! / Довершилась України кривда стара, / Нам пора для України жить. <...> Бо пора ця великая есть: / У завзятій, важкій боротьбі / Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь, Рідний краю, здобути тобі!» [9].

Інша поезія Івана Франка із подібними закликами та свого роду програмою дій це – вірш від 1883 р. «Розвивайся ти, високий дубе...». У цьому поетичному творі І. Франко також вдається до подібного заклик: «Діти ж мої, діти нещасливі, / Блудні сиротята, / Годі ж бо вам в сусід на услугі / Свій вік коротати! / Піднімайтесь на святе діло, / На щирую дружбу, / Та щоби ви чесно послужили / Для матері службу. / Чи ще ж то ви мало наслужились / Москві і ляхові? / Чи ще ж то ви мало наточились / Братерської крові? / Пора, діти, добра поглядати / Для власної хати, / Щоб газдою, не слугою / Перед світом стати!» [13, 22-23].

Водночас, вчений вдавався до прогнозу результатів боротьби та майбутнього України. У цьому плані Іван Франко свято вірив у те, що у прийдешньому: «Розпадуться пута віковії, / Тяжкії кайдани, / Непобіджена злими ворогами / Україна встане. / Встане слава на мати Україна, / Щаслива і вільна, / Від Кубані аж до Сяну-річки / Одна, нероздільна» [13, 23].

На основі вище проаналізованих вибраних різножанрових праць Івана Франка видно, що український вчений зумів розплутати усю павутину проблем в російсько-українських відносинах упродовж багатівікового співіснування. Іван Франко підкреслює, що ключовою ознакою українців, їх ментальності є в першу чергу вольовитість, патріотичний настрій, віковічне жадання народу до свободи, миру тощо. Виокремлені вище ідеї українського вченого, є свого роду універсальним інструментом дій теперішніх та майбутніх поколінь українців, адже у них відображена минула реальність українського народу через призму дійсності Івана Франка та аналізу тих проблеми, які повсякчасно побутували, проте реальних й конкретних масштабних дій для їх вирішення не було достатньо. Тому, з огляду на сучасну обстановку, Франкові слова не втрачають своєї актуальності і слугують свого роду програмою всебічної організації та діяльності на всіх фронтах задля перемоги над агресором й запобігання повороту колеса історії у зворотному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Беркут. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 62–63.

2. Франко І. Вічний революціонер. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 22–24.
3. Франко І. Во чоловічих благоволеніє! *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 390.
4. Франко І. Воскресеніє чи погребеніє? *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 221–244.
5. Франко І. Земле, моя всеплодющая мати... *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 28.
6. Франко І. Каменярі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 66–68.
7. Франко І. Мойсей (пролог). *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 5. С. 212–214.
8. Франко І. На суді. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 52–53.
9. Франко І. Не пора, не пора, не пора. *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко*. Львів: Каменярь, 2002. С. 23–24.
10. Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молоді. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 401–409.
11. Франко І. Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 349–376.
12. Франко І. Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 349–376.
13. Франко І. Розвивайся ти, високий дубе... *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко*. Львів: Каменярь, 2002. С. 22–23.
14. Франко І. Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад») *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 199–223.
15. Франко І. Товаришам з тюрми. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 335–336.
16. Франко І. Як русин товкся по тім світі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1978. Т. 16. С. 245–255.

Микола ГАЛІВ
(Дрогобич, Україна)

РОЛЬ ОСВІТИ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.): УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Система освіти в Республіці Корея ще донедавна була маловідомою темою для науковців України. У роки незалежності з'явилося не так багато наукових студій, які висвітлювали зміни у південнокорейській освіті впродовж другої половини ХХ ст. Серед них відзначимо праці І. Каленюк [6], Н. Пазюри [9], Є. Товкач [10] та нещодавно захищену дисертацію О. Назаренко [7], присвячену з'ясуванню тенденцій розвитку вищої освіти у Південній Кореї. Натомість іноземні дослідники уже тривалий час вивчають реформи освіти в цій країні [1]. Звісно, особливо інформативними, фактологічно насиченими є праці південнокорейських дослідників [3; 5; 4].

Зважаючи на те, що у роботі О. Назаренко розкрито зміст реформ у вищій освіті Південної Кореї від середини ХХ ст. і до початку ХХІ ст., зупинимось на політиці корейських урядів щодо початкової та середньої освіти. При цьому наголосимо, що на думку економіста В. Новікова, приклад Південної Кореї є найбільш успішним зразком післявоєнного відродження, а його умови достатньо схожі з українськими, порівняно з іншими історіями успіху країн після Другої світової війни (наприклад, порівняно з Німеччиною або Японією) [8].

Відзначимо, що у південнокорейській історіографії існує концепція розвитку освіти в країні як «послідовного руху знизу вгору». Згідно з нею, розвиток освіти в Республіці Кореї відбувався поетапно. На першому етапі (1950-ті рр.) впроваджено загальну початкову освіту для усіх дітей незалежно від соціального походження і матеріального становища. На другому етапі (1960–1970-ті рр.) максимально розширено доступ до середньої освіти шляхом зменшення конкуренції між учнями та ліквідовано нерівність у доступі до шкіл. Третій етап (1980–1990-ті рр.) пов'язаний зі зростанням можливостей для випускників середніх шкіл здобути вищу освіти завдяки політиці уряду, спрямованій на збільшення квот прийому на навчання. Нарешті четвертий етап (2000-і рр.) озна-

менувався розширенням автономії закладів освіти, впровадженню інновацій в освітню сферу [4, 304]. Ця періодизаційна концепція видається доволі структурованою, якщо брати до уваги зростання соціального значення освіти і залучення населення до її здобуття. Однак відзначимо, що насправді реформи у вищій освіті почалися ще у середині ХХ ст., коли різко зросла кількість закладів вищої освіти – державних і приватних.

Безумовно, ключовими стали зміни на рівні початкової освіти (1-6 класи), які забезпечували шестирічну початкову освіту для приблизно 90% дітей. З огляду на економічні негаразди, доводилося долати значні труднощі, пов'язані з переповненістю класів, нестачею вчителів, навчанням у дві-три зміни [4, 304].

Зростання кількості випускників початкових шкіл дало змогу збільшити набір учнів до трирічних середніх, а потім до трирічних старших середніх шкіл. У той час Республіка Корея перейшла до реалізації п'ятирічних економічних планів (1962–1976), водночас відбувалися приріст населення й урбанізація. В цих умовах зростали вимоги до освіти (особливо до природничих, технічних знань учнів), однак в країні існувала невпорядкована мережа шкіл із доволі різною якістю надання освітніх послуг. Це, а також наявність вступних іспитів до середніх шкіл, приводило до конкуренції між учнями, а відтак до зростання приватного репетиторства. Відтак уряд започаткував «політику вирівнювання середньої школи». Було скасовано вступні іспити до середніх шкіл, що привело до різкого зростання кількості учнів, яких розподіляли по школах шляхом жеребкування. Задля вирівнювання якості освіти в середніх освітніх установах, проводилася ротація вчителів у шкільних округах, а також надавалася державна фінансова підтримка приватним школам [4, 305–306].

Задля зростання економіки слід було реформувати фахову (професійно-технічну) освіту. У 1963 р. прийнято закон про сприяння промисловій освіті, яким визначалися завдання професійно-технічної освіти та утворювалися п'ятирічні професійно-технічні школи (технікуми). У 1970-х рр. уряд акцентував увагу на підготовці фахівців для хімічної та важкої промисловості [4, 306]. Цикл професійної освіти поділявся на дві стадії: трирічна професійна школа та дворічний технікум [5, 2]. Професійні школи самі проводили відбір кандидатів на навчання серед учнів середніх шкіл під час іспитів до загальної середньої школи. Корейські науковці

відзначають, що екзаменаційні випробування в поєднанні з високими очікуваннями батьків і вчителів, які ставили високі вимоги до дітей і бажали їх вступу до коледжів та університетів, перетворили корейську освіту на «освіту вступного іспиту» [5, 3].

Дослідники стверджують, що швидкий успіх реформ у початковій освіті допоміг підвищити продуктивність в сільськогосподарському секторі, даючи змогу фермерам швидко адаптуватися до змін у техніці, впроваджувати нові технології та ефективно розподіляти і використовувати ресурси. Розширення середніх шкіл, зокрема професійних, допомогло задовольнити попит на напівкваліфікованих робітників і робітників ручної праці, особливо необхідних у важкій та хімічній промисловості [4, 306].

Важливо, що держава подбала про фінансування освіти: були встановлені податки на освіту (зокрема й на місцевому рівні), запроваджено дотації для фінансування місцевих шкіл. Освітня політика в останні два десятиліття XX ст. спрямовувалася на зменшення наповнюваності класів, збільшення кількості вчителів, зростання заробітної плати педагогів. На початку XXI ст. на одного вчителя у початковій школі припадало 25 учнів, у середній – 19, у старшій середній – 16. Уряд здійснив значні інвестиції в інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Було утворено Національну освітню інформаційну систему, Корейську інформаційну систему освітніх досліджень, які розробили інформаційну мережу між навчальними закладами щодо різних аспектів освіти, навчальних досягнень учнів, а також розробили численні освітні сайти для учнів і вчителів. Формувалися навчальні програми на телебаченні, які мали на меті допомогти учням, що не мали можливостей займатися з репетиторами. Декілька фірм розробили системи електронного навчання, які впроваджувалися як в загальноосвітню, так і професійну школу [4, 307–308].

Держава спрямовувала зусилля на професійне і соціальне зростання вчителів, які отримали статус національних і громадських посадових осіб. Щоправда, 1998 р. у зв'язку з фінансовою кризою, уряд знизив пенсійний вік учителів з 65 до 62 років, що змусило педагогів раніше виходити на пенсію. На початку ж XX ст. було запроваджено заходи з оцінки діяльності вчителів, узято курс на автономію і урізноманітнення закладів освіти [4, 308].

Усе це забезпечило високу якість освіти вже на рівні середньої школи, що на початку XX ст. підтверджували тести PISA. Однак,

дослідження виявили, що попри високу успішність південнокорейські учні мають переважно низький рівень інтересу та задоволення від навчання. Причина цього, ймовірно, полягає у великій кількості інформації, яку слід запам'ятовувати, а також стандартизованому тестуванню та значній ролі приватного репетиторства. З іншого боку, дослідження також виявили й такий факт: серед учнів країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 15-річні корейські школярі показали найвищий рівень здатності знаходити інформацію та застосовувати накопичені знання для вирішення проблем реальної ситуації [4, 312]. На думку українських фахівців, значним досягненням південнокорейської освіти та суспільства є нетерпимість до корупції. У школах і вишах впроваджено навчальні дисципліни антикорупційного змісту, які є обов'язковими. Також розроблена низка тренінгів і курсів, спрямованих на розуміння протидії корупції [11].

Звісно, історичний досвід Республіки Корея щодо розбудови початкової та середньої школи у 1950–1970-х рр. на сьогодні не є актуальним для України, яка має власну сформовану мережу початкової та середньої освіти. Однак, важливим є досвід професійно-технічної освіти, широкого впровадження ІКТ у навчальний процес і самоосвіту учнів, політики щодо вчителів, антикорупційного виховання, реформування управлінської мережі тощо, який можна використати в умовах післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adams D., & Gottlieb E.E. *Education and social change in Korea*. New York: Garland, 1993.
2. Chung B.M. *Development and education: A critical appraisal of the Korean case*. Seoul: SNUPRESS, 2010.
3. Lee C.J. Education in the Republic of Korea: Approaches, achievements, and current challenges. In B. Fredricksen & J. P. Tan (Eds.), *An African exploration of the East Asian education experiences*, (pp. 157–217). Washington, DC: World Bank, 2008.
4. Lee C.J., Kim Y. Byun S. The Rise of Korean Education from the Ashes of the Korean War. *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 42 (3). 2012. 303–318.
5. Lee C.J. A Korean model of educational development. 1992. <https://core.ac.uk/download/pdf/51175433.pdf>

6. Каленюк І. Освіта Республіки Корея в контексті стратегії суспільного розвитку. *Вища освіта України*, 2. 2005. 117–122.

7. Назаренко О.Є. *Тенденції розвитку вищої освіти в Республіці Корея*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з педагогіки. Київ, 2023. 265 с.

8. Новіков В. *Чому Україна не Корея: основні відмінності і їх вплив на економічну політику*. 2023. <https://biz.censor.net/m3417498>

9. Пазюра Н. Дистанційне навчання в системі внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу Південної Кореї. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 31. 2012. С. 63–69.

10. Товкач Є. Система вищої освіти Південної Кореї (друга половина XX ст.): становлення, особливості розвитку, сучасний стан. *Українська орієнталістика*, 6. 2012. С. 185–187.

11. Шлапак А. *Корейське диво й українське не дивно*. 2017. URL: https://24tv.ua/koreyske_divo_y_ukrayinske_ne_divno_n867710

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У РЕСПУБЛІЦІ ХОРВАТІЯ

У 1991 – 1995 рр. Республіка Хорватія вела війну за незалежність, яка завдала значних збитків економіці, соціальній та культурно-освітній сферам. Післявоєнна відбудова країни охопила майже усі сектори суспільного життя, зокрема освіту. На початку ХХ ст. хорватський уряд взяв курс на вступ країни до Європейського Союзу, що й було здійснено у 2013 р. Європеїзація супроводжувалася значними реформами у системі освіти.

На сучасному етапі розвитку освіти в Хорватії освітня політика зосереджена навколо реалізації кількох ключових документів. У березні 2023 р. уряд прийняв Національний план розвитку системи освіти до 2027 року (далі – Національний план), а також супровідний план дій щодо його реалізації. Тематичні напрями Національного плану включають ранню та дошкільну освіту, початкову, середню загальну та мистецьку освіту, професійну освіту та освіту дорослих, вищу освіту, освіту людей з особливими освітніми потребами, освіту представників національних меншин та членів хорватської нації за кордоном. Особливий акцент зроблено на застосуванні цифрових технологій у системі освіти [1, 7–37]. Загалом на реалізацію заходів Національного плану заплановано понад 2 млрд. євро, більшість яких буде надано Європейським Союзом [2].

Національний план визначає низку проблем у системі освіти Хорватії, які слід розв'язати до 2027 р. Так, у дошкільній освіті спостерігається інфраструктурна і кадрова неспроможність (недостатня кількість закладів, місць для дітей у закладах, кількість вихователів та іншого професійного персоналу, особливо в сільській місцевості), неефективна модель фінансування (неоптимальний розподіл повноважень між центральною та місцевою владою), проблема доступності дошкільної освіти для неблагополучних сімей, неадекватне застосування процедур забезпечення якості дошкільної освіти тощо [1, 9–10]. У початковій та загальній освіті Хорватії зафіксовано такі проблеми: кількість годин викладання дуже низька порівняно з середнім показником у Європі і

недостатній рівень освітніх результатів (бал PISA); недостатня інфраструктурна спроможність, необхідна для запровадження моделі цілоденної школи; часткове впровадження реформи освіти (непідготовленість вчителів, неналежна система оцінювання реформи); відсутність системних заходів освітньої політики, необхідних для залучення та утримання найкращих кандидатів на педагогічну професію; недостатнє використання даних та сучасних ефективних інструментів оцінки державної політики (стандартизовані оцінки знань, аналітичні інструменти тощо); неоптимальна структура гімназійних програм [1, 14–15].

У професійній (професійно-технічній) освіті спостерігається: зменшення інтересу молоді до вступу на трирічні освітньо-професійні програми та значний надлишок чотирирічних освітньо-професійних програм; недостатня спроможність роботодавців щодо організації та впровадження освіти на роботі (дуальної освіти); відсутність регулярних досліджень щодо майбутніх потреб ринку праці в певних секторах та результатів працевлаштування осіб, які нещодавно закінчили заклади професійної освіти; неадекватна мережа закладів освіти і пропозиції освітніх програм на регіональному рівні; повільне пристосування програм професійної освіти до потреб ринку праці; недостатня участь викладачів закладів професійної освіти у безперервному професійному розвитку, недоліки в оцінюванні якості роботи педагогів та ін. [1, 18–19].

Освіта дорослих у Хорватії досі відзначається: низьким рівнем участі в навчанні впродовж життя (особливо серед низькокваліфікованого, літнього, сільського та тривало безробітного населення); низьким рівнем залучення роботодавців до оцінки потреб, програм розвитку навичок та їх оцінки, неоднакова якість програм освіти дорослих; відсутністю цілісної системи та механізмів забезпечення якості; недостатністю інформації про можливості та різні форми навчання впродовж життя; недостатньою участю фахівців у сфері освіти дорослих у професійному розвитку, відсутністю відповідних навчальних матеріалів [1, 20].

Вища освіта Хорватії на 2023 р., крім багатьох позитивних характеристик, характеризується: низьким рівнем завершення студентами вищої освіти; низьким рівнем зайнятості осіб із повною вищою освітою; невідповідністю між пропозицією освітніх програм та кількістю студентських гуртожитків; недостатніми ресурсами для забезпечення якості освітніх програм; відсутністю си-

стематичного збору даних і зв'язків між існуючими базами даних у вищій освіті; недостатньою розробленістю системи моніторингу випускників вищої освіти; відсутністю стратегічно орієнтованого фінансування вищої освіти; низьким рівнем інтернаціоналізації хорватської вищої освіти; слабкими зв'язками між викладацькою, науково-дослідною діяльністю й передачею знань і технологій між закладами вищої освіти та суспільством [1, 25]. Власне на виправлення зазначених недоліків і проблем й спрямований Національний план розвитку системи освіти до 2027 року.

Так, Національний план визначає 10 цілей, які необхідно досягнути до 2027 р.: 1) забезпечити доступність дошкільної освіти для кожної дитини; 2) поліпшення освітніх результатів учнів шляхом підвищення якості, ефективності, результативності та справедливості системи початкової та загальної середньої освіти; 3) забезпечити вищий рівень працевлаштування осіб з кваліфікацією шляхом підвищення якості та актуальності професійної освіти; 4) збільшити частку дорослого населення в процесах навчання впродовж життя шляхом підвищення якості та актуальності освітніх програм для дорослих; 5) підвищити та забезпечити якість, актуальність та доступність вищої освіти; 6) забезпечити доступ до освіти учнів з вадами розвитку та студентів з інвалідністю; 7) підвищити доступність ідентифікації, освітніх шляхів, моніторингу та підтримки обдарованих дітей та учнів шляхом створення узгодженої системи; 8) покращити навчання дітей та студентів національних меншин; 9) поліпшити освіту дітей та молоді хорватської національності за межами Республіки Хорватія; 10) продовжувати запроваджувати інформаційно-комунікаційні технології в освіті на всіх рівнях [1, 41–72].

Серед запланованих нововведень у систему освіти Хорватії відзначимо впровадження проекту «Школа повного дня», який буде реалізовуватися на першому етапі як чотирирічний пілотний проект у 62 початкових (основних восьмирічних) школах. Усі програми, процедури та заходи будуть підготовлені, реалізовані та оцінені зовні. Повна реалізація проекту передбачена на 2027/28 н.р. Основні цілі та механізми реалізації цілоденної початкової школи спрямовані на: 1) поліпшення шкільних досягнень і навчальних результатів усіх учнів початкової школи за всіма навчальними напрямками шляхом збільшення навчальних годин; 2) зменшення відмінностей у навчальних результатах для груп учнів з різними соціально-

економічними, соціальними, територіальними, сімейними та особистими обставинами; 3) суттєве покращення матеріального, професійного та соціального статусу вчителів, експертів та директорів шкіл; 4) покращення добробуту та якості життя учнів, батьків/опікунів, а також якості життя в місцевих громадах і суспільстві. Проект значною мірою підтримується ЄС, за рахунок якого в основному будуть фінансуватися інвестиції в інфраструктуру та нові навчальні програми. Заплановане підвищення зарплат вчителям фінансуватиметься з державного бюджету Хорватії [2].

З іншого боку, спостерігаються деякі негативні тенденції. Наприклад, у річницю реформування середньої професійної освіти Хорватії заплановано зменшення обсягу загальноосвітніх дисциплін, передусім історії. Викладачі історії закладів професійної освіти об'єдналися у неформальну ініціативу і наприкінці 2023 р. виступили з петицією «Припинити скорочення уроків історії в хорватських школах». Цим вони висловили свою незгоду з пропозицією реформи професійної освіти, яку підготувало Агентство професійної освіти та освіти дорослих. Завдяки цій реформі кількість годин історії в середніх професійних школах планується скоротити удвічі (зі 140 до 70 год.) [3]. Це, на думку педагогів, цілком маргіналізує дисципліну й не сприятиме формуванню відповідальних членів суспільства, громадян і патріотів.

Вважаємо, що українським дослідникам та експертам слід пильно стежити за реалізацією освітніх реформ в Хорватії, вивчати хорватський досвід реформування освіти, запозичуючи деякі важливі зміни (наприклад, в основній, професійній школі та системі освіти дорослих), водночас уникаючи помилок.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine.* Zagreb, 2023, 81 s. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocs-Images/dokumenti/Obrazovanje/AkcijskiINacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf>

2. *Tekuće reforme i razvoj politike.* (2023). URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/croatia/ongoing-reforms-and-policy-developments>

3. Blagojević J. Rezanje povijesti iz strukovnih škola: Nastavnici se pobunili i za Narod.hr otkrili što traže (2024). URL: <https://narod.hr/hrvatska/rezanje-povijesti-iz-strukovnih-skola-nastavnici-se-pobunili-i-za-narod-hr-otkrili-sto-traze>

*Микола ГАЛІВ, Ореста КАРПЕНКО
(Дрогобич, Україна)*

ГЕНОЦИДНИЙ ХАРАКТЕР ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ РОСІЙСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМІ (2022–2024)

В умовах повномасштабної російської-української війни, яка почалася 24 лютого 2022 р., в українських ЗМІ щораз частіше зустрічаються повідомлення про воєнні злочини і злочини проти людяності, здійснені російськими окупантами та їхніми колаборантами на території України. Серед них одне з ключових місць займають новини про викрадення українських дітей. На сьогодні саме мас-медіа є одним із найбільш доступних для дослідників (істориків, педагогів, психологів, соціологів) джерел, за допомогою яких можна висвітлити та охарактеризувати масштаби здійснення злочинної діяльності військ, політиків і чиновників Російської Федерації (далі – РФ) та колаборантів щодо викрадення українських дітей задля їх подальшої асиміляції і перетворення на представників російської етнічної групи.

Українські мас-медіа, починаючи від березня 2022 р. ретельно фіксували випадки викрадення дітей російськими окупантами. Через декілька місяців у ЗМІ з'явилися перші оцінки про геноцидний характер таких заходів, сформульовані фахівцями-юристами. Так, уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук на початку червня 2022 р. повідомила, що від початку повномастабного нападу Росії на Україну до країни-агресора, а також до Білорусі та ОРДЛО було вивезено понад 234 тис. українських дітей. Крім того, вона наголосила на спланованості таких дій, а також вказала на ознаки геноциду у діях РФ щодо українських дітей [9]. У серпні 2022 р. юрист і заступник Генерального прокурора України Гюндуз Мамедов, спираючись на затверджену ООН Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), доводив, що геноцидом є «насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої» [4].

Геноцидні практики щодо українських дітей фіксували й міжнародні організації та політичні сили, що також відзначали українські ЗМІ. Для прикладу, 27 квітня 2023 р. Парламентська Асам-

бля Ради Європи визнала, що депортація українських дітей має ознаки геноциду [7]. У червні того ж року Комітет з питань міжнародних відносин Сенату США підтримав проект резолюції, яка засуджує незаконну депортації українських дітей до Росії та називає такі дії геноцидом щодо українського народу [1].

У червні 2023 р. журналістка Ірина Семенюта у статті «Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи» зазначила, що практика викрадення українських дітей російськими окупантами триває ще з 2014 р. Зіславшись на дані порталу «Діти війни», вона вказала на підтверджені факти депортації 19 484 дітей з України, а також на інформацію російських ЗМІ про 744 тис. депортованих дітей, підрахунки українських фахівців про можливе викрадення 200–300 тисяч українських дітей із тимчасово окупованих територій (ТОТ). Відтак у статті було описано випадок дівчинки з Маріуполя Анни Науменко, яку використали російські пропагандисти, змусивши під час масового заходу на стадіоні «Лужніки» привселюдно дякувати російським військовим «за порятунок». Зазначалося, що матір дівчинки загинула в Маріуполі під час російського обстрілу, тож дівчинку, по суті, змусили дякувати вбивцям її мами. Надалі авторка навела думку представниці Української Гельсінської спілки з прав людини Аксани Філіпішної про геноцидний характер депортації українських дітей. Правозахисниця вела мову про передачу українських дітей в російські сім'ї, вивезення дітей у віддалені регіони РФ (до Ямало-Ненецького автономного округу, Хабаровського і Красноярського країв тощо), зросійщення юних українців. «Такі дії, можливо, будуть кваліфіковані як геноцид, оскільки мають на меті передачу дітей з української етнічної групи до російської» [10].

Зокрема, на це вказала журналістка Катерина Сердюк у грудні 2023 р., назвавши геноцидом вивезення дітей та «промивання їм мізків», маючи на увазі налагоджену систему переконування українських дітей у тому, що вони росіяни, а України начебто не існує [11]. Таку оцінку підтримав і Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець, який, коментуючи вивезення росіянами дітей Олешківського дитячого будинку-інтернату на Херсонщині у листопаді 2022 р., назвав ці дії проявом геноциду щодо українських дітей [8]. Геноцидний умисел Росії побачив у депортації українських дітей міністр оборони України Олексій Резніков [5]. Журналістка Ярослава Денькович у статті про на-

дання викраденим українським дітям громадянства РФ помістила звернення українського МЗС до Міжнародного кримінального суду із закликом трактувати дії Москви як «переведення українських дітей з однієї національної групи до іншої», що є однією з ознак геноциду [2].

Відзначимо, що українська влада зайняла послідовну позицію щодо оцінки викрадення росіянами українських дітей саме як акту геноциду. Тож ЗМІ неодноразово публікували заяви Офісу Президента України (Музиченко, 2023), представників уряду [12], а також Українського інституту національної пам'яті (УІНП). Керівник УІНП Антон Дробович в опублікованій на сайті «Української правди» статті наводив приклади «еталонного геноциду» (Голокост, фізичне знищення людей в Руанді, колишній Югославії, М'янмі) та «асимілятивного геноциду». Останній масштабно проявляється в Україні, оскільки російські окупанти проводять системну роботу щодо примусової асиміляції українців (зокрема дітей) і приєднання їх до «російської групи» [3].

На початку 2024 р. головний спеціаліст відділу дослідження тоталітарних режимів УІНП Віталій Огієнко опублікував у «Дзеркалі тижня» історико-аналітичну статтю, в якій вказав на тривалу традицію російської геноцидної практики викрадення та асиміляції дітей з України. Зокрема, навів приклад Голодомору, під час якого тисячі осиротілих українських дітей російська комуністична влада «перевиховувала» або знищувала на власних розсуд у спеціальних дитячих притулках. Дослідник зауважив, що окупанти «вивозять українських дітей, бо не впевнені, що переможуть» [6]. Закордонні експерти, характеризуючи російську політику щодо депортації та денационалізації українських дітей, щоразу частіше вдаються до більш критичних оцінок. Зокрема, аналітик Стокгольмського центру східноєвропейських досліджень Андреас Умланд у лютому 2024 р. опублікував статтю «Чому і як Росія викрадає українських дітей». У ній він зазначив, що так звана «спеціальна військова операція» Кремля – це національно-культурний і тим самим геноцидальний, а не лише воєнно-політичний проєкт Москви [13].

ЛІТЕРАТУРА

1. Викрадення дітей з України. Комітет Сенату США підтримав проєкт резолюції: дії РФ названо геноцидом. *Радіо Свобода*.

2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-ditey-henotsyd/32453541.html>

2. Денькович Я. Путін видав наказ про надання українським дітям громадянства РФ – реакція МЗС України. *ТСН*. 2024. <https://tsn.ua/politika/putin-vidav-nakaz-pro-nadannya-ukrayinskim-dityam-gromadyanstva-rf-reakciya-mzs-ukrayini-2487007.html>

3. Дробович А. Російський асимілятивний геноцид. *Українська правда*. 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023-10/10/7423459/>

4. Мамедов Г. Чому вивезення українських дітей до РФ – геноцид. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361527/>

5. Несчетна С. Викрадення Росією українських дітей має геноцидний умисел – Резніков. *ТСН*. 2023. <https://tsn.ua/ato/vikradennya-rosiyeyu-ukrayinskih-ditey-maye-genocidniy-umisel-reznikov-2242582.html>

6. Огієнко В. Як пояснити викрадення українських дітей? *Дзеркало тижня*. 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jak-pojasniti-vikradennja-ukrajinskih-ditej.html>

7. ПАРЕ визнала, що депортація українських дітей до Росії має ознаки геноциду. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportacija-ditej-genocyd/32382455.html>

8. Погорілов С. На Херсонщині окупанти дітей з інтернату відвезли до Криму – омбудсмен. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/6/7375155/>

9. Понад 234 тисячі дітей примусово вивезли у росію та ОРДЛО. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-ta-ordlo.html>

10. Семенюта І. Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи. *Детектор.Медіа*. 2023. URL: <https://ms-detector.media/trendi/post/32097/2023-06-02-vykradeni-rosiyeyu-z-ukrainy-dity-genotsyd-pid-prykrityam-turboty/>

11. Сердюк К. Росіяни вивозять українських дітей до Москви: яка мета ворога. *ТСН*. 2023. <https://tsn.ua/ukrayina/rosiyani-vivozyat-ukrayinskih-ditey-do-moskvi-yaka-meta-voroga-2477524.html>

12. Скаврон Б. Ознаки геноциду: Верещук приголомшила ймовірною кількістю викрадених Росією дітей. *ТСН*. 2023. URL:

<https://tsn.ua/ukrayina/oznaki-genocidu-vereschuk-prigolomshilaymovirnoyu-kilkistryu-vikradenih-rosiyeyu-ditey-2463670.html>

13. Умланд А. Чому і як Росія викрадає українських дітей. *Українська правда*. 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/26/7442967/>

Микола ГЛІБИЩУК
(Чернівці, Україна)

СЕЛЯНОЗНАВЧІ СТУДІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І РЕВОЛЮЦІЇ (1914–1921)

Події Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр. й досі викликають науковий інтерес як у громадськості, так і академічних кіл. З одного боку, Велика війна 1914–1918 рр. зробило українське питання одним з ключових на міжнародній арені та як слушно пише знаний британський історик Домінік Лівен, від його вирішення залежав завершальний етап світового протистояння початку ХХ ст. З іншого, впродовж 1914–1921 рр. українці намагалися побудувати власну національну державу у боротьбі проти інших військово-політичних сил, які претендували на українські землі.

Дослідники впродовж десятиліть вивчали різні аспекти тих подій. Це військові кампанії на Східному фронті Великої війни, які відбувалися на українських просторах, дипломатична боротьба навколо українського питання, політична історія Української революції 1917–1921 рр., війни української держави проти більшовиків та білогвардійців тощо. Тим паче, що історіографічна спадщина цих тем є надзвичайно об'ємною, адже ними займалися радянські, зарубіжні та сучасні українські вчені.

Одним з перспективних напрямів дослідження тих подій є історія українського селянства у роки Першої світової та революції. Тому у своїх тезах ми спробуємо продемонструвати дослідницьку перспективу застосування селянознавчих студій у вивченні історії України періоду Великої війни 1914–1918 рр. та національної революції 1917–1921 рр.

Зазвичай українська історія Першої світової – це політичні партії і їх зовнішньополітичні плани, військові перипетії на українських землях у той час тощо. Але не менш цікавий є погляд на повсякденне життя українців в умовах тотальної війни, а селянство, було найчисельнішою спільною. Вивчення практик виживання у роки світової війни, уявлень та настрої селян, їх зміна впродовж 1914–1918 рр., дій і ставлення до революційних потрясінь, фольклорної спадщини тощо. Архівних документів, які б розповідали

про це, є достатньо. Тим паче, що знайомство з матеріалами регіональних архівних інституцій, відкриває можливість дослідження особливостей життя українських селян на локальному рівні [1; 2].

Не менш цікавив є дослідження участі українських селян у революційних подіях 1917–1921 рр. Ба більше, погляд на цю проблематику з позицій селянознавчих студій дає нам підстави говорити про селяноцентризм Української революції початку ХХ ст. Безпідставне ігнорування українськими та закордонними вченими цього соціокультурного явища, на нашу думку, негативно впливає на принципові речі наукового та суспільно-політичного змісту: 1) звужує широту концептуального осмислення Української революції 1917–1921 рр. Зокрема, поза увагою опинився її селянський характер, попри те, що український селянин-ідеоман – активний суб'єкт історії того часу; 2) обмежує взаємодотичність із загальноєвропейським інтелектуальним революційним простором початку минулого сторіччя [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Таким чином, вказані нами приклади дають нам підстави стверджувати, що дослідницька перспектива селянознавчих студій у вивченні української історії періоду Першої світової та революційних перепитій 1917–1921 рр. є важливою для майбутніх досліджень. Такий підхід не тільки демонструє малодосліджені сторінки історії України, але й вписує її у більш масштабний східноєвропейських контекст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глібіщук М., Ільницький В. Суспільно-політичні настрої буковинських селян у роки Першої світової війни (за документами державного архіву Чернівецької області). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Т. 1. С. 13–18.

2. Глібіщук М., Ільницький В. Буковинське селянство у революційних подіях 1918 року. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 46. Т. 1. С. 14–19.

3. Ільницький В., Глібіщук М. Селянське питання і аграрні перетворення у роки Української революції (1917–1921) в працях сучасної румунської та польської історіографії. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2024. № 15/57. С. 49–57. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.5>

4. Ільницький В., Глібіщук М., Компанієць О. Аграризм як селяноцентричний феномен Української революції 1917–1921 у фокусі зарубіжної історіографії. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 5/47 (2020). С. 214–234.

5. Ільницький В., Глібіщук М., Компанієць О. Загальноєвропейські причини, особливості формування східноєвропейського аграризму. *Селяноцентричний феномен Української революції 1917–1921 рр.: аграризм*. Черкаси, 2021. С. 28–43.

6. Корновенко С.В., Глібіщук М.В., Ільницький В.І., Компанієць О.В., Лозовий В.С., Пасічна Ю.Г., Тельвак В.П. Український аграризм: збірник документів. Черкаси, 2021. 652 с.

7. Kornovenko S. The ideology of Eastern European agrarianism in the programmatic provisions of Czechoslovak and Ukrainian political parties (in the face of social and political turmoil of the early 20th century). *Acta Historica Neosoliensia*. 2019. № 2. P. 4–23.

8. Kornovenko S., Telvak V., Pnytskyi V. Evolution of peasant land tenure during the Ukrainian revolution of 1917–1921. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 3. Pp. 133–141.

Лілія ГРИНИК
(Дрогобич, Україна)

ІНФОРМУВАННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА»)

Коли говоримо про повномасштабне російське вторгнення, його масштаби та наслідки для українського народу, часто не замислюємося над тим, що насправді допомогло настільки швидко сформуванню ідеї, поширити відповідну інформацію та що сприяло об'єднанню українців. У цьому контексті відзначимо, що ще з початком російсько-української війни у 2014 році розпочався процес активного розвитку інтернет-телебачення та створення інтернет ресурсів для публікації новин. Незважаючи на те, що «Українська правда» як суспільно-політичне ЗМІ утворилося ще у 2000 році, новий етап у його розвитку безумовно пов'язаний з вищезгаданими державотворчими процесами.

Аналізуючи контент інтернет-видання «Українська правда», важливо наголосити на структурі сайту, який передбачає наступні розділи: новини, публікації, колонки, інтерв'ю, репортаж, блоги, подкасти, спецпроекти, архів. Найбільш повно інформацію про події 24 лютого 2022 розміщено у розділі новини. За цю добу опубліковано 236 дописи, які за змістовим наповненням можна згрупувати наступним чином:

- можливість нападу росії;
- розгортання військових дій;
- міжнародна реакція та допомога;
- впровадження воєнного стану та його особливості;
- вплив повномасштабного вторгнення на економічну та гуманітарні сфери.

Відзначимо, що усі дописи подавалися у формі коротких повідомлень інформаційного характеру [11].

Перша звістка про початок війни з'явилася 24 лютого 2022 року о 03:55. Авторка Ольга Глущенко під заголовком «Путін почав війну» оприлюднює екстрене звернення російського президента про відповідне рішення [5]. Нею ж вже о 04:37 виставлено повідомлення про перші вибухи у Харкові, Одесі, Києві, Житомирі,

Одесі, Броварах, Херсоні, Миколаєві, Запоріжжі [4]. Вже о 05:05 стало відомо про ракетні обстріли військових об'єктів по всій Україні, що підтверджено посиланням на Міністерство оборони України [6].

24 лютого о 05:11 з'явився допис про те, що Володимир Зеленський скликає Раду Національної безпеки і оборони з метою введення в країні воєнного стану у зв'язку з початком війни [9]. У своєму зверненні до українців, яке було оприлюднене в мережі Instagram та поширене на сайті «Української правди» о 05:46, Президент підтвердив про відповідне рішення [3]. О 07:14 Ірина Балачук оприлюднила інформацію про те, що Верховна Рада проголосувала за введення воєнного стану в Україні у зв'язку з нападом росії [2]. Відповідне рішення зумовило те, що практична більшість цивільних громадян залишилися вдома, а освітній процес у закладах освіти був переведений на дистанційну форму навчання [14].

Першою реакцією міжнародної спільноти на військове вторгнення росії, у стрічці новин «Української правди», була заява Президента США Джо Байдена про необхідність зустрічі з послами G7, а також обіцянка координувати свої дії з союзниками по НАТО для того, щоб забезпечити рішучу, спільну відповідь [1].

На сторінках «Української правди» оперативно ширилася інформація про збій у роботі авіакомпаній та залізничного сполучення, запровадження для мешканців Києва безкоштовного проїзду у громадському транспорті [17; 13]. Повідомлялося про стан енергетичної системи, діяльність логістичних компаній та банків [8; 12; 7; 15].

У розділі публікації о 06:52 також було розміщено статтю «Росія напала на Україну. ОНЛАЙН». У матеріалах коротко йдеться про російське обґрунтування таких дій («захист людей від геноциду київського режиму»), а також про напрямки вторгнення, у тому числі, через кордон з республікою Білорусь та адміністративну межу з АР Крим. Відзначено про ракетні удари, які спрямовувалися на військові бази, аеропорти і стратегічні об'єкти. Станом на цю годину російським військам вдалося окупувати й нові населені пункти – села Мілове та Городище на Луганщині) [16].

Таким чином, з початком повномасштабного вторгнення росії відчутно змінився медіаконтент українських ЗМІ. У тому числі й інтернет-видання «Українська правда» стало виконувати роль

інформування населення України про розгортання військових дій та зміни у всіх сферах життя, породжених російським вторгненням 24 лютого 2022 року. Відтак найбільше публікувалися повідомлення про початок російського вторгнення, атаки на міста та об'єкти критичної інфраструктури, перші відомості про кількість жертв з боку окупантів, про створення евакуаційних коридорів, виступи Президента України та представників міжнародної спільноти. Варто й відзначити, що більшість матеріалів на воєнні теми у стрічці новин «Української правди» подавалися адекватно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байден: Народ України страждає від невинного нападу Росії, США відреагує. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325228/>
2. Балачук І. В Україні ввели воєнний стан. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325250/>
3. Балачук І. Зеленський: ми вводимо воєнний стан. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325231/>
4. Глущенко О. У містах України чути вибухи. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325223/>
5. Глущенко О. Путін почав війну. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325222/>
6. Глущенко О. Розпочалися ракетні обстріли військових об'єктів по всій Україні – ЗМІ. 2022. *Українська правда*. <https://www.pra-vda.com.ua/news/2022/02/24/7325225/>
7. Гордійчук Д. Monobank працює, обмежує кредитні ліміти. 2022. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/24/682674/>
8. Гордійчук Д. Енергосистема працює у штатному режимі. 2022. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/24/682678/>
9. Зеленський скликає РНБО, введуть воєнний стан – Данілов. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325226/>
10. Зеленський: Цивільним громадянам України варто залишатися вдома. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325238/>
11. Новини. 2022. *Українська правда*. https://www.pravda.com.ua/news/date_24022022/

12.Павлиш О. Відділення Укрпошти 24 лютого не працюють. «Нова Пошта» продовжує працювати, «де це можливо і безпечно». 2022. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02-/24/682677/>

13.Поїзди зі столиці на захід курсують, на сході йдуть із зупинками. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/-2022/02/24/7325268/>

14.Поперечна Д. У МОН закликають залишатися вдома: всі освітні заклади працюють на дистанційці. 2022. *Українська правда*. https://life.pravda.com.ua/society/2022/02/24/247558/?_gl=1*_gdsi9n*_ga*_MTM2OTYzNzQ1My4xNzEzODA3OTQw*_ga_6ELQ7YCNBS*_MTcxNTMyNjA1Ni40LjEuMTcxNTMyNzg1Ni42MC4wLjA.

15.ПриватБанк скасував комісію на зняття готівки з кредитних карток фізосіб. 2022. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.-ua/news/2022/02/24/682711/>

16.Росія напала на Україну. Онлайн. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/02/24/7325239/>

17.Цивільні польоти над всім повітряним простором України обмежили. 2022. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/-news/2022/02/24/7325249/>

Лілія ГРИНИК
(Дрогобич, Україна)

ПРОГРАМОВІ ІДЕЇ ОУН ЩОДО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Свідоме та активне громадянство є ключовим фактором демократичного розвитку. Боротьба за свідомість українців – це боротьба за свободу та незалежність. Українці, які чітко усвідомлюють свою ідентичність та цінності, здатні протистояти будь-яким спробам їх поневолити чи підкорити. Боротьба за «розум народу» та виклики щодо збереження національної ідентичності активізувалися не лише в умовах російсько-української війни. Репресивна політика радянської адміністрації зумовили те, що боротьба ОУН за свідомість населення була однією з найважливіших складових її діяльності. ОУН використовувала різні методи для досягнення цієї мети, зокрема: пропаганду, культурно-просвітницьку діяльність, підтримку церкви, соціальні ініціативи. У цьому контексті організація пропагандистської роботи в освітньому середовищі займала ключове місце, тому й вже була у фокусі уваги науковців [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Відтак впродовж 1945–1946 рр. керівники Проводу виробили три тактичні схеми – «Дажбог», «Олег», «Орлик». Вдало продумана стратегія й тактика, розробка програми роботи з молоддю, яка отримала назву «Олег», давала змогу готувати кадровий резерв, вишколювати, виховувати широкі верстви патріотично налаштованої громадськості. Саме остання у відповідний момент мала стати поповненням живої сили українського визвольного руху [4, 432–433]. У вступній частині Інструкції №8 «Про виховну роботу серед шкільної молоді» від 15 вересня 1945 року аргументовано важливість шкільної освіти та окреслено політичні ідеї ОУН у цьому напрямі [1, 11]. Умовно їх можна систематизувати таким чином:

- національне виховання
- антикомуністичне виховання
- виховання дисципліни
- релігійне виховання.

Відзначимо, що з метою забезпечення належного рівня знань підпільники рекомендували вчителям займатися самоосвітою,

раціонально використовувати час уроку та контролювати відвідуваність учнів. Основну увагу слід було зосередити на матеріалі, який подавали учням: відкидати будь-яку можливість вшанування представників радянського керівництва чи керівників партії, або, у разі відсутності такої можливості, робити так, щоб це не запам'ятовувалося учням. Поза увагою мали залишитися радянські пісні та вірші, а тим більше – антирелігійна пропаганда. Основою навчання мала стати історія України та географія і не лише на відповідних уроках, а у контексті й інших предметів чи заходів, які присвячені героїчному минулому українців. Варто відзначити, що оунівці з розумінням ставилися до випадків, коли учні пропускали школу у святкові дні [1, 12–13].

З метою залучення української молоді до боротьби та інформування про здобутки визвольної боротьби видавалися різного роду матеріали: брошури, листівки («До української шкільної та позашкільної молоді», «Вказівки українській селянській, робітничій та інтелігентській молоді західних областей т.зв. УРСР, яка проживає легально», «Відозва до Української молоді») [1, 42–60]. Більше того, наголошувалося на тому, що молодь – це майбутнє нації і її слід остерігати від радянських репресій. Практична діяльність у підпіллі ставила під загрозу життя підростаючого покоління, тому основний акцент ставився на інтелектуальне виховання та захист від впливу радянської пропаганди [1, 227].

У тогочасних реаліях найкращими методами у вихованні молодого покоління вважалися власний приклад та індивідуальний підхід. Більше того, виховна робота мала проводитися систематично та орієнтувати на створення доброї основи, а не на швидкі результати [1, 103]. Про масштаби проведеної роботи дізнаємося із Довідки («Про спроби націоналістичного підпілля на Україні поширити свій вплив на молодь»), підготовленої МДБ УРСР: протягом 1948 – першої половини 1949 року на території УРСР розкрито 575 молодіжних націоналістичних організацій, з них – 561 у західних регіонах УРСР; арештовано 6 593 осіб віком до 25 років, з них – 6 405 із західних регіонів УРСР. Більш детально інформацію наведено у таблиці 1 [1, 238–239].

Таблиця 1

Масштаби ліквідації молодіжних організацій

Територія	1948 рік	3 01.01.1949 по 01.07.1949
<i>Ліквідовано організацій та груп</i>		
Усього :	409	166
Західні області УРСР	399	162
Східні області УРСР	10	4
<i>Арештовано осіб:</i>		
Усього :	4779	1814
Західні області УРСР	4648	1757
Східні області УРСР	131	57

Отже, у другій половині 40-х років ХХ століття ОУН намагалася реалізувати свої ідеї в сфері освіти та виховання молоді через створення та діяльність молодіжних організацій. Політичні ідеї ОУН мали значний вплив на українську освіту та виховання молоді. Її акцент на національному, антикомуністичному та патріотичному вихованні сприяв формуванню у молоді свідомості та готовності до боротьби за свободу та незалежність. Провід ОУН прагнув до того, щоб українська школа виховувала свідоме українське патріотичне покоління. Це означало, що навчальні програми та методи викладання мали бути спрямовані на формування національної свідомості учнів, вивчення ними української історії, мови та культури. Українське підпілля активно боролось проти комунізму та закликали сприяти формуванню у молоді стійкості до комуністичної пропаганди. У таких умовах релігія мала забезпечити молоді моральні орієнтири та допомагати їм формувати міцний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 26.
2. Ihnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi kraj of the OUN (1945–1954). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 173–180.
3. Ільницький В. Діяльність молодіжних націоналістичних організацій у Дрогобичі (1945–1952). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвипуск III. С. 300–311.

4. Ільницький В., Ярушак М. До історії діяльності молодіжних націоналістичних організацій у Дрогобицькій сільськогосподарській школі та Дрогобицькому нафтовому технікумі (1950–1951). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. 5/47. С. 427–449.

5. Ільницький В., Галів М. До історії діяльності молодіжних українських націоналістичних організацій на Дрогобиччині: нове документальне свідчення. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск II*. 2015. С. 475–485.

6. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. Випуск 6/48. С. 342–364.

7. Іщук О. Діяльність молодіжних структур ОУН як складова українського національно-визвольного руху у 1939–1955 рр. (Автореф. дис. ... канд. іст. наук). 2005. Київ.

8. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.). Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2011.

9. Іщук О., Ніколаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН у повоєнні роки (1945–1948 рр.): деякі аспекти проблеми. *Український визвольний рух*. 2006. Вип. 7. С. 232–242.

Галина ГРИЦЕНКО
(Дрогобич, Україна)
Єлизавета-Параскевія ЯЦУЛА
(Львів, Україна)

УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ (2022–2023)

Українсько-британські відносини на сьогодні є вельми актуальними. Протягом 32 літнього свого існування (встановлені 10 січня 1992 року) можна виділити наступні особливо активні етапи їх взаємин: початковий етап встановлення їх відносин (1992–1996); період активізації (2008–2009); із 2014 року і по сьогоднішня, період активної взаємодії на фоні агресії росії проти України і проведення внутрішньодержавних перетворень.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну лише посилює з боку англійської сторони погляди про те, що активна британська різнопланова допомога українцям (внутрішньодержавні реформи) будуть кісткою у майбутньому безпеці; стануть основою нових двосторонніх відносин, змін у стратегічних поглядах Великої Британії. Сполучене Королівство є одним з головних, постійних та надійних не тільки політичних партнерів України, але й культурних, тому дослідження цих відносин є вельми важливим сьогодні.

Відтак, починаючи із лютого 2022 р. поза межами України реалізовано чимало культурних й мистецьких заходів на різних рівнях (від персонального, інституційного до загальнодержавного), у різних подієвих форматах (разові події, окремі проекти, частини міжнародних форумів) та формах (арт, аналітика, дискусії тощо) [3]. Важливе значення у поширенні інформації про Україну та її культуру, війну росії в Україні відіграють публікації наших авторів та авторок у світових ЗМІ, англомовні медійні ініціативи, наприклад, цикл PEN Ukraine «Діалоги про війну» і т.д.

З метою посилення культурного обміну Велика Британія та Україна провели Сезон культури Британія/Україна (травень-листопад) 2022 р., для відзначення 30-річчя дипломатичних відносин та сформування ще більшої кількості партнерств між двома країнами. Його анонсували Ліз Трасс, Міністерка закордонних справ Великої Британії та Дмитро Кулеба, Міністр закордонних

справ України, під час зустрічі «Діалог із стратегічного партнерства», що відбулась в Лондоні [4].

Сезон культури на тему «Future reimagined/Сценарії майбутнього» об'єднав значну розмаїту спільноту митців, діячів культури, творців та освітян з обох країн для дослідження українсько-британських культур, взаємин із цифровими технологіями й того, яким виглядає майбутнє для всіх залучених у культурні процеси [4].

Зокрема, метою міжнародної організації Сполученого Королівства Британської Ради є поглиблення культурних зв'язків та освітніх можливостей, сприяння, зокрема, дружньому британсько-українському діалогу та кращому порозумінню у Великій Британії.

Володимир Шейко, генеральний директор Українського інституту, зазначив: «головною метою Сезону культури Велика Британія/Україна було посилення мистецького та культурного обміну між Великою Британією та Україною. Міцні та стійкі партнерські стосунки, які утворилися під час Сезону, не лише призвели до нових мистецьких проєктів, але й згенерували ідеї та плани щодо майбутньої творчої співпраці. Ми пишаємось бути свідками партнерства та проєктів Сезону, оскільки вони продовжують існувати далі та процвітати навіть після закриття» [5].

Максимальна інтеграція є чи не єдиною можливістю жити, працювати та розвиватися на новому місці [2]. Відтак, у 2023 р. громадська організація «Товариство дослідників України» з метою згуртування українців за кордоном запустила застосунок *Gm Ukrainian* (мобільний додаток). На думку товариства, «згуртованість українців в Україні та за кордоном – один зі стовпів, на яких тримається українська боротьба проти ворога. Щоб українці, які вимушено покинули Батьківщину, ні на мить не забували про неї та своє походження, ми приєдналися до розробки та реалізації мобільного додатку» [8].

У британській столиці у партнерстві із Торгово-промисловою палатою Лондона запрацював Український освітній хаб у Великій Британії. Директор Українського інституту розвитку освіти Наталія Софій відзначила, що «стратегічне завдання – зберегти людський капітал нашої держави, тому ми спільно з Асоціацією інноваційної та цифрової освіти з ініціативи Міністерства освіти і науки України розвиваємо мережу українських освітніх хабів, місія якої – надати можливість українським дітям, що наразі тимчасово перебувають в інших країнах, надолужити навчання, продовжити

здобувати освіту за українською державною програмою та набувати навичок для успішного життя і т.д.» [6].

Відтак, медіа «Читомо» й LitCentr запустили мапу просторів Ukrainian Bookshelves Worldwide з українськими книжками за кордоном. Відомо, що більшість таких українських книжкових полиць були створені після 24 лютого 2022 р., а значна частина з них існують при бібліотеках [2].

Українські закордонні студії завжди були важливі для поширення інформації про Україну в міжнародній спільноті. З початком повномасштабної війни вони стали осередками рідної культури й для українців, які вимушено опинилися за кордоном [7].

Більшість українських студій крім наукової діяльності займаються ще й проведенням різних заходів. Зокрема, Український культурний центр Ноттінгема, Велика Британія, дбає про збереження культурної ідентичності українців у Британії вже понад 60 років. Школа українознавства ім. Лесі Українки при центрі – одна з найстаріших українських шкіл у країні. Центр влаштовує різні культурні й освітні заходи для людей різного віку, від дошкільнят до літніх людей [2].

Функціонування українських шкіл за кордоном – це підтримка української мови, культури, української ідентичності та зв'язку з Україною.

Українська громада Великої Британії з перших днів російського вторгнення активно підтримує Україну в її боротьбі за свободу. За період війни діаспорна спільнота (активісти) розгорнула широку діяльність у багатьох стратегічних напрямках: організація мітингів в різних містах Великобританії на підтримку України; співають Гімн України, скандують «Слава Україні», тримають українські прапори та плакати з гаслами: «Stop putin», «Save Ukraine from putin's Red Terrorism», «No fly zone over Ukraine now», «putin, Kill Yourself, not Ukraine» [2]; активно поширюють правдиву інформацію про війну в Україні та злочини московського окупанта на нашій землі у своїх групах на Facebook [1].

Отже, культурна дипломатія – один із дієвих форматів донесення правди про Україну та війну в Україні, пояснення розуміння, якою власне є Україна та її культура. Вона доповнює, продовжує боротьбу, яку ведуть (і в якій, на жаль, гинуть) на фронті українські захисники та захисниці, серед котрих є й багато представників культурної сфери [3].

Відтак, британське дипломатичне, інформаційне, культурне співробітництво з Україною є важливим важелем у зупиненні і поверненні назад просування росії. Завдяки підтримці британського уряду України, з британським народом зміцніють відносини, що сприятиме ще більшому культурному обміну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діаспора України. Велика Британія. URL: <https://lpnu.ua/news/diaspora-ukraini-velyka-brytaniia>

2. Зв'язок, що не боїться відстані: українські культурні та цифрові проєкти за кордоном. URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad-2/>

3. Культура в часі війни: дипломатичний фронт. URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny/>

4. У 2022 році відбудеться Сезон культури Британія/Україна. URL: https://lb.ua/culture/2021/12/10/500650_2022_rotsi_vidbu-detsya-sezon.html

5. У Лондоні завершився Сезон культури Велика Британія/Україна, який об'єднав понад 1000 митців та дієвців культури з обох країн. URL: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/uk-ukraine-season-comes-to-a-close/>

6. Український освітній хаб запрацював у Великій Британії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3801613-ukrainskij-osvitnij-hab-zpracuvav-u-velikij-britanii.html>

7. Українські студії за кордоном. URL: <https://www.ukrainer.net/ukrainski-studii/>

8. «I'm Ukrainian»: для українців за кордоном з'явився корисний застосунок. URL: <https://podrobnosti.ua/2468785-im-ukrainian-dlja-ukrantsv-za-kordonom-zjavivsja-korisnij-zastosunok.html>

Парасковія ДВОРЯНИН
(Львів-Дрогобич, Україна)

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ (2014–2022)

Одним із наслідків сучасної російсько-української війни стала масова міграція населення із окупованих Росією територій України на підконтрольні українській владі терени. Становище внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) активно висвітлювалося в українському мас-медійному просторі, перетворившись на окремий дискурс, який потребує окремого дослідження.

Найбільш обговорюваною проблемою в українських мас-медіа, особливо у перші роки російсько-української війни, стала проблема *правового становища* переселенців. Уже в березні 2014 р., спостерігаючи появу перших переселенців з Криму, в українських ЗМІ обговорювалися проблеми юридичного визначення для цієї категорії осіб. Зокрема, експерт Центру дослідження суспільства Тарас Доронюк наголосив: «люди, що переїжджають із небезпечних районів країни в більш спокійні, не є біженцями в юридичному сенсі цього слова» [5]. Він назвав їх «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО або є «Internally displaced persons, IDP»). Автор зазначив, що ВПО не підпадають під юрисдикцію інституцій, які займаються питаннями біженців [5].

В серпні 2014 р. українські парламентарі зареєстрували законопроект щодо прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб. Він жваво обговорювався в мас-медіа [10, 6]. У жовтні цього ж року Верховна Рада України (далі – ВРУ) проголосувала за закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Ця подія викликала увагу українських ЗМІ і знову привернула увагу мас-медійного простору до питання переміщених осіб [7]. На ресурсі «Українська правда» наголошувалося, що закон підтримали 249 депутатів, а основним завданням закону є «забезпечення реалізації гарантованих Конституцією, прав і свобод внутрішньо переселених осіб, забезпечити для них належні умови соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, в т.ч. – з боку міжнародних установ, організацій та закордонних країн» [4]. Зако-

ном вводився постійний статус реєстрації вимушених переселенців, що відкривало перед ними можливості отримувати нараховані від держави кошти, медичні і освітні послуги.

Правовим становищем ВПО цікавилися й міжнародні організації, що також потрапляло до фокусу вітчизняних медіа. Навіть створення для користувачів Програми розвитку ООН (ПРООН) спеціального додатку для мобільних пристроїв «Твоє право» у 2018 р. викликало зацікавлення і обговорення в мас-медійному просторі. Відзначимо, що додаток призначався для захисту прав людини, і зокрема ВПО, які зазнали сексуального та гендерного насильства [8]. Міністерство юстиції України на своєму сайті подало детальну інформацію щодо можливостей надання правової особи ВПО. На нашу думку, важливим у ній були вказівки на те, що юридичну допомогу можуть отримати особи, які перетинали лінію розмежування у Донецькій області, де працюють дистанційні пункти надання безкоштовної правової допомоги біля контрольних пунктів в'їзду-виїзду «Мар'їнка», «Майорськ», «Новотроїцьке» [1].

У 2015 р., з огляду на проведення місцевих виборів, уперше постало питання реалізації ВПО свого права обирати і бути обраним. У мас-медійному просторі України цій темі також присвячувалася значна увага. З одного боку, лунали голоси «проти» через побоювання «проросійських» поглядів серед ВПО та можливого впливу на них зацікавлених політичних гравців, з іншого – голоси «за», які аргументами потребою продовжувати інтеграцію переселенців у місцевий соціум, зокрема й через залучення до виборчого процесу. Громадські організації разом із народними депутатами, як відомо, підготували законопроект, який уможлиблював забезпечення виборчих прав ВПО. Координаторка ініціативи «Восток-СОС» Олександра Дворецька, яка також була переселенкою і громадською активісткою, у вересні 2015 р. позитивно оцінила цю ініціативу. Проте водночас наголосила на низці проблем. На її думку, з одного мільйона переселенців, лише приблизно 10 % подадуть заявки про включення їх до реєстру. Це будуть лише ті, хто сумлінно ставиться до своїх прав і виборчого процесу. Крім того, О. Дворецька вказала на проблему недостатньої контролюваності списків виборців у східних областях України, однак все ж відкинула можливість масового підкупу виборців з огляду через адміністративні перепони на лінії розмежування [3]. Зрештою в

ЗМІ зазвичай позитивно представляли участь ВПО у виборах, представляючи окремих виборців як приклад для наслідування. Наприклад, журналісти ТСН у жовтня 2015 р. зняли сюжет про переселенця з Криму Якова Вітюка, який реалізував своє право вибору у Києві [11].

У 2017 р. українські ЗМІ знову актуалізували питання розширення прав ВПО. У березні цього року ВРУ підтримала два законопроекти для переміщених осіб: перший передбачав їх захист від завищення вартості комунальних послуг в місцях їх компактного проживання, другий – усував спричинену законодавством неузгодженість щодо необхідних документів, наприклад взяття на облік ВОП [9]. Водночас цікавою і нерозв'язаною юридичною проблемою для ВПО було питання оформлення в Україні купівлі-продажу майна, передусім житла, яке вдалося продати на ТОТ [2, 3]. Ще одним кроком до розширення прав та свобод ВПО стала розробка та прийняття у грудні 2021 р. за основу законопроекта, який передбачав уточнення поняття «внутрішньо-переміщена особа», скорочення термінів прийняття рішення про взяття на облік ВПО, врегулювання питання з житлом через державні і місцеві програми тощо. Загалом він отримав схвальні відгуки в українських медіа [6].

Звісно, цим коротким оглядом не вичерпується аналіз правового дискурсу в рамках проблематики ВПО, яка висвітлювалися українськими ЗМІ у період неконвенційної російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішньо переміщені особи: правова допомога, гарантована державою. 2020. *Міністерство юстиції України (офіційний вебсайт)*. <https://minjust.gov.ua/m/vnutrishno-peremischeni-osobi-pravova-dopomoga-garantovana-derjavoyu>

2. Галаур В. Допомогти переселенцям – наш обов'язок: центральна і місцева влада Харківщини обговорили загальні засади й конкретні кроки поліпшення життя внутрішньо переміщених осіб. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 15. 26 січня. С. 3.

3. Дворецька О. Депутати повинні надати право голосу переселенцям. *Українська правда*. 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2015/09/14/200183/>

4. Депутати проголосували за гарантії і статус для переселенців. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/10/20/7041334/>

5. Доронюк Т. Ще одна криза. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/13/7018637/>

6. Законопроект про права та свободи внутрішньо переміщених осіб в Україні прийнято за основу. *Юридична практика*. 2021. URL: <https://pravo.ua/zakonoproiekt-pro-prava-ta-svobody-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini-pryiniato-za-osnovu/>

7. Порошенко підписав закон про вимушених переселенців. *TCH*. 2014. URL: <https://tsn.ua/politika/poroshenko-pidpisav-zakon-pro-vimushenih-pereselenciv-392645.html>

8. ПРООН запустить додаток для захисту прав внутрішньо переміщених осіб і жертв насильства. *TCH*. 2018. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/proon-zapustit-dodatok-dlya-zahistu-prav-vnutrishno-peremischenih-osib-i-zhertv-nasilstva-1179606.html>

9. Рябчин О. Верховна Рада підтримала два законопроекти для переселенців! *Українська правда*. 2017. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/ryabchin/58d3ac503578c/>

10. Юрченко Н. Новий закон для переселенців. *Демократична Україна*. 2014. № 36. 5 вересня. С. 6.

11. Переселенцю із анексованого Криму дозволили проголосувати у Києві. *TCH*. 2015. URL: <https://tsn.ua/politika/pereselencyu-iz-anksovanogo-krimu-dozvolili-progholosuvati-u-kiyevi-519733.html>

*Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
Юлія ТАЛАЛАЙ
(Дрогобич, Україна)*

**СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА
НА ШПАЛЬТАХ
«THE BRITISH ARMY REVIEW» (2022–2024)**

Проблематика сучасної російсько-української війни знайшла своє відображення на шпальтах усіх провідних світових ЗМІ (друкованих і електронних), їй присвячені наукові, науково-популярні та популярні огляди. Звісно рівень публікованих матеріалів різноманітний як за широтою проблем, які розкриваються, так і ступенем аналітичності. З-поміж серйозних і авторитетних періодичних видань хочемо зупинитися на британському журналі «The British Army Review». Готується він Центром історичного аналізу та дослідження конфліктів (Centre for Historical Analysis and Conflict Research). Редактор журналу Ендрю Сіммс (Andrew Simms) впродовж 12 років працював у Міністерстві оборони та підготував значну кількість репортажів із Афганістану, Іраку, Косово. Цей журнал є своєрідною площадкою для професійного обговорення важливих військових питань, які мають безпосередній інтерес як для рядового солдата, так і офіцера вищого рангу. Водночас журнал є складовою підготовки військовослужбовця Великобританії, готуючи його до протидії майбутнім загрозам. Автура досить широко представлена фаховими військовими (усіх рангів), експертами та й авторами, які цікавляться військовою справою. Звичайно, що публікований матеріал (невеликі за об'ємом – обсягом до 3000 слів) не містить конфіденційної інформації, лише аналітичні думки авторів про військовий досвід, тактичні та стратегічні завдання, які спрямовані на майбутнє вдосконалення військових сил.

Наголосимо, що питання сучасної російсько-української війни знаходили своє висвітлення (більшою чи меншою мірою) у випусках ще із 2014 р. Однак повномасштабний етап російсько-української війни в разі збільшив у текстах питання про Україну та підготовку власних збройних сил до нових викликів. З лютого 2022 р. світ побачило шість випусків (182, 183, 184, 185, 186, 187). Впродовж 2023 – 2024 рр. у них було опубліковано 58 текстів і 6

вступних статей, рецензії та огляди. У першому (порядковий номер 182) випуску (весняному) 2023 р. у вступній статті генерал Патрік Сандерс (Patrick Sanders) наголошує на особливій важливості підвищення готовності до нових загроз у зв'язку із російською агресією. Задля цього рекомендує розвивати стійкість, конкурентоспроможність армії та прискорювати заплановану модернізацію, щоб попередити війну у Європі. При цьому наголошує, що важливо говорити не тільки про мобілізацію, задля протистояння безпосередній загрозі, але й про модернізацію, щоб мати змогу вирішувати виклики майбутнього. Із війни в Україні генерал робить висновок про необхідність прискорення закупівлі засобів протиповітряної оборони, засобів для стрільби дальньої дії, засобів радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних апаратів, необхідність поповнення стратегічних запасів та покращення цілому матеріально-технічної бази, тощо [1, 4]. Загалом майже цілий випуск присвячено питанням мобілізації та розбудови британської армії у контексті загроз, які виникли із російською агресією щодо України. Авторами цього випуску стали начальник Генерального штабу (Chief of the General Staff), генерал Патрік Сандерс (Patrick Sanders), помічник начальника Генерального штабу (Assistant Chief of the General Staff), генерал-майор Чарльз Коллінз (Charles Collins), професор Маттіас Штрон (Matthias Strohn), доктор наук Ендрю Монаган (Andrew Monaghan), бригадний генерал (у відставці) Йен Гаррісон (Iain Harrison), професор Пітер Вілсон (Peter Wilson), генерал-майор (у відставці) доктор наук Ендрю Шарп (Andrew Sharpe), капітан Джеймі Робсон (Jamie Robson), директор з питань політики та досліджень в Федерації військових сімей (Army Families Federation) Мішель Алстон (Michelle Alston), магістрант Королівського коледжу Лондона (спеціальність: військові дослідження) (King's College London) Чарлі МакКаллум (Charlie MacCallum), майор, магістр міжнародних відносин Вільям Джордж (Регулярна Армія) (William George) і капітан, запрошений співробітник Генерального штабу дослідницької групи військових наук в Об'єднаному Королівському Інституті з Дослідження Проблем Оборони та Безпеки, магістр міжнародних відносин у Стаффордширському університеті, магістр ділового адміністрування Університету Уоріка Патрік Хінтон (Patrick Hinton), майор (Гренадерська гвардія) (GREN GDS) Джеймс Тейлор (James Taylor), економічний історик Кріс Міллер (Chris Miller).

Наступний випуск 183 (літо 2023 р.) присвячений підготовці до майбутніх загроз, які потенційно можуть виникнути у найближчій перспективі. Тут і вдосконалення управління – зменшення чисельності штабів, особливо на передній лінії, забезпечення тактичної та оперативної свободи, маневреності, збереження життя військовослужбовців, координації операцій із союзниками тощо. До нього подали свої тексти командувач польової армії, генерал-лейтенант Ральф Вуддісс (Ralph Wooddiss), генерал-майор, начальник штабу польової армії (Chief of Staff of the Field Army) Колін Вейр (Colin Weir), директор Центру сухопутних військових дій (Director Land Warfare), генерал-майор Кріс Баррі (Chris Barry) і начальник штабу Центру сухопутних військових дій (Chief of Staff of the Land Warfare Centre), полковник Метт Льюїс (Matt Lewis), полковник, командувач групи експериментів і випробувань Тобі Тілл (Toby Till), командир 1-ї штурмової бригади військової розвідки, бригадний генерал (Commander 1st Deep Recce Strike Brigade Combat Team) Ніл Бадд (Neil Budd), підполковник Королівського Логістичного Корпусу Джек Паттінсон (Jez Pattinson), полковник, командир контррозвідки польової армії (Commander Field Army Understand Group) Нат Хейден (Nat Haden), Джеймс Сладден (James Sladden), підполковник Джеймс Чендлер (James Chandler), майор Марк Девіс (Mark Davies), майор Софі Лонгстон (Sophie Longstone) (Корпус Королівських Інженерів), майор, командир ескадрильї Джайлз Мун (Giles Moon) (кавалерійський полк Британської армії Королівські Ї Величності улани).

Натомість невеликий за обсягом спеціальний випуск 184 підготував генерал-майор (у відставці) (Директор Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів, 34 роки військової служби та дев'ять оперативних завдань) доктор наук Ендрю Шарп (Andrew Sharpe). Виходячи із історичного досвіду пише про війну в Україні, наголошує, що якщо жодна із сторін не може перехопити, утримувати чи використовувати ініціативу настає «глухий кут». Зазначає, що Росія утримує 20% території України і наголошує на помилковості тверджень, окремих авторів, що вона уже втратила свій потенціал. Оскільки все ж має достатньо артилерії (боєприпасів до неї), значний людський ресурс. І без кардинальних дій Росія не відмовиться від захоплених територій. Навіть більше після оголошення та припинення бойових дій, домовленостями між сторонами цей «глухий кут» не буде розв'язано – путін залишить-

ся підозрюваним у військових злочинах, російські військові цілі не будуть досягнуті, Україна вважатиме окупованою свою територію тощо [3, 4].

Не менш представницька та авторитетна автура укомплектувала випуск 185 (осінь 2023 р.). Зокрема, з-поміж авторів заступник начальника Генерального штабу, генерал-лейтенант Шерон Несміт (Sharon Nesmith), директор Army Futures (нове управління в штабі армії, створене для досліджень, експериментів та інновацій), генерал-майор Джеймс Боудер (James Bowder), полковник, помічник начальника відділу концепцій у штабі армії (Assistant Head Concepts), Кріс Котон (Chris Coton), старший науковий співробітник Об'єднаного Королівського Інституту з Дослідження Проблем Оборони та Безпеки (Senior Research Fellow, RUSI), доктор наук Джек Уотлінг (Jack Watling), помічник начальника відділу досліджень та експериментів (Assistant Head of Research and Experimentation), полковник Тім Райт (Tim Wright), помічник начальника відділу стратегії та проектування сил (військ) (Assistant Head Strategy and Force Design), полковник Нік Інґліш (Nick English), головний аналітик земельних питань в Лабораторії оборонної науки і техніки (Chief Land Analyst at Dstl) Пол Елрік (Paul Elrick), співзасновник, редактор журналу «Military Strategy» («Військова стратегія»), колишній піхотинець Вільям Ф. Оуен (William F. Owen), бригадний генерал, радник Міністерства закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії Герхард Вілер (Gerhard Wheeler), лейтенант, командир відділу в Центрі аналізу розвідувальних даних Сухопутних військ Джонатан Берден (Jonathan Burden), майор Робб Блумфілд (Robb Bloomfield), Ендрю Сіммс (Andrew Simms), майор Саймон Свінделлс (Simon Swindells).

Значно розширилися автура у випуску 186 (весна 2024 р.). Свої рефлексії опублікували командувач Об'єднаного корпусу швидкого реагування (Commander ARRC), генерал-лейтенант Нік Бортон (Nick Borton), заступник начальника штабу планування Об'єднаного командування ОЗС НАТО Неаполя (Deputy Chief of Staff Plans, Allied Joint Force Command Naples), генерал-майор Джон Мід (John Mead) і заступник Начальника планів штабу, командувач Об'єднаного командування ОЗС НАТО Брюссума (Deputy Chief of Staff Plans, Allied Joint Force Command Brunssum), генерал-майор Марк Пуллан (Mark Pullan), заступник начальника

відділу трансформації штабу, штаб-квартира Об'єднаних збройних сил в Ізмірі, Туреччина (Staff Transformation, HQ Allied Land Command in Izmir, Turkiye), бригадний генерал Кріс Гент (Chris Gent), заступник командувача Корпусу швидкого розгортання НАТО Італія (НАТО Rapid Deployable Corps Italy), генерал-майор Джек Беннетт (Jez Bennett), керівник відділу стратегії (Head Strategy), бригадний генерал Девід Бікерс (David Bickers), начальник штабу Об'єднаного корпусу швидкого реагування (Chief of Staff, ARRC), генерал-майор Майк Кітінг (Mike Keating), полковник, помічник керівника стратегії, Стратегічний центр армії (Assistant Head Strategy, Army Strategic Centre) Х'юго Ллойд (Hugo Lloyd) та (майор, штабний офіцер стратегічної злагоженості сухопутних Сил спеціальних операцій НАТО другого класу SO2 Land SOF Strategic Coherence) Аласдер Дочерті (Alasdair Docherty), керівник відділу дослідження конфліктів (Head of Conflict Research), Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів, професор Ендрю Стюарт (Andrew Stewart), генерал-лейтенант (у відставці) Пол Ньютон (Paul Newton), майор Джеймс Коуен (James Cowen), підполковник Хелоїза Гудлі (Héloïse Goodley), резерв Королівського флоту, лейтенант-командувач (Royal Navy Reserve) Білл Янг (Bill Young), генерал-майор (у відставці) Саймон Гатчінгс (Simon Hutchings), армія США, майор Рокко П. Сантуррі III (Rocco P. Santurri III).

Авторами спеціального випуску (№ 187, весна 2024 р.) стали колишній британський військовий, історик, конфліктолог, радник BBC, CNN та ITN, член моніторингової місії ОБСЄ в Україні Джеймс Сладден (James Sladden). Джеймс – колишній дослідник корпорації RAND (американський центр дослідження та розвитку), доктор філософії з історії в Кембриджському університеті. Він отримав ступінь магістра в Інституті стратегії та безпеки в Університеті Ексетера (де він був стипендіатом). До цього Джеймс служив у британській армії. Джеймс є асоційованим науковим співробітником Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів. Другий співавтор Ліам Коллінз (Liam Collins) з 2016 по 2018 рік працював виконавчим офіцером генерала (у відставці) Джона Абізейда, який був старшим радником США з оборони в Україні. Доктор Коллінз є співредактором Посібника Routledge з Контртероризму та Нерегулярних Бойових Операцій США та співавтором Understanding Urban Warfare. Ліам Коллінз також

бакалавр у галузі машинобудування (аерокосмічна техніка) у Військовій академії США у Вест-Пойнті, магістр зі зв'язків із громадськістю та доктор філософії (ступінь у Принстонському університеті Школа громадських і міжнародних відносин. Третій спів-автор Бен Коннабл (Ben Connable), доктор філософії, старший іноземний науковий співробітник Атлантичної ради, ад'юнкт-професор досліджень безпеки в Джорджтаунському університеті та незалежний дослідник і автор. Бен Коннабл – офіцер розвідки Корпусу морської піхоти США у відставці та офіцер зовнішньої служби, а також колишній старший політолог корпорації RAND (американський центр дослідження та розвитку). Він також отримав ступінь магістра у Військово-морській аспірантурі та докторську ступінь у військових дослідженнях у Королівському коледжі Лондона).

У випуску ці автори описують діяльність 2-го мотопіхотного батальйону та допоміжних підрозділів 72-ї механізованої бригади Збройних Сил України під час оборони Києва [6]. Матеріал підготовлений (у рамках гранту від Madison Policy Forum) на основі усних інтерв'ю від українських військовослужбовців, цивільних осіб та польових матеріалів (допомогли зрозуміти вплив географії) зібраних після відвідин основних місць бойових дій. Наголошують автори на важливості фіксації та відстеженні подій, оскільки вони можуть бути втрачені. Окрім цього ці події допоможуть військовикам зрозуміти тактику сучасного бою на близькій дистанції. Автори відзначають, що багато з опитаних усвідомлювали можливість нової війни, але мало хто міг уявити наступ на Київ. У спецвипуску детально розповідається про бої, які відбулися від 24 лютого і до початку квітня 2022 р. в аеропорту «Антонов», а відтак біля річки Ірпінь (в районі Горенки), Ірпеня, Мощуна та Гути Межигірської.

Отже, здійснений аналіз показує, що у британському журналі «The British Army Review» із 2023 р. чимало уваги приділяється питанням російсько-української війни. У порівнянні із попередніми роками (2014–2021 рр.) кількість згадок про Україну та агресію Росії зростає у рази. Навіть більше перший (весняний) номер 2024 р. був присвячений відбиттю наступу на Київ у лютому–березні 2022 р. Автори журналу актуалізують необхідність вдосконалення власних збройних сил саме війною в Україні. Водночас

вони доволі об'єктивно оцінюють хід, наслідки бойових і політичних дій та подальші наміри.

ЛІТЕРАТУРА

1. The British Army Review, issue 182, spring, 2023, 64 s.
2. The British Army Review, issue 183, summer, 2023, 68 s.
3. The British Army Review, issue 184, special edition, 2023, 16 s.
4. The British Army Review, issue 185, autumn, 2023, 54 s.
5. The British Army Review, issue 186, spring, 2024, 68 s.
6. The British Army Review, issue 187, spring, 2024, 54 s.

Яна ЗІНКЕВИЧ
(Київ, Україна)
Леся КОЦУР
(Переяслав, Україна)

ПОЛІТИКА УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ-МЕДИКІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2022 РР.

У 2014 р. Російська Федерація розв'язала проти України агресивну війну, яку веде уже понад десять років з використанням гібридних та конвенційних методів. Однак, попри панівні сили противника, починаючи з 2014 р., цій агресії чинять опір тисячі українських професійних військовослужбовців, добровольців, медиків, волонтерів та інших категорій небайдужих громадян. На жаль, значна частина оборонців вже віддали віддавати своє життя у боротьбі з ворогом і продовжують робити це сьогодні. І найменше, що може зробити держава для цих людей – зберігати пам'ять про героїзм і подвиг українських захисників для наступних поколінь.

Нині можемо побачити, що увічнення пам'яті зосереджене переважно навколо військовослужбовців з різних родів військ [7, 8, 9, 10] і меншою мірою увага приділена тим, хто рятує життя на полі бою – військовим медикам, парамедикам та іншим учасникам медеваку. Хоча внесок медиків у функціонування війська є неоціненний. Зокрема тільки до початку широкомасштабного вторгнення у зоні бойових дій полягло понад 70 лікарів, начальників медичних служб, фельдшерів, фармацевтів, лаборантів, медичних братів, санітарних інструкторів, бойових медиків [6]. Масштаби втрат серед медиків після 24 лютого 2022 р. взагалі складно уявити через не оприлюднені дані.

Найповніше практичний досвід увічнення пам'яті загиблих військових-медиків до 2022 р. демонструє нам електронна «Книга пам'яті полеглих за Україну» (2014-2021 рр.), і зокрема, розділ «Загиблі по цільових групах», вкладка «Медики» [4]. Там можна простежити, які пам'ятні знаки відкриті на згадку про полеглих медиків і прочитати коротку довідку про місце загиблого, його посаду, державні й громадські відзнаки та нагороди, місце увічнення пам'яті та поховання.

Аналізуючи зведену інформацію про загиблих медиків у «Книзі пам'яті полеглих за Україну» помітно, що більшість з них нагороджені на державному та недержавному рівні. Так, *на державному рівні* у багатьох випадках полегли воїни-медики нагороджені (посмертно) згідно з відповідними Указами Президента України: орденом «За мужність» III ступеня; орденом Богдана Хмельницького III ступеня; орденом Данила Галицького; відзнакою Президента України «За участь в антитерористичній операції»; медаллю «Захиснику Вітчизни»; медаллю «За врятоване життя». Також зустрічаються відомчі відзнаки, наприклад, нагрудний знак Міністра Оборони України (МОУ) «Знак пошани» та відзнака МОУ «За воїнську доблесть». Окрім нагород, на державному рівні портрети полеглих медиків розміщені на меморіалі «Стіна пам'яті полеглих за Україну» у Києві; на честь окремих воїнів перейменовано вулиці, присвоєно звання почесний громадянин міста чи району; декого відзначено орденами та медалями органів місцевого самоврядування (наприклад, медика Усс Степана Миколайовича, який загинув при виході з Іловайська рішенням Полтавської обласної ради від 21 жовтня 2015 р. нагороджено посмертно відзнакою «За вірність народу України» I ступеня) [12].

3-поміж практик увічнення (посмертно) *на недержавному рівні* переважають – відзнаки «Народний Герой України»; «Іловайський Хрест»; нагрудний знак «За оборону Донецького аеропорту»; медаль УПЦ КП «За жертвність і любов до України»; орден «За спасіння життя» ім. академіка Леоніда Ковальчука; Орден Святого Пантелеймона у номінації «Служіння суспільству»; пам'ятний нагрудний знак «Медична рота»; нагрудний знак «За оборону Луганського аеропорту»; медалі та ордени громадських та ветеранських організацій; відкрито меморіальні та анотаційні дошки, барельєфи у закладах освіти та медзакладах; розміщення інформації на білбордах; відкриття центрів дозвілля; проведення всеукраїнських благодійних фестивалів; вручення іменної зброї; відкриття індивідуальних пам'ятників; написання картин та книг (наприклад, про Антона Цедіка, який загинув під Іловайськом) [13] тощо.

Водночас перелічені практики увічнення пам'яті військових-медиків, дозволяють виокремити кілька комеморативних практик, які є переважаючими. Так, серед державних нагород найбільше зустрічаються орден «За мужність» III ступеня (посмертно) та

розміщення портретів полеглих медиків на меморіалі «Стіна пам'яті полеглих за Україну» у Києві. Серед недержавних – відкриття меморіальних дошок, відзнаки «Народний Герой України» (посмертно), нагрудний знак «За оборону Донецького аеропорту» (посмертно) та «Іловайський Хрест» (посмертно). Остання нагорода змусила звернути увагу на те, що попри втрати медиків по всій лінії фронту, чимала кількість загинули саме під час виходу з Іловайська 29 серпня 2014 р., через так званий «зелений коридор». Треба також відзначити, що приблизно 40 % усіх загиблих, досі не мають жодних недержавних увічнювальних відзнак чи індивідуальних увічнень, окрім ордена та фото на Стіні пам'яті у Києві. Вочевидь у цьому випадку важливою є саме ініціатива знизу, а саме – наскільки рідні й друзі загиблого чи громада переймаються цими питаннями. Однак, й тут треба зауважити, що в Україні існує лише кілька прикладів, коли медиків належно увічнили на рівні громад. Наприклад, 8 жовтня 2018 р. пам'ятник загиблим військовим лікарям встановили у Маріуполі на території військового госпіталю [5]; 16 червня 2019 р. меморіал пам'яті полеглих на війні медиків було відкрито на території Вінницького медичного коледжу ім. Академіка Заболотного [1]; 6 грудня 2019 р., пам'ятний знак «Обличчя війни», присвячений військовослужбовцям медичної служби загиблим в районі проведення бойових дій, відкрили на території Київського Національного військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь» (НВМКЦ) [3]; 14 жовтня 2020 р. Меморіал пам'яті на честь загиблих військових медиків урочисто відкрили на території 59-го військового мобільного госпіталю (м. Сіверодонецьк) [2], а 27 липня 2023 р. чиновники відкрили меморіальну стіну на території київської лікарні №4, яку присвятили 160-м медикам загиблим вже під час широкомасштабного російського вторгнення [11].

Загалом треба сказати, що усі ці комеморативні практики є відносно задовільними. Однак, нині небезпечно виглядає поділ війни на до і після 24 лютого 2022 р., особливо на рівні політики пам'яті. Ба більше, і попередні, і новозапочатковані комеморативні практики показують, що цих розпилених кроків з увічнення пам'яті медиків недостатньо, аби на загальнодержавному рівні продемонструвати усю жертвовність медиків, які полягли у російсько-українській війні. Ба більше, частина пам'ятних знаків

знаходяться на тимчасово окупованій території. Тому вважаємо, що в Україні має бути відкритий Всеукраїнський меморіальний центр, створений національний музей та інші види увічнень, присвячені воїнам-медикам загиблим у війні з російським агресором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відкрито меморіал пам'яті полеглих на війні медиків. *Вінницька обласна військова адміністрація*, 19 червня 2019. URL: <https://www.vin.gov.ua/dep-smp/19603-vidkryto-memorial-pamiaty-polehlykh-na-viini-medykiv>

2. Вшановуючи пам'ять 73 загиблих на війні військових медиків... *АрміяInform*, 14 жовтня 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/14/vshanovuyuchy-pamyat-73-zagyblyh-na-vijni-vijskovyuh-medykiv/>

3. Дереш Б. У Києві відкрили пам'ятний знак «Обличчя війни». *АрміяInform*, 6 грудня 2019. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/12/06/u-kyuevi-vidkryly-pamyatnyj-znak-oblychchya-vijny/>

4. Загиблі по цільових групах (станом на 14.09.2021 р.). *Книга пам'яті полеглих за Україну*, 2024. <https://memorybook.org.ua/indexfile/statgroup.htm>

5. Катріч Р. В Мариуполе появился памятник погибшим военным медикам (ФОТО). *MRPL.CITY*, 08 жовтня 2018. URL: <https://mrpl.city/news/view/v-mariupole-poyavilsya-pamyatnik-pogibshim-voennym-medikam-foto>

6. Медики, які полягли, захищаючи Україну. *Книга пам'яті полеглих за Україну*, 2024. <https://memorybook.org.ua/indexfile/medical.htm>

7. Про встановлення Дня українського добровольця. *Постанова Верховної Ради України*, 17 січня 2017. № 1822-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-19#Text>

8. Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. *Указ Президента України*, 23 серпня 2019. №621/2019. <https://www.president.gov.ua/documents/6212019-29269>

9. Про День резервіста України. *Указ Президента України*, 19 квітня 2019. № 154/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154/2019#Text>

10. Про День сержанта Збройних Сил України. *Указ Президента України*, 19 квітня 2019. № 153/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/153/2019#Text

11.Рибальська А. У Києві відкрили меморіал медикам, які загинули під час війни. *Суспільне. Новини*, 27 липня 2023. <https://suspilne.media/538033-u-kievi-vidkrili-memorial-medikam-aki-zaginuli-pid-cas-vijni/>

12.Усс Степан Миколайович. *Книга пам'яті полеглих за Україну*, 2024. <https://memorybook.org.ua/23/uss.htm>

13.Цедік Антон Ігорович («Еней»). *Книга пам'яті полеглих за Україну*, 2024. <https://memorybook.org.ua/26/cedik.htm>

Галина КАЛІНІЧЕВА
(Київ, Україна)

УКРАЇНСЬКІ АРХІВИ ТА АРХІВНА НАУКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Початок російсько-української війни актуалізував проблему збереження колективної й історичної пам'яті, історико-культурної спадщини, важливою складовою якої є українські архіви. Архівні зібрання та документальні ресурси, що зберігаються в архівних установах України, мають важливе значення для збереження національної ідентичності, відтворення історичної минувщини та функціонування сучасних державних і громадських інституцій.

Як свідчить історичний досвід, війни (як і стихійні лиха та техногенні катастрофи) ставали для архівів одним із найбільших руйнівних чинників. Архівні установи та архівні фонди під час воєнних дій зазнавали руйнацій, грабування, пожеж, захоплювалися і традиційно розглядалися в якості цінних воєнних трофеїв. З одного боку, війна руйнує архіви та знищує архівну спадщину, з іншого – детермінує створення нових документів і архівів, що зберігатимуть пам'ять про війну для майбутніх поколінь.

Довготривала гібридна війна, що переросла в широкомасштабне військове протистояння, поставила перед українськими архівами та архівною наукою низку невідкладних викликів і завдань, які потребують адекватної і своєчасної відповіді як на загальнодержавному інституційному рівні, так і на рівні фахової спільноти.

Метою наукової розвідки є узагальнення розвитку національної архівної галузі та архівної науки в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.).

Російська окупація Криму, створення квазідержавних утворень ЛНР та ДНР у 2014 році спричинили втрату частину архівної спадщини. Так, Україна втратила доступ до документів Національного архівного фонду, які зберігалися в Державному архіві Автономної Республіки Крим у м. Сімферополь, Державних архівах в Донецькій та Луганській областях, архівних відділах міських рад і райдержадміністрацій, трудових архівах на окупованих територіях тощо.

Початок повномасштабного російського військового вторгнення у лютому 2022 року супроводжувався масованим бомбарду-

ваннями українських міст. Одним із перших постраждав архівний відділ Управління СБУ в Чернігівській області (м. Чернігів), в якому зберігалось понад 12 тис. справ колишнього КДБ. Пограбування під час окупації зазнав Державний архів Херсонської області, з якого було вивезено понад 70% архівних фондів. На сьогодні встановлено викрадення 121 тисячі одиниці зберігання. Будівлю Державного архіву Миколаївської області у 2022 році обстрілювали 5 разів. Зазнали відчутних руйнувань і втрат інформаційних ресурсів від ракетних обстрілів також державні архіви Запорізької, Одеської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей, архіви й архівні відділи багатьох українських міст, районів, територіальних громад.

За інформацією Державної архівної служби України, у 2022 р. вдалося зберегти значно більше архівних фондів, ніж у 2014 р. За оцінкою Укрдержархіву, у 2014 році внаслідок тимчасової окупації окремих районів Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим і міста Севастополя було втрачено близько 8% усього Національного архівного фонду, а в 2022 р. ризик втрат архівних документів становив 2%.

Вагомим внеском архівістів, науковців, громадськості є участь у документуванні масового героїзму українців, подвигу військовослужбовців Сил Оборони, а також злочинів російських загарбників. Позитивний суспільний резонанс мала ініціатива Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву щодо співпраці з державними і громадськими організаціями, установами, підприємствами, фотографами, операторами, режисерами, кореспондентами, пересічними особами, які фіксують наслідки бомбардувань, жорстоких убивств українців російськими військовими, а також життя мирного населення у зонах бойових дій та на тимчасово окупованих територіях тощо.

Звернення архівістів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) до українського суспільства, а також іноземців, усіх очевидців кривавої війни, яку веде путінська росія проти українського народу, із закликом долучитися до збору її документальних свідчень, мало також потужний суспільний відгук.

До документування воєнних злочинів долучилися і громадські активісти: після початку повномасштабного російського вторгнення команда громадської організації «Докудейз» створила «Ар-

хів війни» для фіксації матеріалів про події російсько-української війни. На інформаційній некомерційній платформі Архів війни (Ukraine War Archive) об'єднано всі форми цифрових матеріалів, зібраних з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Документування й архівування подій російсько-української війни сприяє вирішенню кількох завдань: протидії рашистській пропаганді; спростуванню ворожих наративів про перебіг подій та унеможливленню поширення дезінформації; дослідженню й осмисленню історичної спадщини; збереженню свідчень для наступних поколінь. Адже історикам відомо, що коли бракує документальних матеріалів, історія неодноразово переписується, даючи простір для маніпуляцій, дезінформації, пропаганди.

В умовах повномасштабної війни, складовою якої є війна інформаційна, єдиним способом зберегти всі документи є їхня цифровізація. У серпні 2023 року Державна архівна служба України у співпраці з Міністерством юстиції України, Міністерством цифрової трансформації, EU Project Pravo-Justice реалізували та презентували пілотний проєкт запровадження електронного архіву під назвою «e-Архів».

Продовжується процес оцифрування документів Національного архівного фонду центральними й обласними архівами, які регулярно оприлюднюють на своїх сайтах документальні виставкові проєкти оцифрованих описів архівних фондів і повнотекстових документів.

В умовах війни постали й певні виклики та завдання перед української архівною наукою, яка має, по-перше, захищати історико-культурні цінності, викривати неоімперські амбіції рашизму, протидіяти загарбницькій політиці східного сусіда та імперській пропаганді «руского міра»; по-друге, – сприяти модернізаційній, а не навздогінній стратегії розвитку архівної галузі, що спирається на цифровізацію документальних ресурсів та розширення онлайн доступу до архівних фондів; по-третє, орієнтувати проблематику наукових досліджень на безпеку і захист архівних ресурсів, протидію інформаційним викликам.

На часі – оновлення теоретико-методологічного і проблемно-тематичного поля архівної науки з урахуванням викликів воєнного часу, цифровізації архівних документів, формування електронного сегменту архівознавства, а також підготовка наукових і нау-

ково-педагогічних кадрів з архівознавства через магістратуру, аспірантуру і докторантуру.

Таким чином, студіювання розвитку архівної справи та архівної науки в умовах російсько-української війни дає підстави на наступних висновків: 1) архіви в умовах війни набувають безпечного виміру, адже вони містять документи з історії українського державотворення та національної ідентичності; 2) архівні документи є одним із різновидів інформаційної зброї в інформаційній війні для захисту національних інтересів на національних цінностей; 3) війна актуалізує проблему не лише збереження, але й створення та вивчення нових архівів, які містять документи з історії російсько-української війни (в подальшому такі документальні свідчення можуть стати невід'ємною складовою НАФ як носії правди і пам'яті про героїв-захисників, і окремо – про злочини російських окупантів); 4) наукові студіювання архівознавців можуть слугувати узагальненню набутого досвіду при перебудові архівної системи на режим воєнного стану та прогнозуванні подальших напрямів модернізації архівної галузі; 5) оцифрування та репрезентації архівних і документальних ресурсів є нагальним заданням для архівних установ для збереження культурної спадщини для наступних поколінь.

Впевнені, що широка наукова спільнота суспільствознавців та гуманітаріїв, спираючись на джерельний потенціал українських архівів, гідно репрезентує історію визвольної боротьби українців за право жити в межах своєї держави, за право бути українцями і мати свободу вибору, протиставляючи запорезькому гранд-нарративу власний історіографічний дискурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів війни: збирати і зберігати свідчення подій в Україні. URL: <https://www.ukrainer.net/arkhiv-viyny/>
2. Архів війни. Ми фіксуємо історію війни, яку має знати весь світ. URL: <https://ukrainewararchive.org/>
3. Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/>
4. Ємельянова Т.О. «Документування», «комплектування» чи «архівування» свідчень російсько-української війни: термінологічні зауваги. *Інформація, комунікація та управління знаннями в*

глобалізованому світі: зб. матеріалів Шостої міжнар. наук. конф. (18–20 травня 2023 р., м. Київ). Київ, 2023. С. 227–229.

5. Смельянова Т., Покляцька В. Комплектування архівних аудіовізуальних колекцій: впливи та наслідки війни. *Архіви України*. 2023. № 4 (337). С. 46-57.

6. Калакура Я. Українська архівна наука у викликах війни та цифровізації інформаційних ресурсів архівів. *Архіви України*. 2022. № 3 (333). С. 19-45.

5. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*. 2022. № 1 (330). С. 12–38.

6. Презентація «Війна: (не) втрачені архіви». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3753933-prezentacia-vijna-ne-vtraceni-arhivi-pro-proceduru-otrimanna-arhivnih-dovidok.html>

7. Як у Кривому Розі та Миколаєві рятували державні архіви від війни. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/12/04/yak-u-kryvomu-rozi-ta-mykolayevi-ryatuvaly-derzhavni-arhivy-vid-vijny/>

«МАЗЕПИНЦІ», «ПЕТЛЮРІВЦІ», «БАНДЕРІВЦІ» ЯК МАРКЕРИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ

Інформаційний тиск на Україну є складовою багатовимірної гібридної війни росії щодо України. Невід’ємною його складовою є історична інформація, яка виконує багаторівневі функції. З одного боку, вона дозволяє обґрунтувати претензії на терени незалежної держави, московська пропаганда вдається до пошуку історичного підґрунтя шляхом різного роду маніпуляцій, фальсифікацій, спотворень. З іншого, мобілізувати суспільство всередині через конструювання образу українців як «іншого», «ворога». На переконання Олександра Алфьорова російська пропаганда завжди шукала колективного ворога, щоб пояснити своїй внутрішній аудиторії «не підхожу» для них «братську народність». «Така система існувала з XVI–XVII століть – у Московському царстві, Російській імперії, СРСР. Тепер – у РФ. Вона не визнає існування окремого українського народу, бо це, наприклад, руйнує концепцію Києва як «російського міста»; але і не стверджує, що «винні» українці, бо вважає їх «частиною великоросійського етносу». Натомість створюється збірний образ абстрактного антиросійського «зла» – образ «іншого», «не такого», «заблудлого», «поганого» українця, який «зрадив» російську ідею, російську культуру і бореться проти росіянина, проти всього російського» [6].

І цей образ «ворога», «зрадника» впродовж століть потребував схематизації й персоніфікації (більш, ніж промовисто окреслена, як «юди в патріотах: персоніфікація зради» [7]). Історик Василь Павлов у одному зі своїх інтерв’ю схематично окреслив певну схему російської антиукраїнської історичної пропаганди: «Умовно першими лиходіями були «мазепинці». Все що відбувалося поганого в російській імперії – в усьому були винні «мазепинці». Коли в Україні зароджувалися ідеї незалежності в 19 столітті і створення української автономії на початку 20 століття – у цьому були винні «мазепинці». Потім, у перші роки радянської влади в усьому були винні «петлюрівці». Пізніше їх місце зайняли «бандерівці». А ми в російському міфі вже еволюціонували до рівня

«фашистів» [1]. Ємно це уміщено у знаній фразі: «Всі вони мазепинці, петлюрівці і зрадники». Ці імена стають символом «антиросійського» і саме так подаються сучасною пропагандою: «Люди, просякнуті поклонінням ідеалам й окремим особистостям – до прикладу, Мазепи, Бандери і Петлюри. – на все дивляться крізь свої понятійно-ціннісні «окуляри», вбачаючи іноді у «русському» зло через сам факт його існування» [5, 29].

Якщо постать Богдана Хмельницького в російському наративі подається позитивно зі зрозумілих причин, то фігура Івана Мазепи – лакмусовий папірець московської інформаційної політики, відправною точкою якої можна вважати відлучення гетьмана від церкви, що була *de facto* інструментом у руках московського деспота, і присвоєння йому ярлика «Іуди». Прикметно, що сучасна російська пропаганда повертається прямо чи опосередковано до наративу «мазепинців». Чого тільки вартує окреслення «оранжевые бандеро-мазепинцы».

Термін «петлюрівець» та похідні від нього остаточно закріпилися як означення українських національно-визвольних сил. Дійшло до того, що навіть Михайла Грушевського, який, до речі, вже у лютому 1920-го віддав перевагу Кремлю перед керованою Петлюрою УНР, під час його повернення у 1924 р. до УСРР назвали «колись активним петлюрівцем», що *de facto* означало «колись прихильник незалежності України». Ба більше – цей термін стали вживати для «націоналістів» не лише періоду національно-визвольних змагань, а й часом далеко вглиб хронологічно та територіально.

Вже не варто й говорити наскільки бурхливі емоції викликає Бандера і бандерівці. Починаючи з 40-вих років минулого століття і до сьогодні, головним пропагандистським наративом лишається дискредитація ОУН і УПА, де чи не найбільша увага приділяється особі Степана Бандери, який постає в ролі посібника нацизму разом з усіма послідовниками державної незалежності. Позіціонування лідера українських націоналістів актуалізувалося в умовах гібридної війни, розв'язаної російською федерацією проти України, складовою якої став наступ на національну ідентичність українців, що, зокрема проявляється у дискредитації явищ і персоналій, які її позиціонують. Радянські історії про «звірства бандерівців» трансформувалися в «звірства українських нацистів» всіх мастей та створюють «ширму» від справжніх звірств «русських

асвабадітелей». Варто зазначити, що ярлик «бандерівці» російська пропаганда вживає в значенні фактично усіх сил оборони України.

І більш, ніж симптоматичним є зауваження Я. Грицака, що нині часи Хмельницького, Бандери і Україна потребує героїв такого характеру [4]. У сучасному російсько-українському протистоянні саме такі маркери є не менш ефективними, аніж зброя, яку використовують на фронті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Павлов: в основі міфу повинна лежати правда: Військовий кур'єр. 12.07.2021. URL: <https://mil.co.ua/vasyl-pavlov-v-osnovi-mifu-povynna-lezhaty-pravdaintervyu/>

2. Заболотний Є.Р., Мелекесцев К.І. Мазепинці, петлюрівці, бандерівці: від пропагандистських кліше до синоніму поняття «Україна». *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 31–34.

3. Єфіменко Г. «Петлюровці», «петлюрці», «петлюрівці», «петлюрівщина» у часі та просторі. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/3/161859/>

4. Кравець Р., Мазилук Н. Ярослав Грицак: Зараз часи Хмельницького, Петлюри, Бандери й Залужного. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/09/19/7420374/>

5. Радзиевский В. А. Украинская культура и «русская мозаика». *Вестник СПбГИК*. 2018. № 4 (37). С. 28–34.

6. Російська пропаганда завжди шукала ворога. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8954>

7. Скачко В. Иуды в патриотах: персонификация предательства. URL: <https://topwar.ru/57520-iudy-v-patriotah-personifikaciya-predatelstva.html>

*Лариса КОРНОВЕНКО,
Сергій КОРНОВЕНКО
(Черкаси, Україна)*

МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ УРОКИ ДОВОЄННОГО ЧАСУ (1991–2014 рр.)¹

Питання мови, мовної політики у сучасній Україні – одне з ключових. Зважаючи на це, потрібно чітко розуміти причини, що спричинили його загострення, врахувати ці історичні уроки у сучасній мовній політиці та після перемоги України. Автори свідомі того, що у межах однієї публікації неможливо з'ясувати всі аспекти цієї багатомірної проблеми. Зважаючи на це, тезово окреслимо ті з них, що, на наше переконання, є ключовими.

На нашу думку, обґрунтованими є виокремлення двох основних блоків джерел загострення мовної проблеми у 1991–2014 рр.: об'єктивний і суб'єктивний.

Перший. Історично склалося так, що Україна – немоноетнічна країна за чисельного домінування українців. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р., у національному складі населення України переважна більшість українців – 77,8% від загальної кількості населення [4]. За шкалою Г. Клосса, яку застосовують для визначення мовної ситуації в країні, Україна належить до одномовних країн, оскільки носіями української мови, за даними Всеукраїнського перепису 2001 р., є 70% населення [4]. Зважаючи на це, історичні обставини об'єктивно зараховують Україну до потенційно конфліктної групи етнополітичних систем. Підставою для такого розуміння України є поліетнічність населення, міжетнічна конкуренція за одномовного характеру країни. Водночас мовна ситуація в Україні – ендоголосна. Тобто, в Україні домінує своя мова – українська, яка є споконвічною мовою автотонного населення. У цьому переконують, зокрема, результати останніх соціопитувань [1; 3].

Історично в Україні конкурували декілька мовних традицій. Це зумовлено тривалим неофіційним статусом української мови. Основними мовними потужними традиціями-конкурентами є росій-

---

¹ Публікацію підготовлено відповідно до держбюджетної теми «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України (номер державної реєстрації 0124U000787)».

ська мовна традиція і польська мовна традиція; менш потужними, зважаючи на складність вивчення, є угорська мовна традиція і румунська мовна традиція. Історично ці мовні традиції носили статус офіційної – державної мови. Українська мова – мова народу, меншою мірою еліт. У 1989–1991, 1996 рр. ситуація докорінно змінилася у зв'язку зі зміною статусу української мови на офіційну – державну.

Упродовж 1991–2014 рр. конкуренція між мовними традиціями посилилася, оскільки статус української як державної обернув попередні мовні традиції до рівня неофіційних, недержавних. Зважаючи на інертність психіки, у носіїв неукраїнських мовних традицій – психологічний шок, невдоволення, напруга тощо.

У такий спосіб об'єктивно сформовано потенційну конфліктогенність мовної ситуації в Україні.

Другий. Аналіз державної мовної політики в Україні 1991–2014 рр. дає підстави виокремити такі суб'єктивні причини (основні) загострення соціального конфлікту на мовному ґрунті.

1. Державна мовна політика носила здебільшого риторично-ритуальний, декларативний характер. Вона не була продуманою і послідовною. Розвивалася сплесками, піки яких збігалися у часі з президентсько-парламентськими виборами. Здебільшого була паперовою, а не реальною. Фактично в Україні впродовж 1991–2014 рр. була відсутня реальна мовна політика, спрямована на консолідацію української політичної нації, суб'єктивність держави.

2. Мовне питання перетворилося на знаряддя маніпуляцій, підпорядкованих політичній кон'юктурі. І без того потенційно конфліктогенна мовна ситуація не вирішувалася, а навпаки загострювалася. Мова стала зброєю у війні за свідомість громадян, їх політичний вибір.

3. Мовне питання міфологізувалося, політизувалося, перетворилося на причину роз'єднання країни, її десуб'єктивізації. Наприклад. Нав'язувалася штучна думка стосовно утисків неукраїномовних громадян, що потребують захисту зовні; запровадження другої державної мови – російської.

4. Законодавчий безлад. Ігнорувалися норми Конституції України, законодавчі ініціативи з мовної політики не відповідали інтересам внутрішньої політичної єдності України, консолідації української політичної нації. Прикладом є сумнозвісний Закон України від 5 червня 2012 р. «Про засади державної мовної полі-

тики» (більше відомий як «Закон Ківалова-Колесніченка») [5], який загострив і до того непросту мовну ситуацію. Він містив чимало правових колізій. Зокрема, некоректно визначав термін «рідна мова». Законодавець трактував його, як «перша мова, з якою особа оволоділа в ранньому дитинстві». Водночас у ч. 1 ст. 3 вказано, що «кожен має право вільно визначати мову, яку вважає рідною». За Законом, державною мовою України є українська, але відповідно до ст. 7 Закону істотно розширювалося використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цієї мови, що проживають на території, на якій поширена ця мова, становить більше 10% і більше чисельності її населення. Проте за рішенням місцевої ради в окремих випадках з урахуванням конкретної ситуації ця цифра може бути меншою від 10%. Розшифрування «окремих випадків», «конкретної ситуації» Закон не містив. 13 серпня 2012 р. статус регіональної російській мові надали Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Херсонська обласні ради, а також міські Ізмаїльська, Одеська, Севастопольська, Харківська, Херсонська, Миколаївська ради. Фактично – це територія так званої «Новоросії». Негатив від Закону полягав і у тому, що державна українська мова витіснялася з роботи, діловодства, документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Прогнозований наступний крок – державна двомовність, федералізація України як унітарної держави. По суті норми цього Закону не були комплементарними. Вони не сприяли єднанню, зумовлювали поглиблення поляризації, представляли собою законодавче підґрунтя для реалізації концепції «русского мира». За змістом цей Закон – спекуляція на мовному ґрунті. Під час початку так званої «російської весни» на Донбасі міф про начебто скасування цього Закону став одним із дієвих чинників антиукраїнської пропаганди, настроїв, збройного протистояння. Верховна Рада насправді проголосувала за його скасування, однак О. Турчинов не підписав рішення. Лише 28 лютого 2018 року Конституційний Суд України визнав Закон неконституційним і таким, що втратив чинність

5. Польський дослідник Роман Шуль, описуючи мовну політику та мовну поведінку громадян у багатьох країнах світу, головною проблемою української мови називає її символічно-декоративний характер. В Україні немає переконання, що говорити українською – модно, престижно, говорячи мовою молоді –

круто [2]. Отже, впродовж 1991–2014 рр. спостерігався дисонанс між високим статусом української мови як державної, що законодавчо закріплено, та реальним статусом у суспільстві. Наприклад, український інформаційний простір було представлено значно менше за російський. У побуті симпатій більше було до російськомовної естради, ніж до україномовної.

Отже, врахування окреслених вище історичних уроків, на думку авторів, стане у нагоді для повоєнної мовної політики в переможній Україні. Знання про них є необхідним для унеможливлення деструктивних тенденцій із десуб'єктивізації української мови, нації, держави, посилення конфліктогенності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. <https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR399VvX7y4EDXgVedqvA2o1B1nIEUGyILtBIEBotJ16hxjItDQ0L-cOvJM>

2. Левчук П. Мовна політика в країнах Європейського Союзу та Україна. Аналіз та приклади добрих практик <https://docplayer.net/144933839-Movna-politika-v-krayinah-ievropeyskogo-soyuzu-ta-ukrayina-analiz-ta-prikladi-dobrih-praktik.html>

3. Опитування: 83% українців виступають за українську як єдину державну мову в країні. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayinska-mova-opytuvannia/31770-531.html>

4. Результати перепису населення <https://polityka.in.ua/tomenko/content.php?id=pc01-2003-03>

5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>

МІЖ НАВЧАННЯМ І БЕЗПЕКОЮ: ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРИВАТНОЇ ШКОЛИ

Статтею 53 Конституції України встановлено, що кожен громадянин має право на освіту [3]. Наша держава зобов'язується створити рівні умови для доступу до освіти, і жоден з громадян не може бути обмежений у праві на її здобуття. Відтак, кожна дитина в Україні, незалежно від місця її перебування, має право на гарантоване безоплатне здобуття середньої освіти в державних та комунальних закладах, а також навчатись у закладі будь-якої форми власності.

За даними ЮНІСЕФ, війна в Україну спричинила руйнівні наслідки для дітей, яких не було з часів Другої світової війни. Унаслідок військових дій близько 3 мільйони дітей в Україні та понад 2,2 мільйона дітей у країнах, які приймають українських біженців, потребували і потребують гуманітарної допомоги. Кожна третя дитина зазнала внутрішнього та зовнішнього переміщення [1]. Освітня система в Україні зіткнулася з новими умовами функціонування, а перед освітнім менеджментом постали нові виклики, серед яких – забезпечення доступу до освіти водночас із створенням і дотриманням умов безпечного освітнього середовища.

У результаті повномасштабної військової агресії Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, соціально-економічний устрій країни зазнав значних руйнувань і пошкоджень. Внаслідок російських атак було пошкоджено об'єкти інфраструктури та громадські будівлі, серед яких багато закладів освіти. Станом на кінець березня 2024 р. в Україні Росія зруйнувала 365 закладів освіти, ще 3798 – пошкодила [5].

Виклики війни внесли зміни в освітній процес як за формою, так і за змістом. Не винятком стала приватна українська освіта, яка з моменту проголошення незалежності України поступово розвивалась в країні не лише як альтернатива державній, а й партнер держави у сфері доступності та безперервності освіти. Високий рівень приватної освіти зберігався завдяки креативному збагаченню мережі освітніх закладів коштом матеріального й інтелектуального ресурсу приватного інвестора. Приватні навчальні заклади усіх

рівнів, як представники малого і середнього бізнесу, склали свою частку в соціально-економічному розвитку України. Напередодні повномасштабної війни, у 2024 р. на території країни діяло 406 середніх шкіл приватної форми власності [2]. У результаті бойових дій, руйнування навчальних закладів Росією і щоденної загрози життю через ракетні обстріли країною-агресором освіта зазнала негативного впливу. Гарантоване Конституцією базове право громадян на освіту порушилось. Втеча від війни та нерівність можливостей для доступу до освіти призвели до дискримінації та виключення частини дітей з освітнього процесу.

В перші дні російської агресії Міністерство освіти і науки України (МОН) прийняло рішення зупинити освітній процес задля безпеки учнів та педагогів. Поступово, з огляду на перебіг військових дій, навчальний процес в державі вдалось налагодити і впровадити 2022–2024 рр. Наразі він відбувається у трьох форматах: офлайн, онлайн або змішано. Повноваження визначати форми навчання в закладах освіти отримали обласні військові адміністрації на місцях з урахуванням безпекової ситуації. Відповідно до результатів опитування, проведеного Офісом Омбудсмана влітку 2023 року [4], більшість батьків висловлювались за навчання дітей традиційно, за шкільними партами. Ефективність та соціальна складова очної форми навчання навіть в умовах війни зробила її найбажанішою для батьків. Проте для її забезпечення держава повинна була врахувати наявність захисних споруд в закладах освіти, алгоритм дій у разі ввімкнення сигналу «повітряна тривога».

В умовах воєнного стану 2022–2024 рр. Виклики для розбудови приватної мережі загальноосвітніх навчальних закладів зросли. До основних проблем, що характерні для приватних закладів освіти та які інтенсифікувались під час війни, належать: високі тарифи на оплату комунальних послуг; відсутність єдиного механізму державної підтримки для закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, що приймають здобувачів освіти, які обрали приватний, а не державний заклад освіти (для шкіл передбачено механізм освітньої субвенції, але він лише частково задовільняє запити приватних шкіл); ускладнене отримання банківських кредитів; необхідність вирішення питання довгострокової оренди (понад 10 років) державного і комунального майна; відсутність дієвих механізмів державно-приватного партнерства у сфері освіти [6, 31].

Широкомасштабна військова агресія Росії та щоденні обстріли українських міст з боку російських окупантів ускладнили підтримання належного рівня безпеки і в державних, і приватних закладах освіти, погіршили стан психічного здоров'я дітей та підлітків. Частина з них отримала психологічні травми різного ступеня. Через це, одним з головних завдань для приватних закладів освіти стало створення безпечного освітнього середовища. Напередодні 2022/2023 навчального року МОН підготувало інформацію для приватних закладів освіти щодо особливостей організації навчального процесу в умовах війни [7]. Першочергово приватні заклади зобов'язували призначити комісії з обстеження закладів освіти на предмет готовності до організації навчання та забезпечення безпеки учнів і педагогів; визначити форму організації освітнього процесу; забезпечити безпечне середовище впродовж навчального року. Для створення безпечного освітнього середовища в приватному навчальному закладі необхідно було задовольнити низку базових вимог, до яких належать: наявність і доступність споруди цивільного захисту, укомплектованої аптечки; інструктаж персоналу закладу згідно міжнародного стандарту щодо надання першої домедичної допомоги; проведений інструктаж з алгоритму дій під час тривожної сирени та евакуації дітей до споруд укриття чи дотримання правила «двох стін»; інструктаж із психологічної підтримки дітей у тривожному емоційному стані. Оскільки в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває захист персональних даних учнів та персоналу приватного навчального закладу, було розроблено перелік заходів для запобігання ризикам.

Питання забезпечення безпекової складової в закладах освіти усіх ланок стало пріоритетним. У червні–липні 2022 р. обласними, Київською міською та військово-цивільними адміністраціями було організовано огляд об'єктів фонду захисних споруд закладів освіти. Під час моніторингу виявили, що лише близько 2,3 тис. об'єктів були готові до використання за призначенням як укриття (вони забезпечували укриттям учасників освітнього процесу близько 10,6 % потреби). На кінець 2022/2023 навчального року споруджено укриття різних типів вже на 10,1 тис. об'єктів, що дало змогу забезпечити укриттями 2,8 млн учасників освітнього процесу, що становить 67,97% від загальної кількості таких об'єктів та дозволяє забезпечити укриття 4 687,413 тисяч учасників освітнього процесу (56,7%) [4].

В умовах війни, коли приватна школа опинилась перед серйозними викликами, МОН окреслило кроки зі сторони держави, щоб не залишати такі навчальні заклади сам на сам у питанні налагодження та підтримання навчального процесу і забезпечення безпеки усіх його учасників. Серед найважливіших пунктів довгострокової стратегії, спрямованої на тісну співпрацю приватної освіти держави під час війни та періоду післявоєнної відбудови можна виокремити такі [6, 33]: створення державою сприятливих умов для подальшого розвитку мережі приватних закладів освіти, задля реалізації права на освіту для більшого числа здобувачів освіти, доступності й безперервності навчання; дієвий механізм державно-приватного партнерства у сфері освіти задля відбудови та відновлення мережі закладів освіти; створення безпечних умов для здобуття освіти, облаштування закладів освіти захисними спорудами цивільного захисту/укриттями; фінансова безпека приватних закладів освіти через забезпечені державою механізми фінансової підтримки; модернізація та адаптація навчання в контексті офлайн, онлайн, змішаної чи індивідуальної форм; суттєве оновлення освітніх програм; запровадження інноваційних освітніх ІТ-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги / ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-need-humanitarian>.
2. Державна служба статистики України. Загальна середня освіта в Україні у 2021 році. Статистична інформація. Таблиця 4. Київ 2022.
3. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
4. Лубінець Д. Право на освіту в умовах війни: між навчанням і безпекою. LB. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/579376_pravo_osvitu_umovah_viyni_mizh.html?fbclid=IwAR2oqfle7cLjylOsWE7CXbgSlzD7ssmQ0r6WE1yViHVKwxZiv3AT0I6tE8_aem_AU0ziz_AuCO3WwVBMVzBQbscP08UWZSeHjAwxFEX88fe5O72sxY0LO_U_1SJOYEPmmH7oxXjrF6ULG0WtdCro6Zr7Q
5. Мапа руйнувань, завданих українським закладам освіти внаслідок нападу Росії на Україну. URL: <https://saveschools.in.ua>

6. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. 2022. 358 с.

7. Особливості організації 2022/2023 навчального року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/osoblivosti-organizaciyi-202223-navchalnogo-roku>

Марія ЛУПАК
(Кембридж, Сполучене Королівство)

АКАДЕМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ З ІНСТИТУЦІЯМИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ЯК ФАКТОР ПРОТИДІЇ МОСКОВСЬКІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного вторгнення військ московії на територію суверенної та незалежної України світова спільнота була подивована воєнним та культурним спротивом українців. Неочікувана відсіч та згуртованість з боку нашого народу цілком логічно сфокусувала увагу світу, науковців зокрема, на з'ясуванні феномену українців. З одного боку, викривлене представлення України було наслідком неадекватної державної закордонної політики, що впливало з поглибленням кризи національної ідентичності значної частини суспільства. Над цим питанням свого часу розмірковувала Ліна Костенко у гостро-сатиричних статтях «Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала» [1], «Якщо самі ми ще не осмислили, то чого ми хочемо від світу» [2]. З іншого боку, тотальна московська пропаганда, яка активно і успішно функціонувала з радянських часів, створивши образ «самої дружної країни в мирі», за роки незалежності України і надалі просувала імперські наративи, маскуючи (а останні десятиліття буквально заявляючи) бажання колонізації сусудніх пострадянських держав бажанням «стратегічного партнерства» [3].

Виявом академічної солідарності з Україною після 24 лютого 2022 року з боку Сполученого Королівства стала тісніша співпраця з українськими науковцями. Так, Британська Академія в рамках чинної програми «Вчені в зоні ризику» («Researcher at Risk») надала можливість близько 100 науковцям з України з різних спеціальностей (гуманітарії, прикладні науки, природничі) продовжити свої дослідження в університетах Сполученого Королівства. На цій основі в навчальних закладах вищої освіти виникають невеликі українські спільноти, де об'єднуються власне українські науковці та коло іноземних академіків з глибоким бажанням пізнати українську мову, літературу, культуру загалом.

Розширює свою діяльність також Український Інститут Лондона (Ukrainian Institute London), заснований у 1979 р. З невеликого осві-

тно-культурного осередку він став головним майданчиком для проведення різноманітних заходів (відкриті лекції, дискусії з відомими культурними діячами, організація курсів вивчення української мови для іноземців, збір коштів для ЗСУ та ін) на підтримку України.

Одним з головних освітньо-наукових центрів, що активно співпрацює з українськими науковцями, є Кембриджський університет. У 2008 році американець ірландського походження професор Рорі Фінін заснував тут Кембриджські українські студії (Cambridge Ukrainian Studies). Програма існує в межах Факультету сучасних та середньовічних мов і мовознавства (Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics) як складова частина славістичних студій. Від часу становлення і до тепер близько 500 студентів стали випускниками на рівнях бакалавра, магістра, кандидатів наук (PhD). Програма включає вивчення української мови, літератури, історії, кінематографу, театрознавства. Центр україністики в університеті Кембриджа активно підтримував наукові зв'язки з Україною від часу заснування. З початком повномасштабного вторгнення саме цей центр ініціював додаткову програму для 20 науковців і аспірантів з України, які зараз продовжують свої дослідження тут. Крім того, університет допомагає надав гранти для написання досліджень науковцям, які перебувають в Україні.

Книга професора Рорі Фініна «Кров інших: Сталінські кримські звірства і поетика солідарності» («Blood of others: Stalin's Crimean atrocity and the poetics of solidarity» [4] заторкує питання вивчення Криму, його своєрідної культури, належності до України. Вона відзначена кількома міжнародними преміями, а це, у свою чергу, підвищує інтерес до перепрочитання світової історії, культури, де Україна займає чільне місце.

Навіть такий короткий опис, представлений у межах тез, свідчить про активну співпрацю між українським та британськими науковими інституціями. Продукування та поширення власне українським нарративів, із об'єктивним висвітленням справжніх причини цієї геноцидної московсько-російської війни створює якісний інформаційний простір для посилення міжнародної підтримки України, не лише військової, але й освітньої, культурної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. КМ Academia, 1999. 31 с.
2. Костенко Л. Якщо самі ще не осмислили, то чого хочемо від світу? *Урок української*. 2000. №2. С. 55–56.
3. Пахльовська О. Ave, Еуропа!: статті, доповіді, публіцистика (1989–2008). Київ: Університетське вид-во Пульсари, 2008. 653 с.
4. Finnin R. *Blood of Others: Stalin's Crimean Atrocity and the Poetics of Solidarity*. Toronto: Toronto University Press, 2022. 334 p.

Лідія МАЗУРЧАК
(Дрогобич, Україна)

МЕДИЧНА ОПІКА В ЛАВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА (1943–1945)

Історія нашої державності – одвічна боротьба й відстоювання нашої незалежності на полі бою. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, відважний опір наших Збройних Сил України доводять – боротьба триває. Перед нами стоять нові виклики, і мова йде не лише про забезпечення озброєння та боєздатності нашого війська, але й про медичну опіку не лише над бійцями, але й над цивільними. З огляду на це доречно детальніше розглянути процес здійснення медичної опіки в лавах Української Повстанської Армії, яку проводив Українських Червоний Хрест.

Дана проблема доволі фрагментарно висвітлена в історичній літературі. Дослідник Олег Олійник висвітлив основні аспекти УЧХ в відділах [7]. Київський історик Володимир В'ятрович доволі стисло описав діяльність медичної служби, в основному базуючись на матеріалах спогадів [10]. Краєзнавець Галина Кавка – Прохна в формі історичних есеїв зробила спробу систематизувати матеріали про діяльність УЧХ на Бойківщині [4]. Дослідниця Леся Онишко розглядала функціонування медичної служби виключно крізь призму жіночої участі у визвольних змаганнях [8]. Окремі згадки знаходимо в дослідників Дарії Рихтицької та Григорія Дем'яна [9; 3].

Щодо документальних джерел, то більшість із них опублікована в багатосерійному виданні «Літопис УПА» [5; 6]. Значна частина з них – матеріали, оцифровані Архівом Центру досліджень визвольного руху [1; 2].

Точно дата утворення референтури УЧХ невідома. Однак точно можна сказати, що вже восени 1943 року це була повноцінно діючих відділ. Про це свідчить ряд документів. Один із них – лист референти УЧХ Луцької округи на псевдо «Циганка» (Василина Демчинська) від 28 серпня 1943 року про правила звітування [6, 111]. Ще один документ – наказ ч. 21 від 2 листопада того ж року, виданий «Климом Савуром» (Дмитро Клячківський) про передачу ділянки санітарної роботи у війську до УЧХ [5, 41].

10 листопада 1943 року було видано Правильник УЧХ, в якому вказувалося, що медична служба здійснювали чотири відділи: медичний, аптечний, господарський, харитативний. Референт УЧХ виконував функції медичного шефа. Йому підзвітні лікар, фельдшер та санітар, які відповідають за санітарну роботу в бойових частинах. Лікар здійснює огляд стрільців і приймає хворих в амбулаторії. Фельдшер допомагає в час бою і в час постою, відповідає за особисту гігієну бійців, проводить санітарно-освітню роботу. Санітар допомагає фельдшеру, також доставляє хворих у перев'язочний пункт [5, 106–107].

В роботі УЧХ вирішальну роль відігравали жінки. Основними шляхами залучення медперсоналу були: мобілізація кваліфікованих спеціалістів, залучення студентів-медиків, а також легальних цивільних лікарів, підготовка медичного персоналу на спеціалізованих вишколах та в умовах безпосередніх бойових дій [4, 70].

Найважливіше завдання, яке було покладено на медичну службу, полягало в створенні санітарних пунктів [8, 33]. Вони організовувалися в селах, які були віддалені від військових, поліцейських об'єктів, головних доріг. В цілях конспірації шпиталики змінювали іноді своє місцезнаходження. На території кожного району діяло 2-3 шпиталики. До кожного санітарного пункту були приставлені санітарка та дві помічниці з місцевих мешканок. Траплялося, що шпиталі були організовані в лісах [7, 178]. Хворому зав'язували очі, аби він не міг якимось чином згодом розкрити місце розташування шпиталю. Шпиталики були кількох типів: шпиталі для важкохворих та поранених; шпиталі, які не вимагають лікарської безпосередньої опіки або сестри); шпиталі для внутрішньо хворих; епідемічні шпиталі; шпиталі реконвалісцентів (реабілітаційні); амбулаторії; медпункти першої помочі. Всі приміщення для хворих, всі лікарні, медпункти, хати, які знаходилися в одному терені, були об'єктами одного санпункту. Санпункт міг бути розміщений в одному більшому будинку або в поодиноких хатах [5, 107].

У спогадах лікаря Модеста Ріпецького про пункти медичної допомоги читаємо: «Тимчасовий пункт медичної допомоги містився на середньому відтинку, недалеко від сотенного «Веселого». Там на горбках також були на становищах курінний ад'ютант «Бір» та капелян о. «Яворенко». На середньому відтинку важко поранених не було, а тим кільком легко раненим мені з «Гуцу-

лом» треба було накладати перев'язки лежачи, бо ворог тримав сотню під досить цільним обстрілом. Важко ранених ми мали в пляні відставляти до сіл Смерек та Ветлина найкоротшим шляхом, шутрованою гірською дорогою» [10, 108].

В жовтні 1944 року було видано Інструкцію УЧХ Ч. 1, в якій вказувалося, що роботу сітки УЧХ потрібно суворо законспірувати. Повітові шпиталики теж потрібно пристосувати до умов конспірації, зокрема хворих слід розкинути по селах та хатах, які забезпечені криївками. Також слід було приготувати приміщення для хворих на період зими [1].

Попри все часто траплялися випадки облав на шпиталі, тобто їх викриття. Так, наприклад, 31 січня 1946 р. в селі Іспас Коломийського району бійці МДБ захопили в полон трьох санітарок Українського Червоного Хреста і двох хворих повстанців. Санітарку «Варку» та повстанця «Хміля» одразу розстріляли, всіх інших катували з метою видобутку цінної інформації, а коли її не отримали, то теж вбили [3, 35]. Схожі випадки прослідковуємо й на Перемищині. Так, фармацевтка Богданна розірвала себе гранатою разом з пораненими друзями під час наскоку поляків на криївку під Перемишлем. У шпиталі – криївці на горі Хрещатій застрелилися Дора та її чоловік-лікар [9, 267].

22 липня 1945 року було видано доручення, яке фіксувало ліквідацію УЧХ як окремої референтури. Жінки-підпільниці переводилися в інші відділи. Натомість служба здоров'я залишилася функціонувати, щоправда, відтоді вона підпорядковувалася тереновим провідникам. Санітарні пункти в куцах та районах продовжують існувати, їх обслуговують одні і ті ж люди [2].

Як бачимо, попри труднощі та посилення радянських операцій проти УПА, медична опіка над підпільниками все одно продовжувалася здійснюватися. В умовах суворої конспірації жінки-санітарки, фельдшери та лікарі робили все можливе, аби врятувати кожного українського бійця, іноді ціною власного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. АЦДВР. Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда). Т. 34 (УЧХ). URL.: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10173/>
2. ГДА СБУ. Ф. 13 (Колекція друкованих видань КГБ УРСР). Спр. 376 («Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації Українських Націоналістів –

ОУН» та «Української Повстанської Армії»). Т. 28 (Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942–52 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських та інших питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін). АЦДВР. URL.: <https://avr.org.ua/viewDoc/2385>

3. Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики (частина 3). *Визвольний шлях*. Кн. 5 (626), Річник 53, травень 2000. С. 34–53.

4. Кавка-Прохна Г. М. Медична служба УПА на Бойківщині: поезія, есеїстика. Львів: СПОЛОМ, 2023. 352 с.

5. Літопис УПА. Нова серія. Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Київ-Торонто: Літопис УПА, 1999. 724 с.

6. Літопис УПА. Нова серія. Т. 11: Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943). Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. 848 с.

7. Олійник О. Діяльність Червоного Хреста у Галичині в першій половині ХХ століття. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Держаний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2022. 283 с.

8. Онишко Л. Роль жінки в українському національно-визвольному русі середини ХХ століття. *Український визвольний рух*. Львів, 2004. Збірн. 3. С. 30–38.

9. Рихтицька Д. У поклоні українській жінці-героїні. *Визвольний шлях*, Кн. 3 (576), березень 1996: Українська видавнича спілка Лондон. С. 262–268.

10. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.

Ярослав МАРЧЕНКО
(Львів, Україна)

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОМУ РОСІЄЮ КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ (2014–2023)

Тимчасова окупація Кримського півострова Російською Федерацією сприяла тотальній мілітаризації освітнього процесу. Керівниця «Кримської правозахисної групи» О. Скрипник справедливо констатувала, що, таким чином, «фактично Росія намагається створити для дітей у Криму безальтернативне майбутнє – служба в російській армії» [1]. На півострові були закриті україномовні школи, заборонене вивчення в освітніх закладах української історії, мови та літератури. Учителі, пропагандисти почали поширювати серед дітей шкільного віку російські наративи про «нацистську Україну», «російський Крим, Херсон, Запоріжжя і ЛДНР» [2]. Аналітики стверджували, що «на цю ідею працювала вся освітня система Криму, позашкільля, літні табори й молодіжні рухи» [2].

Для посилення мілітаризації освітнього процесу у 2014 р. на Кримському півострові розпочато реалізацію «Концепции патриотического и духовно-нравственного воспитания населения в Республике Крым» [2]. «Діти не просто отримували інформацію про якусь вигадану загрозу, а їм показували на прикладах. Адже приїжджали російські військові з фронту і розповідали, що там так звані «нацисти» роблять», – зауважували українські чиновники [3].

Новим кроком на шляху до мілітаризації освітнього процесу стало ухвалення у квітні 2020 р. російською окупаційною адміністрацією у Криму п'ятирічної програми, спрямованій, серед іншого, на підготовку дітей до служби в Збройних Силах держави-окупанта та пропаганду такої служби (вартість програми – 23 млн доларів США) [4]. У липні 2020 р. Державна Дума Росії ухвалила запропоновані президентом зміни в закон про освіту, які стосувалися патріотично-виховної роботи у закладах освіти [5].

24 травня 2022 р. секретар Ради Безпеки країни-агресора М. Патрушев чітко окреслив мету і завдання освітньої політики Росії в тимчасово окупованому Криму. «Необхідна персональна

відповідальність керівників освітніх установ, випускники яких не тримали в руках книг, присвячених героїзму радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни, або мають невиразне уявлення про подвиги тих, хто воював за Батьківщину, – зазначав він. – ...Найважливішим завданням сьогодні є відродження історичних традицій, і навіть захист традиційних російських духовно-моральних цінностей. Для її вирішення потрібен системний підхід до виховання та освіти...» [6].

Як результат, у 2022–2023 рр. мілітаризація та деукраїнізація освіти на Кримському півострові значно посилилася. Для прикладу: перед початком уроків лунає російський гімн та піднімається російський прапор; заохочується участь дітей в акціях підтримки бойових дій проти України, де демонструється мілітаристська символіка «Z» і «V»; учнів заставляють писати листи на фронт «героям» т. зв. «СВО»; до школи запрошують «ветеранів» війни проти України на «уроки мужності»; на честь «подвигів» встановлюють меморіальні дошки; проводяться позакласні заняття, зокрема, «Разговори о важном» [2].

Із 1 вересня 2023 р. у кожній школі Кримського півострова реалізовується програма «Початкова військова підготовка» [7]. Також кримських школярів заставляють брати участь у російських військово-спортивних іграх «Зарниця» і «Победа» [7]. Після п'ятого класу дітей спонукають до вступу в мілітарну організацію «Юнармія» або ж кадетські / козачі класи [8].

Таким чином, в тимчасово окупованому Росією Криму відбувається мілітаризація системи початкової, середньої та вищої освіти. Ситуацію в тимчасово окупованому Криму необхідно розглядати в контексті 29-ї статті Конвенції про права дитини, яка передбачає підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в атмосфері розуміння, миру, терпимості та рівності [9]. Повернення Кримського півострова до складу Української держави уможливить виконання Конвенції про права дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Росія систематично мілітаризує українських дітей у Криму. Чому це військовий злочин і що з цим робити. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/russian-war-crimes/339573-rosiia-sistematychno-militaryzuie-ukrainskykh-ditei-u-krymu>

2. Лиховид І. Освітня деокупація: чому вчать в школах Криму та як інтегрувати кримських дітей в український простір після звільнення півострова. URL: <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integruvaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zviltrennya-pivostrova/>

3. Після повномасштабного вторгнення у Криму посилилась мілітаризація дітей – прокурор. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3685043-pisla-povnomasstabnogo-vtorgnenna-u-krimu-posililas-militarizacia-ditej-prokuror.html>

4. Мілітаризація освіти та пропаганда війни серед неповнолітніх. URL: <https://crimea-platform.org/news/militarizaciya-osviti-ta-propaganda-vijni-sered-nepovnolitnih/>

5. Мілітаризація дітей в Криму: в ООН передадуть докази злочинів РФ. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/22/militaryzaciya-ditej-v-krymu-v-oon-peredadut-dokazy-zlochyniv-rf/>

6. Мілітаризація освіти. Росіяни перетворюють школи на «фабрики зомбі». URL: <https://gazeta.ua/articles/poglyad/militarizaciya-osviti-rosiyani-peretvoryuyut-shkoli-na-fabriki-zombi/1158628>

7. Кривошеєв П. «Повторюють кроки Третього Рейху». Як у Криму готують дітей до війни. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymshkola-dity-rosia-militaryzatsia-viyna/32480597.html>

8. КримSOS: як росіяни мілітаризують освіту на тимчасово окупованих територіях. URL: <https://krymsos.com/krymsos-yak-rosiyany-militaryzuyut-osvitu-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah/>

9. Мілітаризація кримської освіти: хто з освітян на півострові формує в українських дітей культ війни та насильства. URL: <https://zmina.info/news/militaryzaciya-krymskoyi-osvity-hto-z-osvityan-na-pivostrovi-formuye-kult-vijny-ta-nasyilstva-sered-ukrayinskyh-ditej/>

*Оксана МЕДВІДЬ
(Дрогобич, Україна)*

ІНОЗЕМНІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ У СКЛАДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Широкомасштабне російське вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. активізувало патріотичні настрої не лише українських громадян, але й всієї світової спільноти. Десятки тисяч іноземців виявили бажання стати на захист прав і свобод демократичного суспільства. З огляду на це Президент України В.Зеленський виступив з ініціативою створення Інтернаціонального легіону територіальної оборони Збройних сил України: «У зв'язку з цим всім іноземцям, які бажають долучитися до опору російським окупантам і захисту світової безпеки, керівництво України пропонує прийхати в нашу державу і поповнити ряди Сил територіальної оборони. З іноземців формується окремий підрозділ – Інтернаціональний легіон територіальної оборони України» [1].

27 лютого 2022 р. міністр закордонних справ Д. Кулеба анонсував створення цієї військової формації й закликав іноземців приєднатися до боротьби українського народу, вказуючи, що «разом ми перемогли Гітлера, переможемо і Путіна» [3].

В перші місяці широкомасштабної війни до Інтернаціонального легіону вступило 20 000 добровольців. Більшість з них, зрозуміло, мають українське коріння.

Ідею створення такого військового підрозділу підтримали уряди багатьох демократичних країн. Зокрема Міністр закордонних справ Сполученого Королівства Ліз Трасс заявила, що «народ України бореться за свободу та демократію не лише України, а й усієї Європи, тому що це те, чому президент Путін кидає виклик. І абсолютно, якщо люди хочуть підтримати цю боротьбу, я б підтримала їх у цьому» [3]. Міністр закордонних справ Канади Мелані Жолі зазначила, що «Ми розуміємо, що люди українського походження хочуть підтримувати своїх співвітчизників, а також що це бажання захищати Батьківщину, і в цьому сенсі це їх власне індивідуальне рішення... Скажу чітко: ми всі зараз дуже схвалюємо будь-яку форму підтримки українців» [5]. 3

подібними заявами виступили представники урядів країн Балтії, Польщі, Німеччини, США та ін.

Країна-агресор всіляко намагалася перешкодити вступу добровольців до Інтернаціонального легіону та його міжнародній підтримці. 27 лютого 2022 р. прем'єр-міністр Хорватії Андрей Пленкович заявив, що «кожен виїзд в Україну є рішенням окремих осіб, і вони несуть за це особисту відповідальність» [4]. 2 березня військовий аташе Хорватії в Москві Ж. Акрап був викликаний до Міністерства оборони Росії, яке заявило, що занепокоєне тим, що «хорвати й росіяни є братніми народами», а Хорватія при цьому ніяк не засудила приєднання 200 своїх громадян добровольцями до української армії. 3 березня російська сторона намагалася передати Акрапу ноту протесту, але той відмовився її прийняти [4].

Інтернаціональний легіон складається з 28 бригад. Більшість з них сформовані за національним принципом: Грузинський національний легіон, Вірменський легіон, легіон «Свобода Росії», батальйон «Крим», Польський добровольчий корпус та ін. Є у складі Інтернаціонального легіону й збірні бригади. Зокрема, Канадсько-українська бригада сформована з канадців та британців. До Норманської бригади входять ветерани з Канади, Великої Британії, США, Данії, Норвегії, Німеччини, Австралії, Нової Зеландії, Франції, Південної Африки та Польщі. 3-й батальйон спеціального призначення поділяється на три підрозділи: батальйон «Омега»: складається з американців, серед яких є кілька ветеранів з Афганістану та Іраку та колишні солдати спецназу, які дислокувалися в Південній Кореї; батальйон Туран: складається з казахстанців, киргизів та азербайджанців; інший батальйон: складається з бразильців, португальців, іспанців, італійців, французів та інших [3].

Слід зауважити, що в складі Інтернаціонального легіону в Україні воюють чимало відомих представників політичних та культурних кіл наших союзників. Це Сандра Андерсен Ейра – норвезький політичний діяч, Конор Кеннеді – онук генерального прокурора США Роберта Кеннеді, внучатий племінник Президента США Джона Кеннеді, Алеко Елісашвілі – грузинський політик, І Цівей – китайський дисидент і письменник, Юріс Юраш – латвійський політик і правник, Харусан – доброволець із Японії, в минулому – боєць якудзи, зараз снайпер та багато інших [3].

З перших днів формування Інтернаціонального підрозділу його бійці брали участь у битві за Київ, контр наступальній операції на Харківщині, в боях за Северодонецьк, Бахмут, у звільненні Херсону.

Зрозуміло, що є також чималі втрати серед бійців цього підрозділу. В Україні вшановують пам'ять добровольців-іноземців, які підтримують український народ в боротьбі за свободу та демократичні цінності. Зокрема, у Києві є вулиця Інтернаціонального легіону, у Кривому Розі – вулиця Іноземних добровольців. Президент України відзначив високими державними нагородами добровольців з Польщі, Франції, Грузії та інших країн, деяких з них, на жаль, померло.

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що Іноземний добровольчий батальйон в складі Збройних сил України активно воює спільно з українцями проти агресора. Ця військова формація є досить ефективною, оскільки в її складі чимало військовиків, які мають бойовий досвід та мотивацію боротьби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленський оголосив про створення легіону для іноземних добровольців. <https://www.rbc.ua/ukr/news/zelenskiy-obyavil-sozdanii-legiona-inostrannyh-1645945386.html>
2. Президент Чехії дозволив 103 чехам воювати в Збройних силах України. Європейська правда. 11 травня 2022.
3. Anders Anglesey (27 лютого 2022). Ukraine creates foreign legion as volunteers from abroad join the fight. Newsweek.
4. Hrvatske na ratište u Ukrajini samo na 'osobnu odgovornost'. Radio Slobodna Evropa. 4 березня 2022.
5. Sweeney, Don (1 березня 2022). Ukraine asks foreign volunteers to join fight against Russia. Here's what we know. Miami Herald.
6. Up to Canadians whether they fight for Ukraine foreign legion, Foreign Minister says. The Globe and Mail (амер.). 27 лютого 2022.

*Назар МЕЛЬНИК
(Львів, Україна)*

СТУДЕНТСТВО ТА ШАХИ: ВІДРОДЖЕННЯ ШАХОВИХ ТРАДИЦІЙ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2024)

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України у лютому 2022 року зумовило докорінні зміни у всіх сферах суспільного життя. Винятком не залишилося й культурне життя. Після вторгнення, українське суспільство стало на межі виживання. Для збереження себе, як незалежної нації, постала тенденція до відновлення раніше забутих культурних традицій. Шахи стали яскравим прикладом відродження забутої на довгі роки традиції Львівського університету.

Шахи відомі у Львівському університеті із другої половини XIX століття. Рушійною силою розвитку та становлення шахової культури беззаперечно було студентство. Відчуваючи важливість вміння гри у шахи для розвитку мислення, критичного аналізу, творчого сприйняття та іншого. Українське студентське середовище Львівського університету вже на межі XIX–XX століть створило власний шаховий клуб. Наприкінці 1896 р. в товаристві «Академічна громада», яке утворилося 26 січня 1896 р. після об'єднання Академічного братства і студентського товариства «Ватра» при Львівському університеті, виникла ідея про заснування «Клубу шахістів». 28 листопада 1896 р. відбулися збори для утворення шахового клубу. Головою клубу було вибрано Івана Білика, який отримав символічне звання «шах» (з перс. король). Причиною створення шахового клубу стала можливість, аби шахісти після наукової роботи змогли у новоствореному клубі відпочити та відволіктися від буденних справ [4].

Лише у 2023 р. студенти Львівського університету змогли відновити давно забуті шахові традиції. Витримавши надзвичайно важкий 2022 рік, шахова спільнота Університету повернулася до проведення власних шахових турнірів. Весною 2023 р. було проведено кілька шахових зустрічей між академічною спільнотою Львівського університету присвячених захисникам та захисницям України. Важливо, що саме активність студентів на цих турнірах

посприяла розвитку шахів. Турніри масовими не були, однак вони стали відправною точкою для подальших шахових зрушень у Львівському університеті.

Відсутність літньої турнірної шахової практики допомогла закумулявати енергію для шахового «буму» в Університеті під час нового навчального року.

Восени 2023 р. у приміщенні колишнього Львівського шахового клубу (вул. О. Фредра, 1) було засновано Шаховий клуб Львівського національного університету імені Івана Франка. Ця будівля є справжньою «шаховою Меккою» Львова. У 1982 р. приміщення колишнього офіцерського казино було передано у користування львівським шахістам для подальшого вдосконалення власних навичок гри. Важливо зауважити, що це стало можливим завдяки: О. Романишину, А. Михальчишину, М. Літинській та О. Білявському (перших трое названих шахістів закінчили Львівський університет). 21 вересня, вперше за більш ніж 10 років, у цьому Шаховому палаці було зіграно відразу два шахових турніри: серед представників адміністрації Університету та запрошених гостей, приурочений 150-річчю теоретика і практика української національної фізичної культури Івана Боберського, та серед студентів Львівського університету, приурочений до Міжнародного дня студентського спорту. У першому турнір перемогу здобув керівник Пресцентру ЛНУ ім. Івана Франка Олег Вівчарик, випускник факультету журналістики. У студентському турнірі переміг майстер спорту України з шахів, студент економічного факультету Владислав Базюк [1]. Відкриття власного шахового осередку Львівського університету дозволило відродити шахові турнірні традиції. Турніри серед студентів стали більш частим явищем з більшою кількістю учасників.

Після заснування Шахового клубу, відродилася ще одна важлива складова шахового життя Львівського університету – студентська шахова збірна. Дебютувала новостворена збірна у листопаді 2023 року у товариській зустрічі з студентською шаховою збірною Національного університету «Львівська політехніка», присвячений пам'яті відомого українського шахіста Михайла Романишина. Команда складалася з 6 студентів (5 хлопців та 1 дівчина) з можливістю здійснити одну заміну учасника. 2 листопада було зіграно перший матч у приміщенні Шахового клубу ЛНУ ім. Івана Франка, а 9 листопада було зіграно матч-відповідь

на базі НУ «Львівська політехніка». У сумі двох матчів перемогу здобула збірна Львівської політехніки [2]. Проведення такого матчу продемонструвало всю серйозність намірів студентської шахової збірної Львівського університету надалі розвивати шахову культуру в Alma mater.

Наступним виступом студентської шахової збірної Львівського університету стала участь на початку лютого 2024 року у IV все-світньому Кубку університетів з шахів (4th Annual Kasparov Chess Foundation University Cup). Кубок університетів з шахів відбувся 3 та 4 лютого з використанням дистанційних технологій. Участь у Кубку університетів прийняли такі студенти: Базюк Владислав – I курс економічного факультету; Черненко Владислав – IV курс факультету міжнародних відносин; Чугай Роман – II курс факультету електроніки та комп'ютерних технологій; Мельник Назар – III курс історичного факультету. У підсумку студентська збірна Львівського університету набрала 6,5 очок з 9 та поділила 8-12 місце (за додатковими показниками посівши 10 місце) серед 117 університетських збірних з 25 країн світу [3]. Це стало найбільшим досягненням студентів-шахістів за всю довгу історію шахових традицій у Львівському університеті.

Таке досягнення на міжнародній шаховій арені студентської шахової збірної Львівського університету популяризувало шахи серед студентства ще більше. Тому зародилася ідея про залучення шахових традицій для волонтерської діяльності Університету по збору коштів військовим медикам на Донецькому напрямку. 2 березня 2024 р. було проведено у приміщенні Шахового клубу ЛНУ ім. Івана Франка благодійний шаховий турнір серед студентів Університету. Подія була організована освітньо-проектним Центром «ЮNIversum» Профкому студентів Львівського університету. Головна мета турніру вдалася: частину коштів було зібрано та в рамках акції «Оберіг для ЗСУ» всі учасники події записали свої подяки захисникам та захисницям України на національному прапорі.

Отож, відродження шахових традицій у Львівському університеті стало важливою складовою культурного життя вишу. Студентство є тією рушійною силою, яка посприяла швидкому відновленню забутих шахових традицій. Сприяння студентства для проведення шахових турнірів та покращення навичок гри продемонструвало важливість чим найшвидшого відновлення

шахових традицій у Львівському університеті. Шахи для студентства – це, в першу чергу, спосіб абстрагуватися від наукової роботи в Університеті та провести час у колі однодумців, при цьому відпочиваючи та покращуючи свої інтелектуальні навички. Найважливішим досягненням студентської шахової спільноти Львівського університету стало відновлення студентської шахової збірної, яка за досить короткий час встигла продемонструвати власні сили, як на місцевому рівні, відновивши традиції шахових студентських матчів з НУ «Львівська політехніка», так на міжнародному рівні, продемонструвавши можливість долучити Львівський університет до когорти кращих світових шахових університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Змагання студентів та поєдинок працівників: в Університеті відбулися шахові турніри. URL: <https://lnu.edu.ua/zmahannia-studentiv-ta-poiedynok-pratsivnykiv-v-universyteti-vidbulysia-shakho-vi-turniry/>

2. Відбувся товариський матч з шахів між студентами ЛНУ ім. Івана Франка та НУ «Львівська Політехніка». URL: <https://lnu.edu.ua/vidbuvsia-tovaryskyy-match-z-shakhiv-mizh-studentamy-lnu-im-ivana-franka-ta-nu-lvivska-politekhnika/>

3. 4th Annual Kasparov Chess Foundation University Cup Saturday-Sunday, February 03-04, 2024. URL: <https://kcfuniversity-cup.org/uc/standing.aspx>

4. «Въ товариствѣ «Академічна Громада» у Львовѣ». *Діло*, 2 грудня 1896.

ІСТОРИЧНІ ЗНАННЯ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ АРМІЇ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1921–1939)

Історичні знання в умовах гібридної війни є важливою складовою протидії ворожій інформаційній кампанії, покликаній, поперше, обґрунтувати/виправдати загарбницькі дії щодо України, подруге, посяти сумніви, викликати розкол в українському суспільстві щодо трактування окремих історичних моментів. Історія є одним з важливих елементів патріотичного виховання в мирний, а особливо у воєнний час. Пропоновані тези є спробою презентувати досвід польської армії міжвоєнного періоду у використанні історичних знань для організації освітньо-виховної роботи, піднесення патріотизму, готовності обороняти батьківщину/країну проживання.

Відновлення польської держави супроводжувалося включенням до її складу територій, які колись належали до Російської та Австро-Угорської імперій. Починаючи з 1921 р. до польської армії почали призивати усіх юнаків з Волині, а з осені 1922 – зі Східної Галичини. Як наслідок, у війську різко зросла кількість представників національних меншин. Станом на 1 травня 1923 р. у польській армії служило 24 517 «русинів» (так називали українців зі Східної Галичини) і 18744 «українців» (вихідців з Волині, Полісся, Холмщини і інших теренів колишньої Російської імперії), що відповідно дорівнювало 9,59% і 7,33% від загальної чисельності армії [3]. Загалом від 1923 р. у польській армії близько 30% рядових військовослужбовців були представниками національних меншин, байдужими, а інколи навіть вороже налаштованими до польської держави [4, 202]. З огляду на це, військово-політичне керівництво великого значення надавало виховній роботі, яка мала не тільки зменшити дезертирство, але й формувати у новобранців позитивний образ Польщі. Особливий акцент робився на українців, особливо вихідців зі Східної Галичини. У перші повоєнні роки вони приносили до війська атмосферу напруженості, що панувала у польсько-українських відносинах, недовіри, небажання служити у війську, яке було супротивником у нещодавній боротьбі за власну державність.

Найпоширенішою формою виховної роботи були виховні лекції (pogadanki). На них вивчали не лише обов'язки військовослужбовців, але й окремі теми з історії Польщі, історію і традиції польської армії [7, 94].

При організації лекцій командування округів корпусів, де «русини» становили значний відсоток особового складу, намагалося проводити лекції, присвячені історії польсько-українських взаємин у Східній Галичині. Прикладом може бути О. К. V (Краків). 15 березня 1923 р. командування цього округу направило до III відділу Генерального штабу «Інструкції до лекцій з солдатами зі сходу» («Wytyczne do pogadanek z żołnierzami ze wschodu»), підписані командувачем округу генералом дивізії Юзефом Чікелем. У них було викладено міркування щодо змісту популярних лекцій з українцями зі Східної Галичини. Відправною точкою таких лекцій, на думку автора документу, повинна була стати розповідь про генезу «ненависті Русинів до нас (поляків – І. М.)». Тому, розповідаючи новобранцям про витоки польсько-українського конфлікту у Східній Галичині, найперше треба наголосити, що «... до року 1848 Поляки і Русини жили між собою у світлій згоді (...). У 1848 р. під час так званої «весни народів», коли проти абсолютистського австрійського уряду повстали революції у Відні, в Кракові і у Львові, подібно Італії, Франції і Німеччині, австрійський уряд, бажаючи придушити повстання (революцію) у Львові, вдався до пекельного способу, яким завжди користувався для підкорення своїх «коханих народів». Боячись, щоб і русини не приєдналися до революції, він підкупив руських лідерів (агітаторів) і через них кинув з-поміж русинів гасло національної окремішності, розпалюючи серед них ненависть до поляків, яких представляв як гнобителів. (...)

Тут народилася та ненависть руська, а матір'ю її стала безвідповідальна Австрія, спільний ворог Поляків і Русинів» [2, 232].

Важливе місце в системі виховних лекцій належало темі Східної Галичини, звідки походило чимало рядовиків. Згідно з рекомендаціями, лектор повинен був постійно наголошувати, що починаючи від Казимира III поляки і українці, а від 1569 р. і литовці добровільно, а не шляхом насильного об'єднання, жили в одній державі. З утворенням Московської держави відносини між обома народами поступово почали погіршуватися. Москва посіяла перші паростки ненависті, брехнею, порожніми обіцянками налаштовувала українців проти Польщі. Описуючи політику Москви щодо

Речі Посполитої у XVII ст., зокрема напередодні і після Хмельниччини, лектору, на думку автора, необхідно було наголосити, що Московія довела до того, що козаки під проводом Хмельницького повстали проти Польщі, об'єднавшись з турками і татарами. Водночас пропонувалось наголошувати, що Москва підбурювала повстання гайдамаків, ініціювала поділи Польщі наприкінці XVIII ст. У XX ст. імперську, загарбницьку політику царської Росії продовжили більшовики, що намагаються підбурити українців Галичини проти польського уряду, аби тільки ослабити Польщу [2, 232–234]. Окресливши основні теми лекцій, пропонувалось пропагувати серед українців ідею мирного співіснування з поляками, наголошувати на спільній боротьбі і перемогах проти німців і росіян. Якою була реакція Генерального штабу на пропозиції генерала Ю. Чікеля достеменно не відомо, але цей документ демонструє наскільки важливим було використання історичних тем для виховної роботи.

Історичну тематику у виховній роботі використовували і інші командири. Так, командування ОК I (Варшава) 30 березня 1927 р. видало інструкцію під назвою «Національна робота у війську» («Praca narodowościowa w wojsku»), де рекомендувалось у виховних лекціях підкреслювати ті історичні моменти, які об'єднували, згуртовували обидва народи [5, 10–12]. Використання бесід на історичну тематику бачимо і в О. К. VI (Львів). Так, у плані виховної роботи на 1924 р. із сорока запланованих виховних бесід майже половина була на історичну тематику і проводити їх мали виключно офіцери [6, 165–177]. Йшлося передусім про формування негативного ставлення солдатів до Німеччини та Радянського Союзу: «З огляду на те, що нашими головними ворогами є Німеччина та Росія, слід прагнути до вироблення неприхильного – ворожого ставлення до обох держав». Для моральної підготовки солдатів до можливого конфлікту з Німеччиною слід було викорінювати у солдат переконання про її силу, змальовувати на прикладах Першої світової війни трагічну долю розорених і знищених нею територій Бельгії, Франції тощо. Також пропонувалось наголошувати на масштабних реквізиціях серед мирного населення, вивезенні награбованого майна до Німеччини, її ненависть до слов'янських народів. Стосовно Червоної армії, то солдатів належало переконувати, що «ми безумовно є кращою армією». Водночас у виховних лекціях пропонувалось постійно підкреслювати, що у Росії ніколи не було порядку,

у тій країні немає поваги до життя людини, її приватної власності, країна занепадає і цей процес є невідворотним [5, 12–13].

Травневі події 1926 р. і прихід до влади Юзефа Пілсудського вплинули на політичне життя в країні і зумовили поступові корективи національної політики. Як наслідок відбулися зміни і у виховній роботі в армії. Наприкінці 1920-х рр. концепція національного виховання поступово змінюється концепцією громадянського виховання, так званої «державної асиміляції», інтеграції в суспільство. Для її реалізації була розроблена єдина програма виховної роботи в армії. У 1931 р. затверджено «Інструкцію культурно-освітньої та виховної роботи у війську» («Instrukcje o pracy oświatowo-kulturalnej i wychowawczej w wojsku»). На додаток до «Інструкції...» у 1936 р. видано конспекти лекцій («Nauka obywatelska (tematy do pogadanek)» [8, 7]. Комплекс пропонованих лекцій повинен був дати рекрутам широкі знання про II Річ Посполиту.

Підсумовуючи можемо констатувати, що у перші повоєнні роки проведення виховної роботи у війську не було централізованим, а командування округів/воєнних частин організовувало її на власний розсуд, періодично отримуючи рекомендації з Генерального штабу. Найкращою формою виховної роботи були визнані бесіди/лекції, багато з яких були на історичну тематику. Лектор повинен був переконати новобранців, що українці, як і інші національні меншини, віддавна і в злагоді жили з поляками, спільно боронилися від зовнішніх ворогів. Як в минулому так і у міжвоєнний період такими вважали Німеччину і СРСР. У період «санації» головний акцент робився на «державну асиміляцію». Лектори практично не проводили лекції на історичну тематику, за винятком тих, що були присвячені державним або ж полковим/дивізійним святам. Натомість значна увага приділялася лекціям про державний устрій, діяльність місцевих органів влади, розвитку рільництва, кооперації, підприємництва, тобто таким, які мали якнайбільше інтегрувати рядовика у суспільство і поступово його асимілювати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.
2. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego.

Zesp. I.303.5. Sygn. 206 (Wytyczne do pogadek z żołnierzami ze wschodnich granic Rzeczypospolitej, 15.III.1923).

3. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego. Zesp. I.303.4. Sygn. 2676 (Komunikat informacyjny «Obce narodowości w Armii Polskiej», 18.X.1923 r.).

4. Odziemkowski J. Praca wychowawcza w armii II Rzeczypospolitej, *Niepodległość i pamięć*. 1998. № 10. S. 201–211.

5. Praca narodowościowa w wojsku. Warszawa, 1927. 23 s.

6. Rezmer W. Nauczanie przymusowe w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym i jego rola w kształtowaniu propaństwowych postaw poborowych [B:] Wychowanie a polityka. Tradycje i współczesność, red. W.Wojdyła, M. Strzelecki, Toruń, 1997. S. 165–177.

7. Wychowanie obronne w Polsce. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej. 197 s.

8. Wyszczelski L. Edukacja i wychowanie żołnierza-obywatela Wojska Polskiego w latach 1926–1934 *Przegląd Historyczno-Oświatowy*. 2000. №1–2. S. 5–20.

*Олег МУРАВСЬКИЙ,
Казимир ШОЛОТА
(Львів, Україна)*

ТИМЧАСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У РОКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російська збройна агресія проти Української держави привела не тільки до численних людських жертв серед військових та цивільного населення, масштабних руйнувань, але й спровокувала низку нових явищ в культурно-освітній сфері, зокрема – переміщення закладів вищої освіти (ЗВО) із тимчасово окупованих територій на підконтрольні українській владі. У 2019 р. на законодавчому рівні введено в обіг термін «тимчасово переміщений заклад вищої освіти». Таким вважається заклад, який «у період тимчасової окупації або антитерористичної операції у період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території» [1].

Згідно з даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 вересня 2019 р. тимчасово переміщеними ЗВО вважалися 19 освітніх закладів, із яких 18 – державної форми власності, 1 – приватної (Макіївський економіко-гуманітарний інститут). 18 ЗВО перемістилися з Донецької та Луганської областей, 1 – з Автономної Республіки Крим (Таврійський національний університет імені Володимира Івановича Вернадського). Упродовж 2014–2021 рр. значна кількість переміщених ЗВО здійснювали свою освітню діяльність на підконтрольних українській владі територіях Луганської та Донецької областей [2]. Чимало з них були повторно переміщені у 2022 р. після повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

Упродовж десяти років російсько-української війни доцільно виокремити дві хвилі тимчасового переміщення ЗВО: 1) 2014–2021 рр. – етап характеризується переміщення ЗВО з Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим, що відбувалося під впливом тимчасової окупації росією цих областей та

утворенням незвідомих цивілізованому світу псевдореспублік – «ЛНР / ДНР»; 2) після 2022 р. – етап характеризується переміщенням ЗВО з тимчасово окупованих росією територій Донецької, Запорізької, Херсонської областей, що відбулося після повномасштабного вторгнення Росії на територію України [3].

Найбільше закладів у 2014 р. було переміщено із Донецької та Луганської областей. Найбільші переміщені ЗВО державної форми власності Донецької області: Донецький національний університет – Вінниця; Донецький національний технічний університет – Покровськ (з 2022 р. – Луцьк); Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського – Кривий Ріг; Донецький юридичний інститут МВС України – Маріуполь, Кривий Ріг (з 2022 р. – Кропивницький, Кривий Ріг); Донецький національний медичний університет – Кропивницький, Маріуполь і Краматорськ; Донецький державний університет управління – Маріуполь; Донецький університет економіки та права – Павлоград; Горлівський інститут іноземних мов ДЗВО «Донбаський державний педагогічний університет» – Бахмут (з 2022 р. – Дніпро); Донбаська національна академія будівництва і архітектури – Краматорськ (з 2022 р. – Івано-Франківськ) [4].

Переміщені у 2014 р. ЗВО державної форми власності Луганської області та Автономної Республіки Крим: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка – Старобільськ (з 2022 р. – Полтава); Донбаський державний технічний університет – Лисичанськ (згодом приєднано до Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля); Луганський національний аграрний університет – Харків, Старобільськ (з 2022 р. – Дніпро); Луганський державний медичний університет – Рубіжне (з 2022 р. – Рівне); Луганська державна академія культури і мистецтв – Київ; Луганський державний університет внутрішніх справ імені Едуарда Дідоренка – Миколаїв, Северодонецьк (з 2022 р. – Івано-Франківськ); Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля – Северодонецьк (з 2022 р. – Дніпро, Кам'янець-Подільський, Хмельницький); Таврійський національний університет імені Володимира Івановича Вернадського – Київ (з 2022 р. – Запоріжжя) [3].

Повномасштабне вторгнення росії на територію України (2022 р.) спровокувало нову хвилю переміщень ЗВО з тимчасово окупованих територій. Відповідно до офіційної статистики, ста-

ном на 1 серпня 2022 р. з метою «створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з регіонів, де тривають активні бойові дії, зокрема Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей» [5], було переміщено (з урахуванням першої хвили у 2014 р.) 29 ЗВО і 64 Відокремлених структурних підрозділи (ВСП) ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності [5].

Станом на листопад 2022 р. із тимчасово окупованих та особливо небезпечних територій до 16 міст 14 областей України було тимчасово переміщено 31 ЗВО, 65 ВСП ЗВО, 44 заклади фахової передвищої освіти (ЗФПВО). Дев'ять ЗВО були переміщені двічі [6]. Найбільші ЗВО Донецької області, що були переміщені на підконтрольні українській владі території у 2022 р.: Маріупольський державний університет – Київ; Донбаський державний педагогічний університет – Дніпро; Приазовський державний технічний університет – Дніпро; Донбаська державна машинобудівна академія – Тернопіль [3].

Окремі ЗВО, що були переміщені у 2022 р. із Запорізької та Херсонської областей: Бердянський державний педагогічний університет – Запоріжжя; Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького – Запоріжжя; Херсонська державна морська академія – Одеса; Херсонський державний аграрно-економічний університет – Кропивницький; Херсонський державний університет – Івано-Франківськ; Херсонський національний технічний університет – Хмельницький [3].

Таким чином, у результаті збройної агресії російської федерації десятки українських ЗВО були тимчасово переміщені з окупованих територій на підконтрольні українській державі. Першість належить Донецькій та Луганській областям, де знаходилася значна кількість освітніх установ. Від 2022 р., внаслідок повномасштабного російського вторгнення, перелік тимчасово переміщених установ поповнився закладами із Харківської, Херсонської та Запорізької областей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

2. Курило В., Савченко С. Тимчасово переміщені заклади вищої освіти як нове соціальне явище. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/js-pui/bitstream/lib/27682/1/%D0%A2%95.pdf>

3. Інформація про тимчасово переміщені заклади вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/-najposhirenishi-zapitannya-vidpovidi-ta-aktualni-kontakti-mon-pid-chas-voyennogo-stanu/najposhirenishi-zapitannya-vidpovidi/fahova-peredvisha-visha-osvita>

4. Дмитрик І., Сервачак О. Переміщені ЗВО як фактор соціальної мобільності. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/7.pdf

5. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

6. Мазур Н. Інтеграція тимчасово переміщених закладів вищої освіти та внутрішньо переміщених осіб у конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період нових загроз соціальній безпеці. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/7_Mazur_324_2023_87-104.pdf

*Руслана ПОПП
(Дрогобич, Україна)*

СВІТОВІ АКЦІЇ ВСЕСВІТНЬОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ У ПІДТРИМЦІ УКРАЇНИ У БОРОТЬБИ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Світовий Конгрес Українців (СКУ) як міжнародна координаційна надбудова українських громад у діаспорі, представляє інтереси понад 20 мільйонів українців. До світової мережі СКУ входять українські діаспорні організації з понад 60 країн світу. В умовах війни, яка триває в Україні вже десять років, він консолідує світове українство, сприяє міжнародній підтримці України [3]. Головним посилом усіх організацій, які входять до СКУ, в умовах широкомасштабної агресії росії проти України, стало гасло: «Разом до перемоги!».

У перші роковини нападу росії на Україну СКУ ініціював світову акцію «#365днів повномасштабного вторгнення Росії та 9 років війни проти України. Єднаймося з Україною 24 лютого!». На заклик СКУ відгукнулися українські громади, громадські організації, дипломати, громадські діячі, керівники інституцій у 46 країнах світу. Українці та друзі України у цих країнах провели масові мирні демонстрації, марші та ходи, молитовні заходи. Люди у всьому світі виходили на акцію солідарності з українською символікою, свічками, багатометровими прапорами, будівлі підсвічувалися жовто блакитними кольорами [6]. Загалом СКУ тоді зареєстрував майже 500 різноманітних заходів у всьому світі [5].

На підтримку України та героїчного опору українців 24 січня 2024 р. СКУ започаткував всесвітню акцію під гаслом «StandWithUkraine» у партнерстві з Офісом Президента України, МЗС справ України, посольствами України у різних ержава, Українською Греко-Католицькою Церквою та Православною Церквою України, Меджлісом кримськотатарського народу, правозахисними організаціями, політиками та громадськими діячами країн поселення українців [10].

Ця акція спростувала наративи російської пропаганди про зниження підтримки України у світі. До неї доєдналося рекордна кількість учасників. Її підхопили 700 міст у 69 країнах, в Європі та Північній Америці, в ОАЕ, Індії, Таїланді, Південній Кореї,

Японії, Перу, Бразилії, Аргентині, вона відбулася на всіх континентах, включно з Антарктидою [4]. СКУ разом із «Українською правдою» створив інтерактивну мапу світу, яка показує учасників акції, підтверджує масштабність світової солідарності з Україною у боротьбі з агресором, єднання усіх українців [1]. СКУ розробив також афішу заходів підтримки, банери для соцмереж, прес-анонс, меседж-бокс, аналітичні матеріали. Закликали до участі акціях солідарності з Україною поширювалися і через місцеві засоби місцевої інформації [10].

Світова адвокаційна кампанія СКУ була спрямована на підтримку України та її ключових пріоритетів: передачі заморожених російських активів Україні, надання ЗСУ більшої кількості зброї, повернення депортованих Росією українських дітей. Зокрема, у відповідь на заклики про заключення миру із росією, українці доносили світовій громадськості, що «кремль не збирається зупинитися й має загарбницькі плани не лише на Україну, що будь-які компроміси з росією і спроби умиротворити агресора лише сприятимуть подальшому розповзанню агресії у світі, поширенню нестабільності та усе більшим спалахам нових військових конфліктів. Замість сили права Москва прагне нав'язати світові право сили, тож будь-яке «примирення» демократичного світу з РФ буде сприйматись іншими авторитарними режимами як прояв слабкості і вразливості демократій» [9]. Вони викривали злочини агресора в Україні та політику росіян на окупованих територіях, показували правдиві цілі нашої держави у війні, ситуацію на полі бою, акцентували на міжнародному вимірі російської агресії [7].

Президент СКУ Грод також наголошував, що важливим завданням всесвітньої акції було саме донести правильні меседжі до громадян різних країн світу, тому заклики на заходах враховували особливості країн, в яких вони відбувалися: «Наприклад, уряди Близького Сходу активно долучаються до звільнення полонених і дітей, і це ключові меседжі для цих країн. Тут ми не будемо закликати давати зброю Україні, але будемо закликати допомогти звільнити наших політв'язнів і наших дітей. У Вашингтоні закликатимемо озброювати Україну, надати пакет допомоги. У Європі – підсилувати Альянс і Україну, в Польщі – зупинити блокаду кордону, бо це є також велика загроза для України» [2]. У листах-зверненнях українських громад та організацій по всьому світу до

урядів країн, в яких вони проживають, обґрунтовувалися вимоги «погодити необхідні правові заходи та створити засоби для передачі заморожених російських активів на користь України, притягнути росію до відповідальності за скоєні в Україні злочини» [7].

У рамках кампанії СКУ «StandWithUkraine» до других роковин повномасштабного вторгнення Росії в Україну та війни, що триває 10 років відбувалася рекордна кількість акцій – 1023. Це були вуличні мітинги, марші, флешмоби, організовувалися покази фільмів, фотовиставки, молитовні заходи, піднімалися прапори та підсвічувалися українськими кольорами будівлі, проводилися кампанії у соцмережах. Заходи закордонного українства підтримало чимало громадян тих держав, де вони організовувалися, водночас, на думку лідерів українських закордонних громад, участь в них місцевих влад була недостатньою. Викликом було і те, що в деяких країнах було заборонено вуличні акції, тому українці збиралися на території консульств, посольств нашої держави [5].

Світові акції СКУ посилюють підтримку України як громадським суспільством, так і урядами світу, доводять, що закордонне українство прагне бути її надійним тилом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долучайтесь до світової акції! Join the Global Rally! URL: <https://standwithukraineworld.ukrainianworldcongress.org/>
2. Президент СКУ: важливо донести правильні меседжі під час акцій 24 лютого. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/prezydent-sku-vazhlyvo-donesty-pravylni-mesedzhi-pid-chas-akcii-24-liutoho/>
3. Про Світовий Конгрес Українців. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/>
4. Рекордна світова акція до 24 лютого: понад 1000 подій у 69 країнах. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/rekordna-svitova-akczija-do-24-lyutogo-ponad-1000-podij-u-69-kra%dl%97nah/>
5. Світова акція 24 лютого: лідери громад про успіхи та виклики. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitova-akczia-24-lutoho-lidery-hromad-pro-uspikhy-ta-vyklyky/>
6. СКУ єднає на акції українців з понад 45 країн і 300 міст світу URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/365-dniv-u-vijni-shho-triva%dl%94-9-rokiv-yak-doluchitisya-do-akczij/>

7. Тези до акції 24 лютого 2024 року URL: <https://docs.google.com/document/d/1nUUOyAu6BH4yyoSskAEs32T5c wdJT7V/edit>

8. StandWithUkraine проходить у понад 700 містах, 69 країнах. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/stand-with-ukraine-prohodyt-u-ponad-700-mistah-69-krayinah-onovlyuietsia/>

9. StandWithUkraine: СКУ підготував головні тези для акцій та заходів. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/standwith-ukraine-sku-pidhotuvav-holovni-tezy-dlia-akcii-ta-zahodiv/>

10. Stand With Ukraine: Світовий Конгрес Українців розпочинає всесвітню кампанію до 24 лютого. URL: <https://www.ukrainian-worldcongress.org/ua/stand-with-ukraine-svitovyi-konhres-ukrayinciv-rozpochynaye-vsesvitnyu-kampaniyu-do-24-liutoho/>

Роман ПУЙДА
(Івано-Франківськ, Україна)

РУЙНУВАННЯ ОКУПАНТАМИ ОСВІТНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ У РОКИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Російсько-українська війна завдала непоправної шкоди освітній сфері в Україні. Окупанти свідомо знищують українські освітні заклади, і, таким чином, унеможливають доступ дітей до освіти, що не може не впливати на рівень та характер навчання, а також соціалізацію молоді. Від початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, згідно з підрахунками Міністерства освіти і науки України (МОН України), майже мільйон дітей перебували на дистанційній формі навчання, «коли вони взагалі не могли мати персональної комунікації, соціалізації зі своїми друзями та вчителями», а ще мільйон дітей мали доступ до змішаної форми навчання (мали можливість іноді відвідувати школу) [1].

Наприкінці березня 2022 р. в Україні внаслідок обстрілів було пошкоджено 773 школи і дитсадки, 75 із них знищено повністю. Найкритичнішою була ситуація у південно-східних областях, на Київщині, Чернігівщині, Сумщині. Для прикладу, у Маріуполі у цей же період окупантами було частково або повністю зруйновано 90 % навчальних закладів [2]. «Зруйновані школи, цілі регіони не мають змоги відновити навчання навіть у дистанційному режимі. Мільйони людей, серед них діти й вчителі, змушені залишити свої домівки», – писали інтернет-ЗМІ [2].

Навесні 2023 р. аналітичний центр «Cedos» на замовлення благодійного фонду «SavED» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» провів дослідження про наслідки повномасштабного вторгнення для української освіти [3]. Згідно з висновками аналітиків, найбільших руйнувань освітньої інфраструктура зазнала у лютому-березні 2022 р. (у квітні 2022 р. 605 тис українських дітей виїхали за кордон). У вересні 2022 р. навчальний процес розпочали 12 966 шкіл. Станом на кінець року у третині шкіл (36 %) навчання відбувалося дистанційно, стільки ж навчали за змішаною формою (28 % шкіл – офлайн) [3].

Станом на лютий 2023 р. було пошкоджено 1304 українські школи, з них 236 – повністю зруйновані (садочки, школи та інші навчальні заклади постраждали на 8,9 млрд доларів США – 6,2 % від загальної суми збитків інфраструктурі) [4]. Найбільше заклади освіти постраждали у шести прифронтових областях: Донецька – 67,27 % зруйновано або пошкоджено; Харківська – 37,79 %; Луганська – 35,14%; Миколаївська – 25,53 %; Херсонська – 20,95 %; Запорізька – 16,8 % [4]. Станом на березень 2023 р. у Київській області було відновлено 71 % закладів освіти, у Чернігівській – 59 %, у Харківській – 13 % [3]. «Найгірший варіант – пряме влучання в школу, коли вся будівля чи її крило повністю зруйновані, – зазначали експерти. – Або інші складні руйнування: пошкодження даху чи покрівлі... адже вони є критичними, щоб під час дощу чи снігу не потрапляла волога» [3].

У листопаді 2023 р. в Україні уже було пошкоджено або знищено понад 3790 закладів освіти (відлік – лютий 2022 р.). Згідно з офіційним звітом міжнародної організації «Human Rights Watch» найбільше шкоди освітнім закладам було завдано внаслідок авіаударів, артилерійських та ракетних обстрілів, а в деяких випадках застосування касетних боєприпасів. Лідери «Human Rights Watch» констатували, що у багатьох навчальних закладах були серйозно пошкоджені дахи, зруйновані стіни та засипані уламками класні кімнати, а російські солдати часто розкрадали та пилонували майно у захоплених ними освітніх установах, що є воєнним злочином. «Українські діти заплатили високу ціну в цій війні, тому що посягання на освіту – це посягання на їхнє майбутнє, – зауважував директор відділу Європи та Центральної Азії «Human Rights Watch» Г. Вільямсон. – Міжнародна спільнота повинна засудити пошкодження та руйнування шкіл в Україні та мародерство з боку російських військових» [5].

Під час форуму «Україна. Рік 2024» (лютий 2024 р.) заступник міністра освіти та науки України Є. Кудрявець відзначав, що в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення Росії зруйновано бл. 400 закладів освіти, а пошкоджень зазнала кожна сьома школа. «Понад 3,5 тисячі закладів освіти зазнали тих чи інших руйнувань, майже 400 – повністю зруйновані», – резюмував чиновник. Світовий Банк оцінював вартість відновлення освітньої інфраструктури України у майже 14 млрд доларів США [6].

Таким чином, аналітики справедливо відзначають, що «вплив війни на освіту в Україні – це питання, яке потребує аналізу та обговорення, адже від нього залежить культурне майбутнє як країни загалом, так і наступних поколінь» [7]. Однак, окремі висновки можна зробити уже зараз – внаслідок повномасштабного вторгнення Росії на територію України, окупантами було знищено та пошкоджено тисячі навчальних закладів, що унеможливило здобуття якісної освіти українськими дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні внаслідок війни повністю зруйновані 400 закладів освіти. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832111-v-ukraini-vnaslidok-vijni-povnistu-zrujnovani-400-zakladiv-osviti.html>

2. Приседська В. Війна і школа. Як завершать рік і вступатимуть у виші школярі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60904510>

3. Як рік війни вплинув на українські школи: велике дослідження. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-rik-vijny-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly-velyke-doslidzhennya/>

4. Міняйло Н. 10% освітньої інфраструктури України постраждало від обстрілів Росії. Скільки збитків нанесла РФ українській освіті. URL: <https://forbes.ua/money/10-osvitnoi-infrastrukturi-ukraini-postrazhdali-vid-obstriliv-rosii-skilki-zbitkiv-nanesla-rf-ukrayinskiy-osviti-20042023-13147>

5. Україна: тяжкі наслідки війни для закладів освіти та майбутнього дітей. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2023/11/08/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>

6. Павлюк А. Кожна сьома школа в Україні пошкоджена через війну – МОН. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-cherez-viynu-poshkozheni-ponad-3-5-tisyachi-zakladiv-osviti-300221/>

7. Мигаль М. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>

*Олександр СИТНИК,
Остан ЗУБКОВИЧ
(Мелітополь, Україна)*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВИТОКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Коріння російсько-української війни початку ХХІ ст. є складним і багатогранним, включаючи історичні, культурні, політичні та геополітичні чинники. Розуміння передумов і причин вимагає вивчення подій, що передували сучасній російсько-українській війні.

Внаслідок незавершеності українського національно-визвольного руху попередніх епох, й, зокрема, національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., нині Українська держава знову зіткнулася з системною агресією та експансією Кремлівського режиму. Адже російський імперіалізм має системну шовіністичну сутність. Відтак він є особливо агресивний щодо інших націй. При цьому, під головним ударом російського експансіонізму й шовінізму перебувають українська нація та держава. Адже саме вони несуть головні виклики російській імперській ідеології: «забирають» історичну спадщину й культуру минулого (до ХVІІІ ст.) від росіян, руйнуючи велику кількість російських великодержавних міфів, таких як «братні народи», «цивілізаційна роль» Російської імперії, «виправдання» російського комунізму тощо [6, 183, 197].

Згідно переконання очевидців подій національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., провідники українського революційного руху проявляли нехоть щодо ідеї самостійної та незалежної Української держави. Їх політика, замість цілеспрямованого державного будівництва, вела країну до щораз більшої анархії, котра не тільки виключала організацію війська, але й вела українську державу до неминучої руїни. Постійне озирання на революційні перетворення в Росії, віра в те, що національні проблеми можна вирішити в межах єдиного загальноросійського революційно-демократичного фронту спричинили упущення того шансу, котрий давав українцям можливість творення власної самостійної держави. Все це не тільки призвело до поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., але й зумовило подальше тотальне нищення українців

протягом всього існування більшовицької влади. І закономірним чином, сучасна війна стала продовженням багатовікової експансії Московської держави, з її імперськими породженнями: самодержавства, більшовизму й путінізму з неошовінізмом проти України. Вже на початку ХХІ ст. була очевидною реанімація неობільшовизму, насамперед – через відновлення авторитарних тенденцій у сучасній РФ, зокрема – путінським режимом [4, 119, 120]. Впродовж багатьох десятиліть більшовики та їх послідовники – комуністи й неокомуністи відлучували людей самостійно вирішувати проблеми, думати й брати на себе відповідальність. Натомість привчали, що «мудре» керівництво саме за нас все вирішить. І як результат: маємо те, що нам натворили при нашій бездіяльності чи байдужості. Незважаючи на інтенсивну імітацію демократичних реформ в Росії протягом 1990-х рр., демократичне суспільство там так і не сформувалося. Більше того – російська держава протягом усього цього часу зберігала успадковану століттями традицію деспотичного авторитаризму та зневажливого ставлення до співгромадян. Більшовицькі органи насилля й терору («ЧК»-ДПУНКВС-МДБ-КДБ) довели цю традицію до крайніх форм винищення як власного, так і сусідніх народів. Трансформація КДБ у ФСБ призвела лише до більш цинічно вишуканого збереження цієї злочинної системи, а креатура Путіна при заміні Єльцина має всі підстави вважатися не просто невдалою, а більше того – згубною й для багатьох тисяч українців і росіян, й зрештою – для самої історичної долі Росії [3, 78, 79].

Від середини 1990-х рр. у російському суспільстві та політикумі все більшої популярності набивала ідея «русского мира», що зазіхала не тільки на статус загальнонаціональної об'єднаної ідеологемі, але й – дієвого засобу посилення геополітичної ролі РФ. Відтак ця доктрина дала поштовх процесу реінкарнації російського неоімперського проекту [2, 47]. Кремлівський режим ще від Російської імперії успадкувавши низку традиційних засобів гібридної агресії (використання «п'ятої колони»; таємні домовленості; провокації з подальшим звинуваченням жертви нападу в їх вчиненні; розміщення військ на кордоні; ультиматуми, шантаж й погрози; розкол еліт; підкупи; введення військового контингенту; демонтаж державності; встановлення маріонеткових урядів; проведення фіктивних виборів; репресивні заходи тощо) водночас зазвичай позиціонує себе рятівником-миротворцем [5]. Практика

гібридно-інформаційних війн існували ще з давніх часів. Однак тільки в наш глобалізований час вона набуває тотального застосування практично у всіх галузях військово-політичного протистояння [1, 174]. Російська Федерація демонструє особливу інтенсифікацію цього процесу в сучасній війні з Україною. Адже для очільників Кремлівського режиму сучасна російсько-українська війна є фактично продовженням імперської політики.

Загалом слід підсумувати, що гібридну практику ведення війни Кремлівський режим застосовував тривалий час. Особливо активно вона використовувалася більшовицькою Росією впродовж 1917–1921 р., зокрема – під час окупації України. Відтак в наступних військово-політичних конфліктах Кремлівським режимом всіляко розвивалася й вдосконалювалася гібридно-інформаційна політика. І саме це й стало одною з визначальних причин сучасної російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзь В., Полякова Л., & Крилова А. Шкільні підручники з історії в путінській Росії як засіб інформаційної війни з Україною. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 14(56). 2023. С. 173–184. DOI: <https://doi.org/10.249-19/2312-2595.14/56.19>

2. Льницький В., Старка В. & Галів М. Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5. 2022. С. 43–55. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043

3. Ситник О.М. Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. Вип. 2. 2017. С. 71–81. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.2.101541>

4. Ситник О.М. Російсько-українська війна 2014–2017 років як наслідок незавершеності національно-визвольної української революції 1917–1921 років. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Історичні науки»*. 2017. № 2. С. 117–123.

5. Штогрін І. Кремлівська тактика гібридної агресії: 80 років тому СРСР окупував країни Балтії. URL: <https://www.radiosvoboda>

[da.org/a/gibrydna-agresiya-kremlya-okepatsiya-krain-baltii/306750-68.html](https://doi.org/10.36059/9-78-966-397-100-1/183-200)

6. Sytnyk O.M. Russian-ukrainian war 2014–2019 years as the decisive stage of the struggle for the Ukrainian independent state. *Relevant research of historical sciences: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. C. 183–201. DOI <https://doi.org/10.36059/9-78-966-397-100-1/183-200>

WALKA SYSTEMÓW POLITYCZNYCH W STAROŻYTNEJ GRECJI W WIZJI KSENOFONTA ATEŃCZYKÓW

Walka polityczna w starożytnej Grecji (w połowie V – pierwszej połowy IV wieku p.n.e.) w wizji słynnego starożytnego greckiego historyka i filozofa Ksenofonta Ateńczyków ma wiele wspólnego z wydarzeniami, które obecnie mają miejsce na terytorium współczesnej Ukrainy.

Ksenofont Ateńczyk to słynny starożytny grecki polityk, historyk, filozof i dowódca (445–350 p.n.e.), który urodził się w Atenach w arystokratycznej rodzinie i przeszedł do historii jako słynna postać wojskowa i polityczna starożytnej Grecji, która wspierała Spartę i oligarchiczny system rządów przez całe jego życie. Autor napisał dużą liczbę prac z zakresu historii, filozofii, polityki i ekonomii, w których bardzo często poruszał tematykę walki systemów politycznych w starożytnej Grecji. Przede wszystkim dotyczyło to państwa spartańskiego i Aten, w których dominowała demokracja [1].

W celu szczegółowego zbadania tego problemu przeprowadzono analizę kilku dzieł Ksenofonta Ateńczyków, wśród których można wyróżnić przede wszystkim:

- «Polityka Lacedaemonia», w której autor dokonuje przeglądu i analizy głównych praw spartańskich wprowadzonych przez słynnego spartańskiego polityka i reformatora Likurga ze Sparty mniej więcej między IX-VI wiekiem p.n.e. [4];

- «Historia Grecji», w której Ksenofont zwraca uwagę na opowieści o wydarzeniach związanych z wojnami peloponeskimi (431–404 p.n.e.) i korynckimi (395–387 p.n.e.) oraz wojną pomiędzy Spartą a Unią Boeotian (379–362 p.n.e.) [4];

- «O dochodach miasta Aten», gdzie nacisk położony jest na porady ekonomiczne udzielone przez autora Atenom i innym dziełom starożytnego pisarza greckiego wskazanym poniżej na liście literatury [4].

Sam Ksenofont Ateńczyk nie był pierwszym historykiem, który opisał walkę Sparty z Atenami, ale wręcz stał się pionierem w ukazaniu politycznej i mentalnej różnicy między społeczeństwem ateńskim i spartańskim.

Ogólnie rzecz biorąc, większość współczesnych uczonych uważa, że to walka o terytorium i wpływy spowodowała, że Sparta i Ateny rozpoczęły ze sobą wojnę. To znaczy, jak już wspomniano powyżej, wiadomo, że przez niemal całe swoje istnienie w Atenach jako państwa dominowała demokracja (dosłownie «władza ludu»), która nieustannie próbowała przeciwstawić się wszystkim starożytnym greckim polis (miastom -państwom) i przejąć władzę nad całą Grecją. Ale po drugiej stronie była Sparta, w której, jak wspomniano powyżej, dominował oligarchiczny (dosłownie «rządy nielicznych») system rządów z elementami monarchii i podobnie jak Ateny próbowały przejąć władzę w starożytnej Grecji [2] [3].

Jednak według prac Ksenofonta Ateńczyków można założyć, że główną przyczyną konfliktów nie było przejście władzy, ale konflikt interesów politycznych w społeczeństwie obu państw [3] [5].

Faktem jest, że według danych historycznych podanych przez Ksenofonta Sparta była w rzeczywistości państwem wojskowym, w którym większość Spartan (około 4 tys.) służyła w armii i podlegała dwóm królom, wybieranym przez radę starszych (główny organ władzy w Sparcie), w skład której wchodził wyłącznie najbogatsi i najbardziej wpływowi Spartanie (mimo że pieniądze od Spartan były oficjalnie zabronione). Pozostałą część ludności stanowili przeważnie niewolnicy, których liczba przekraczała 20 tysięcy osób [5].

W odniesieniu do Aten, jak podkreślali Ateńczycy Ksenofont, można powiedzieć, że ich system rządów był bardzo podobny do oligarchicznego. Na przykład istniała tam także rada starszych, do której wybierano zwykle osoby pochodzenia arystokratycznego, byli niewolnicy, którzy zgodnie z prawem obu państw nie mieli prawa, podobnie jak kobiety, uczestniczyć w życiu politycznym państwa itp. Wyjątkowość w tym przypadku polegała jedynie na tym, że zwykli ludzie mogli uczestniczyć w życiu politycznym Aten, które wybierały przedstawicieli na szczyt władzy w polis [5].

W wyniku pewnej różnicy poglądów w społeczeństwach Aten i Sparty doszło do zderzenia dwóch istniejących obecnie systemów politycznych, które nie tylko nie przyniosły oczekiwanych przez nie rezultatów (według Ksenofonta panowanie Sparty i Aten nie można nazwać władzą absolutną nad całą starożytną Grecją), a wręcz przeciwnie, doprowadziła do poważnego kryzysu polityczno-gospodarczego i likwidacji samego systemu politycznego w 146 roku p.n.e. przez Republikę Rzymską [5].

Można stwierdzić, że społeczno-polityczna walka Sparty z Atenami, na którą zwracał uwagę Ksenofont w swoich pismach, jest żywym przykładem zderzenia dwóch różnych systemów politycznych i pokazuje, że konflikty te prowadzą jedynie do poważnych kryzysów i upadku każdego państwa.

Można jeszcze dodać o dokonaniu pewnej analogii z nowoczesnością. W tej chwili jaskrawym przykładem walki różnych systemów politycznych na świecie jest wojna między Ukrainą, która pozycjonuje się jako państwo demokratyczne, a Federacją Rosyjską, która również uważa się za państwo o demokratycznym systemie rządów, ale w istocie można go przypisać państwu o oligarchicznym systemie rządów z elementami monarchii i dyktatury.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hobden F. Xenophon. *Ancients in Action*. London: Bloomsbury Academic, 2020. 168 p.

2. Simonton M. Stability and Violence in Classical Greek Democracies and Oligarchies. *Classical Antiquity*, Vol. 36, No. 1. Oakland: University of California Press, 2007. Pp. 52–103.

3. Topchy V. The struggle of political systems in Ancient Greece in the vision of Xenophon Athenians. *Збірник наукових матеріалів XLVI міжнародної інтернет-конференція «Humanity and Science»*. Чикаго: el-conf.com.ua, 2023. С. 92–96.

4. Xenophon. Complete Works of Xenophon. Delphi Classics. Hastings: Delphi Publishing Ltd, 2013. 1907 p.

5. Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry. *Mnemosyne. Supplements. History and Archaeology of Classical Antiquity*, Vol. 348. Boston: Brill, 2012. 804 p.

Сергій УЛЬКО
(Переяслав, Україна)

КНИГА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Книги є продуктом соціальної та культурної діяльності людини. Зв'язок між людьми і книгою багатогранний і складний, адже це не лише матеріальний засіб зберігання й передачі інформації, а й посередник і елемент спілкування між людьми, що виходить за межі часу й простору. Це засіб для людей зберігати, поширювати та накопичувати соціальний і культурний досвід і є частиною людського розвитку.

Якщо повернутися на багато років назад, то ставлення наших предків до книги стане дуже зрозумілим. У давнину існував особливий вид книгопоклоніння. Публікації зберігалися дуже дбайливо, вони вважалися великою цінністю, навіть святинею. Частково це пояснюється тим, що виготовлення книги займає місяці, оскільки кожне видання робиться вручну. Велике значення має також вартість матеріалів та оздоблення книг – книги намагаються зробити привабливими, часто прикрашають самоцвітами та металами, розписують вручну тощо. Вони завжди просякнуті символічним змістом. Повагу до книги у світових культурах важко переоцінити [2].

Книги – складний культурний феномен. Це досягається через уніфікацію опублікованого твору та способу його матеріального прояву, а тому є негласним обов'язком зберегти повний характер книги у формі, максимально наближеній до першоджерела.

Книги завжди розвивалися разом із суспільством, втілюючи його основні досягнення, завжди були відображенням подій, що відбувалися в соціальному, культурному та політичному житті протягом історичного розвитку людської цивілізації. З іншого боку, прогресивний розвиток суспільства з його зростаючими інтелектуальними потребами вдосконалював технологію виготовлення книги та організацію її розповсюдження. Кожен її елемент є результатом багатовікової людської праці [3]. Через культурні традиції, особливо накопичені в друкарському духовному доробку нації, здійснюється зв'язок між епохами. Розуміння своєї генеології, історії та культурної спадщини, їх критична свідомість є запорукою національного духовного оновлення, спираючись на прогресивні культурні традиції на практиці сучасної України [4].

Сучасне суспільство рухається до нового культурно-історичного етапу, важливою ознакою якого є інформатизація всіх сфер життя людини. Це пов'язано з інтенсивним розвитком і переходом нових електронних технологій. Поява новітніх технологій призвела до змін у характері та структурі виробництва, ролі й функції людини в ньому.

Результатом процесу інформатизації в сучасному суспільстві є поява нових носіїв інформації, сформованих інноваційними технологіями. Це викликало інтерес наукової спільноти до ролі книги як традиційного носія інформації та знань. Вчені стикаються з проблемою присутності книги в інформаційному суспільстві [1].

Отже, підводячи підсумок, варто сказати, що книги є унікальним, історично сформованим, універсальним засобом фіксації, збереження та поширення в часі й просторі суспільних надбань та цінностей. Вона розвивається в ногу з розвитком суспільства, втілює його головні досягнення, пристосовується до вимог тієї чи іншої історичної епохи. Як продукт, створений у сфері матеріального виробництва, книги мають ознаки матеріальної форми в різні історичні періоди. Водночас вона впливає на найтоншу сферу людини – її духовний світ. Під впливом книг у кожній людині з'являються різні уявлення, образи та думки. Ці уявлення, образи та думки формують колективне знання в процесі існування, сприяють новому розвитку суспільної свідомості. Незважаючи на подвійну природу книги, це єдиний цілісний організм із унікальними естетичними характеристиками кожної епохи, відображеними в художньо-графічних формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонін О., Петрова Н., Рекомендації з удосконалення українського книговидання. *Вісник Книжкової палати України*. 2011. № 1. С. 3–5.
2. Жалко Т. Культура української книги: сучасна книговидавнича концепція. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2009. Вип.17. С. 242–252.
3. Каракоз О.О. Історія книги. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. С. 5.
4. Ковальчук Г.І. Дослідження історії книжкової культури України. *Вісник національної академії наук України*. 2016. № 4. С. 76–83.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВІРТУАЛЬНИХ (ЦИФРОВИХ) МУЗЕЇВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Музеї – це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для дослідження, збереження, використання та популяризації музейних предметів та колекцій з науковою та освітньою метою. Вони спрямовані на залучення громадян до вивчення національної та світової культурної спадщини, а також на відтворення історії, традицій та цінностей різних народів та цивілізацій [1].

Станом на квітень 2016 р. в Україні налічувалося 2675 музейних закладів усіх форм власності. За даними Державної служби статистики України, у 2017 р. на обліку Міністерства культури України перебували 574 державні музеї. Усі вони мають різні рівні підпорядкування – національні, регіональні, муніципальні.

Культура завжди була предметом боротьби. Росія намагалась знищити нашу культуру задовго до повномасштабного вторгнення та навіть до відновлення незалежності. Однак Україна повинна робити усе можливе, щоб захистити своє культурне надбання.

У період бойових дій під час війни, коли доступ до культурних історичних об'єктів може бути обмеженим або небезпечним, віртуальні музеї стають важливим інструментом збереження та поширення культурної спадщини.

Віртуальний музей – це цифрова платформа, яка реконструює музейний досвід та надає можливість відвідати музейні колекції та експозиції через Інтернет. Ці платформи використовують різні технології, такі як відео, фотографії, віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та інші, для створення іммерсивного та інтерактивного досвіду.

Під час віртуальної екскурсії користувач може скористатися наступними електронними послугами, які можуть бути як платними, так і безоплатними:

1) Перегляд віртуальної панорами: Користувач може потрапити у різні зали музею, використовуючи віртуальну панораму, що дозволяє йому досліджувати простір музею.

2) Дослідження експонатів: Користувач може ознайомитися у деталях з різноманітними експонатами музею, які є важливими культурними цінностями.

3) Отримання інформації про музейні культурні цінності: Користувач може отримати доступ до різноманітної інформації про експонати музею, їх походження, значення та історію. Ця інформація може бути надана у вигляді текстових описів, аудіо- та відеоматеріалів, а також інтерактивних експозиційних елементів [2].

Розглянемо важливість віртуальних музеїв під час воєнних конфліктів і їхню роль у збереженні культурних цінностей:

- Збереження культурної спадщини. У воєнних зонах музеї та історичні пам'ятки стають жертвами бойових дій, терористичних атак. Віртуальні музеї дозволяють зберегти інформацію про культурні цінності, артефакти та історичні місця, переносячи їх у цифровий формат, та уникнути їх втрати внаслідок їх викрадення або руйнування.

- Доступність для громадськості. Віртуальні музеї забезпечують доступ кожному до культурних цінностей навіть у тих регіонах, де фізичний доступ до них обмежений. Це особливо важливо для тих, хто знаходиться у військових конфліктах, біженців або жителів віддалених регіонів.

- Освіта та пам'ять. Віртуальні музеї виконують важливу роль у збереженні пам'яті про минуле. Вони допомагають громадськості дізнатися про історичні події, культурні традиції та важливість збереження культурної спадщини.

- Міжнародна співпраця та солідарність. Створення віртуальних музеїв вимагає співпраці між різними країнами та культурними організаціями. Це сприяє зміцненню міжнародної солідарності та розуміння між різними культурами у часи війни.

Оцифрування музейних культурних цінностей – один із найбільш важливих та перспективних напрямів у цифровому збереженні та доступі до культурної спадщини в умовах війни. Віртуальні музеї відкривають нові можливості для презентації та ознайомлення з колекціями, створюючи традиції, що матимуть значення для майбутніх поколінь та актуальність для сучасної різноманітної аудиторії на світовому рівні. Ця трансформація глибоко впливає на теорію та практику музеїв, переосмислюючи їх значення в сучасному світі. Вона забезпечує доступ до цінних артефактів та історичних місць для громадськості по всьому світу,

сприяючи збереженню пам'яті про минуле та підтримуючи міжнародну солідарність у збереженні культурних цінностей [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилишина Н.А. Електронна версія «Великої української енциклопедії». Музеї України. URL: https://vue.gov.ua/Музеї_України
2. Розгон О.В. Віртуальна версія музею як засіб упровадження цифрових технологій. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 2(13). С. 20–26.
3. Гунько Л.А., Мединська Н.В., Колганова І.Г. Територіальні ресурси України та їх місце в європейському та глобальному вимірах. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 4(04). С. 67–74.

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Наталія БЕНЬКОВСЬКА

(Одеса, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Поглиблення стратегічного партнерства України – НАТО, приєднання України до Програми НАТО з розширених можливостей, а також виконання взятих на себе зобов'язань перед країнами партнерами у досягненні взаємосумісності з підрозділами держав-членів НАТО визначають процес розвитку та реформування мовної підготовки у загальній системі підготовки особового складу Збройних Сил (далі ЗС) України та підвищення вимог до неї.

Зокрема, цей процес відбувається під впливом таких факторів як:

- нагальна потреба щодо досягнення ЗС України взаємосумісності зі Збройними Силами країн-членів та партнерів НАТО, що є передумовою для забезпечення можливості майбутнього вступу України до НАТО;

- збільшення інтересу з боку країн-партнерів до співпраці з ЗС України, що в свою чергу розширило заходи міжнародного співробітництва, на яких, переважно, регламентом не передбачено забезпечення перекладу;

- участь військовослужбовців ЗС України в якості спостерігачів у операціях з підтримання миру та безпеки та подальша робота щодо направлення автономних підрозділів до міжнародних операцій з підтримання миру та безпеки під егідою ООН;

- необхідність підготовки особового складу ЗС України до виконання обов'язків за посадами, які передбачають використання іноземних мов;

- потреба підготовки особового складу ЗС України до навчання за кордоном;

- зростання вимог до підготовки професійного складу.

Основними проблемними питаннями мовної підготовки майбутніх офіцерів ЗС України вбачаємо наступні:

- при вступі у вищий військовий навчальний заклад не є

обов'язковим наявність сертифікату ЗНО з іноземної мови і цей факт може свідчити про низький рівень володіння іноземною мовою вступників;

- необхідність збільшення аудиторного навантаження на вивчення іноземної мови з 400 годин до 600 годин;

- відсутність чіткої управлінської вертикалі щодо організації мовної підготовки у ЗС України знижує ефективність проведення заходів і врахування результатів мовної підготовки у процесі кадрового менеджменту;

- навчання військових фахівців іноземним мовам у ЗС України на тактичному рівні не забезпечує досягнення значною частиною випускників цільового рівня мовної підготовки СМР 2, що призводить до хронічного дефіциту у ЗС України офіцерів з функціональним рівнем володіння іноземною мовою;

- спрямованість більшості навчальних груп на курсах іноземних мов на досягнення цільового рівня підготовки СМР 1 (виживання), що є недостатнім для забезпечення потреб ЗС України на теперішній час для повноцінної участі у заходах міжнародного співробітництва;

- відсутність цільової мовної підготовки затвердженого мовного тестування за цільовими напрямками особового складу підрозділів, які готуються до участі в багатонаціональних навчаннях та операціях з підтримання миру та безпеки обмежує їх здатність до взаємодії з підрозділами країн-партнерів та роботи з місцевим населенням під час виконання завдань за призначенням;

- відсутність цілісного бачення командирів (начальників) всіх рівнів щодо необхідності лінгвістичного забезпечення службово-бойової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорожня карта вдосконалення підготовки у Збройних Силах України (на 2021–2025 роки) від 01.03.2025 року.

Ігор ГІЛЕВИЧ
(Львів, Україна)

**РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ
В ШКОЛАХ УРСР 1930–1980-х рр. ЯК ВАЖЛИВИЙ
ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ**

Сучасна активна фаза російсько-української війни та значно триваліша за неї гібридна війна, яку російська федерація веде проти України як держави та українців як нації, ставить численні виклики перед нашою системою освіти. Зокрема науковцям та педагогам потрібно глибше аналізувати виховні практики в Радянському Союзі та ту роль, яку в них тоталітарний режим відводив пропаганді. На жаль, українська освіта, наука та громадськість до 2014 р. на цьому поприщі робила дуже мало, чим полегшувала шлях для активного просування вже сучасної путінської пропаганди [2].

У рамках курсу «Українська етнопедагогіка», який читається у Львівському національному університеті імені Івана Франка студентам першого курсу бакалаврської програми спеціальності «014.03 Середня освіта. Історія», на низці лекційних та семінарських занять піднімається проблематика, що пов'язана з глибшим аналізом радянської пропаганди в школах та її порівняння з сучасною путінською пропагандою, позаяк студенти (майбутні вчителі) повинні добре розуміти основні шляхи, засоби, інструменти, завдання радянських виховних практик, і, що найголовніше, її згубні наслідки у коротко- і довгостроковій перспективі.

Проводиться порівняння ідей, які прививала традиційна українська народна педагогіка, з тими ідеями, які вже пропагувала радянська школа. На конкретних прикладах вказується на дисонанс між тим, що дітям вдома говорили батьки, бабусі, дідусі, і тим, що вони чули в школі від вчителів. Як це впливало на формуванні свідомості молодих людей.

Особлива увага звертається на специфіку антирелігійної пропаганди серед школярів, використання плакатів, мультфільмів, фільмів. Студентами пропонується аналізувати окремі радянські та сучасні російські мультфільми та фільми на предмет наявних у

них пропагандистських символів та сюжетів, що розраховані передовсім на дітей та молодь.

Вказується, що значної деформації зазнав народний ідеал виховання, позаяк радянський тоталітарний режим намагався штучно прищепити народній освіті ідеал борця за побудову нового суспільства – соціалізму і комунізму [1]. Для цього використовували міфологізовані образи школярів чи підлітків (одним із найвідоміших був Павлик Морозов). Про них писали книги, знімали фільми, на їхню честь встановлювали численні пам'ятники на шкільних подвір'ях. На його прикладі таких міфологізованих персонажів дітям вбивали в голови, що вони повинні ставити ідеї та інтереси партії та радянської держави вище від всього, у тому числі й власних національних інтересів. А в боротьбі з ворогами режиму радянські діти не повинні жаліти навіть власних родичів, тому доноси на них у відповідні органи сприймалися як норма.

Кілька поколінь української молоді виховували на різного роду як юні «чапаєвці», «щорсівці», «корчагінці». Ці ідеали відігравали велику роль у їхньому військово-патріотичному вихованні, моральному становленні молодих українців. Привиті таким чином ідеали, які різко контрастували з традиціями української виховної традиції, зазвичай сприяли втраті національної ідентичності та подальшій русифікації. На жаль, наслідки прищеплення цих ідеалів не вдалося подолати й досі.

В сучасному суспільстві потрібно піднімати питання про негативні наслідки піонерської системи виховання молоді, проводити спеціальні дослідження, позаяк без цього не можна скласти повне уявлення про всю сутність радянської тоталітарної системи. В окремих колишніх радянських республіках комплексні дослідження у цьому напрямі проводяться фахівцями різних сфер. Наприклад, ще в січні 2020 р. сейм Латвії прийнятий документ, в якому чітко визнав «репресивний дегенеративний» характер радянської системи освіти та виховання, через що людина, дитинством якої було в період «окупації», частково рівняється на дітей інвалідів. Відзначимо, що на окупованих росією від 2014–2015 рр. територіях України бачимо численні факти повернення до засобів пропаганди серед школярів, які широко використовувала й радянська влада, передусім відновлення псевдопіонерських організацій.

Учнівська молодь була однією з основних груп населення, на яку був розрахований створений у брежнівські часи культ перемо-

ги у т.зв. великій вітчизняній війні (зараз на його окреслення використовують ще термін «победобесіє»). Він о одним з основних елементів й сучасної путінської пропаганди.

Всі згадані, та низка інших компонентів радянської пропаганди у школі викликає жваве зацікавлення в студентській молоді, тому викладачам слід приділяти цій проблемі належну увагу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 190 с.
2. Лаврут О.О. Радянська школа у другій половині ХХ ст.: вимір України. Слов'янськ: Друкарський двір, 2020. 532 с.

ЦІННІСНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКЛАДАННЯ ЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗДОБУВАЧАМ СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

Сьогодні перед українською університетською освітою постають численні виклики, зумовлені ризиками воєнного часу, освітніми трансформаціями у мережевому соціумі та тенденціями розвитку науки в горизонті тотальної медіатизації. Сучасний філософський дискурс також змінюється, і це спонукає філософію до діалогу з іншими науками в часи, коли світ у глобальному плані «перетворився на простір співіснування, конкуренції та боротьби різноманітних за змістом та способом організації дискурсивних практик» [2, 68]. Актуальність осмислення місця етичних дисциплін у підготовці здобувачів ступеня бакалавра зумовлена зростанням ролі комунікативної і ціннісної складової у професійній самореалізації особистості та усвідомленням потреби спрямування освіти на формування м'яких навичок. В умовах російсько-української війни українська гуманітаристика має намітити шляхи продуктивних змін у викладанні філософських, психологічних, педагогічних дисциплін та виявити їх можливості у конституюванні ціннісних пріоритетів молоді. Таким чином *метою* нашого розгляду є виявлення ціннісних і методологічних орієнтирів викладання етичних дисциплін здобувачам ступеня бакалавра.

Філософські й етичні дисципліни уможливають творення комунікативно зорієнтованого освітнього середовища, сприятливого для розвитку вмінь, необхідних особистості для самореалізації. Етичні дисципліни у структурі підготовки здобувачів, майбутній фах яких не пов'язаний зі сферою гуманітаристики, часто є вибірковими. У випадку, коли попередньо, на молодших курсах, у навчальних планах були присутні обов'язкові курси з філософії, під час викладання етичних дисциплін викладач може спиратися на раніше сформовані вміння і навички критичного і креативного мислення. Коли така основа відсутня, засвоєння матеріалу, пов'язаного з комунікативною філософією, філософією свідомості, підходами сучасної прикладної етики, проблематикою етики мережевої та етичними питаннями розвитку штучного інтелекту

потребує значних зусиль від студентів і стає викликом для науковців, котрі поєднують дослідницькі пошуки з викладацькою діяльністю. Недостатність розвитку у здобувачів методологічної культури ускладнює розуміння ними концептуального апарату сучасної етики, в результаті чого виникають труднощі з формуванням дискурсу-діалогу, без якого неможливо виконати і завдання розвитку м'яких навичок, критичного і креативного мислення. Попри всі переваги поширення медіакомунікаційних технологій, молодь нерідко перебуває у несприятливому комунікативному просторі, сповненому прикладів розмивання кордонів між науковим і псевдонауковим розумом, риторизації науки, поширення маніпулятивної інформації, що претендує на статус філософського, етичного і психологічного знання, хоча лише імітує його. Нині людство, у глобальному і локальному вимірах, існує почасти в медіатизованих світах, де панує кліпове мислення, домінування візуального над вербальним, масштабується спрощення розуміння образів і концептів. Це породжує спокусу «відформатувати» матеріал етичних дисциплін шляхом його переорієнтації на науково-популярний виклад чи зведення до інструкцій щодо дій в морально напружених ситуаціях. Подібний підхід здатен зробити вибіркові дисципліни легкими для засвоєння студентами, та не сприятиме розумінню ними комунікативних засад етичного виміру життя особи та їх самопізнанню і саморозвитку, а в результаті його застосування від етики в університетських курсах залишиться тільки іменник у назві. Тенденція спрощення навчального матеріалу етичних дисциплін, на нашу думку, межує з дрейфом в бік варіанту освіти, влучно охарактеризованого Теодором Адорно як напівосвіта, одним із чинників розвитку якого виступає «інтелектуальний фаст-фуд як різновид культурного варварства» [1, 187]. Зведення в закладах вищої освіти викладання етики до формату етики ділових відносин із підміною її діловим етикетом є також непродуктивним, адже в цьому випадку ми не змогли б надати навчанням пізнавальної і ціннісної глибини, необхідної для того, щоб не тільки сформувати мінімальний рівень м'яких навичок, але й розвинути у здобувачів розуміння їх смислу. Тому продуктивним нам видається інший шлях, заснований на поєднанні методологічно-концептуального, змістовно-компетентнісного та методично-інноваційного спрямувань. Перше передбачає пошук концептуальних засад формування тематики курсу на перехресті

інтересів філософської антропології та етики із залученням здобутків філософії свідомості (етичні проблеми використання штучного інтелекту, мережева й екологічна етика, біоетика), комунікативної філософії (мікроетичні проблеми в діяльності сучасних компаній, етичні аспекти розуміння справедливості), феноменологічної соціології і філософії діалогу (проблематика стосунків Я – Інший, Я – Чужий), філософії управління (питання розвитку корпоративної культури в умовах війни і миру та дилеми в етиці бізнесу), теорій медіатизації (розуміння приватного і публічного в сучасному світі, етика медіакомунікації). Суть змістовно-компетентнісного спрямування – актуалізація ціннісної проблематики під час формування необхідних компетентностей на основі рівноваги розвитку критичного і креативного мислення, медіакомпетентності, навичок командної роботи. Методично-інноваційне спрямування передбачає домінування інтерактивних підходів у навчанні і вихованні та пріоритет формування м'яких навичок. У реалізації всього переліченого міждисциплінарний характер етичних дисциплін відіграє позитивну роль і дозволяє оновлювати їх змістовну складову шляхом увиразнення проблематики філософії і психології та реактуалізації ідей філософів і психологів ХХ століття, суголосних особистісним пошукам молоді в умовах російсько-української війни. Прикладом застосування такого підходу є практика викладання нами протягом чотирьох років «Професійної та корпоративної етики» здобувачам ступеня бакалавра на факультеті економіки та права та факультеті транспортних та інформаційних технологій Національного транспортного університету. На позір дисципліна видається інструментально та нормативно (із пріоритетом етики обов'язку) орієнтованою, але її зміст нами представлено з опорою на єдність сучасного філософського знання (філософської антропології, етики, філософії свідомості, філософії медіа) та психології особистості і психології управління. У структурі програми «Професійної та корпоративної етики», адресованої здобувачам освітньо-професійних програм «Митна справа у транспортній галузі» і «Організація міжнародних перевезень» (спеціальність 275 «Транспортні технології (на автомобільному транспорті)») та «Професійна освіта (транспорт)» (спеціальність 015 «Професійна освіта», спеціалізація 015.38 «Професійна освіта (транспорт)») є теми, пов'язані з проблемами філософської етики й філософії діалогу, підходами прикладної етики, розумінням за-

сад академічної доброчесності, міждисциплінарним осмисленням корпоративної культури та теми, що передбачають розгляд етичної, нормативної і комунікативної специфіки майбутньої професійної діяльності здобувачів. Ціннісна складова, виразна в корпоративній етиці сучасних приватних і державних компаній та установ, зумовлює звернення до проблематики комунікативної філософії, етики обов'язку, етики чеснот, що має виняткове значення для розвитку університетської академічної культури та запобігання порушенням засад академічної доброчесності. Відтак ми виходимо на розуміння єдності ціннісних і методологічних орієнтирів викладання етичних дисциплін, що може бути використано також у практиці викладання дисциплін «Етика бізнесу», «Професійна етика юриста», «Психологія і професійна етика», адресованих здобувачам економічних, юридичних і управлінських спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Култаєва М.Д. Освіта та її деформації в сучасній культурі: до актуальності теорії напівосвіти Т. Адорно у сучасних соціокультурних контекстах. *Філософія освіти*. 2017. № 1 (20). С. 153–195.
2. Пролеєв С.В. Соціокультурні підвалини дискурсу та трансформації сучасності. *Філософська думка*. 2022. № 2. С. 67–82.

Роман НАНІВСЬКИЙ
(Львів, Україна)

**ПОГЛЯДИ ОМЕЛЯНА ВИШНЕВСЬКОГО
НА УКРАЇНСЬКУ ПЕДАГОГІКУ ЯК ЧИННИК
ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ ЕКСПАНСІЇ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

У науковій спадщині професора Омеляна Вишневського (1931–2019) панівне місце займає формування теорії сучасного українського виховання, над якою вчений активно працював у 1990-х і на початку 2000-х рр. Осмислюючи світоглядно-філософські засади, мету і завдання української педагогіки, професор насамперед трактував її як засіб відродження та утвердження українського національного буття в умовах постійної загрози боку імперської Росії. В одній зі своїх науково-публіцистичних праць (2008), вчений доводив, що в сучасній Росії формується фашистська ідеологія, яка рано чи пізно стане підставою для розв'язання російським керівництвом війни проти колишніх національних республік Радянського Союзу, передовсім України [1].

У статті «Українська педагогіка і українська освіта перед новими політичними викликами» (2011) учений характеризував складні геополітичні умови в яких опинилася Україна. Учений був переконаний, що з розпадом СРСР «імперія зла» не припинила свого існування, залишаючись потужним джерелом експансії та прагнення підпорядкувати собі інші народи і території. При цьому не має значення як іменує себе ця імперія – Росією, «Митним союзом» чи «Рускім міром». Зважаючи на характер цивілізаційних процесів у світі, вона удосконалює інструментарій свого наступу, переносячи акцент з воєнної сили на модерні засоби інформативного та духовно-культурного впливу. Прагнучи реваншу за втрати внаслідок банкрутства більшовицької доктрини, вона намагається нав'язати сусіднім народам ідею «духовного єднання» як надійний чинник їхнього асимілятивного підкорення [3, 3].

Аналізуючи взаємини України та Росії, О. Вишневський акцентував увагу на декількох аспектах. По-перше, російське керівництво використовує риторику «дружби» між народами і країнами, однак нав'язує стосунки з позиції сили. По-друге, українська демократія, опинившись перед обличчям російської агресії, з одного

боку, дає можливості українофобам і проросійськими силами («п'ята колона») розгортати російську експансію через церкву, освіту, книговидавництво, ЗМІ тощо, а відтак боротися проти української державності. З іншого боку, умови демократії, які є запорукою свободи і незалежності нашого народу, забезпечують йому право боротися проти експансії сусідів. По-третє, для український і російський народи формувалися в різних географічних, природно-кліматичних, економічних, політичних умовах, а тому їхня ментальність цілковито відрізняються одна від одної, що необхідно враховувати і використовувати українській освіті [3, 4–7].

Відзначимо, що О. Вишневський уважав неминучим розпад Росії, причому в історично короткому часі (вчений писав це у 2010 р.). Він наголошував: «Досьогочасне штучне політичне гальмування цього розпаду – і владою, і самим народом, – в наш час веде до демографічного ослаблення і деградації імперії» [4, 123]. При цьому цитував німецького мандрівника Й.Г. Коля, котрий ще в 1841 р. говорив про безсумнівність розпаду «велетенського тіла російської імперії» і перетворення України на «вільну і незалежну державу» [2, 72]. З іншого боку, вчений зауважував: для підтримки власної сили і експансивності росіянам потрібен ворог і участь у війнах [2, 71].

На жаль, професор дещо помилявся, вважаючи, що у росіян зникають можливості для війн [2, 71]. Проте у 2011 р. він зауважував: Росія («імперія зла»), відчувуючи симптоми грядущого розпаду, прагне врятувати себе в новій іпостасі – з Києвом у центрі, завчасно і остаточно поросійщивши його. На вістрі нового зросійщення перебуває «московська церква» (УПЦ МП), «яка, як завжди, готова виконувати завойовницьке замовлення кремлівського трону» [3, 10].

Відтак О. Вишневський наголошував, що українська педагогіка повинна враховувати виклики експансії з боку Росії, протиставити себе впливу «руського міра», відстоювати природне формування української національної ідентичності. Українська освіта зобов'язана в цих умовах будувати виховання на засадах цивілізованого націоналізму з орієнтацією на формування в молоді почуття власної національної самосвідомості, твердості й очищення себе від комплексу меншовартості [3, 4, 12]. Учений особливо наголошував на потребі українській педагогіці та освіті переорієнтувати свої зусилля на розвиток характеру людини, що дасть змогу виправити головні вади українського національного

характеру: імпансивність, індиферентність, гіберполізований індивідуалізм [4, 73–77].

Тож у цьому ключі українська педагогіка і українська освіта мають стратегічне значення для нашого суспільства, перетворюються на чинник ефективної боротьби проти російської експансії. На нашу думку, саме у роки повномасштабної російсько-української війни, українська педагогіка та українська освіта мають унікальну можливість позбавитися від російського і пострадянського впливу, схиляння перед чужими авторитетами, остаточно утвердитися на фундаменті національної, автентичної педагогічної традиції й реалізувати виховний ідеал українського суспільства – плекання людини, яка служить Богові та Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. Камо грядеши, Росіє? або Чи можливий у Росії фашизм? *Галицька Зоря*. 2008. 4 січня. С. 5.
2. Вишневський О. *На шляху до свободи: науково-публіцистичні нариси*. Дрогобич: Коло, 2012. 124 с.
3. Вишневський О. *Причинки до концепції реформ сучасної української освіти*. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2013. 54 с.
4. Вишневський О. *Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики)*. Дрогобич: Видавець Святослав Сурма, 2010. 160 с.

ПОЧАТОК «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ: СТАРІ НАРАТИВИ ТА НОВІ ПІДХОДИ

Одним із найдискусійніших питань світової історії досі залишається проблема визначення початку «холодної війни» – періоду геополітичної, економічної та ідеологічної конфронтації між західними демократичними державами і країнами соціалістичного табору після Другої світової війни. Це сповна відображається в українських шкільних підручниках із всесвітньої історії. Тут ми стикаємося з двома проблемами: *перша* – методологічна, оскільки «холодна війна» не починалася, як «гарячі» війни (з оголошення війни, перетину кордону чи обстрілу території іншої держави); *друга* – ідеологічна, бо, як не прикро це констатувати, але українським учням досі, радше несвідомо, нав'язують старі советські/російські нарративи. Власне, зупинимся на цій проблемі детальніше.

Отже, у підручнику Павла Полянського із всесвітньої історії для 11 класу (рівень стандарту) «холодна війна» датована 1947–1991 рр. [1, 17], проте вже на наступній сторінці автор пише про промову британського політика Вінстона Черчилля у Фултоні (березень 1946 р.), як про символ «холодної війни» [1, 18]. Тоді, дещо не логічно у плані хронологічної послідовності, автор згадує меморандум американського дипломата Джорджа Кеннана (лютий 1946 р.), який «передає атмосферу «холодної війни», що розпочалася між Сходом і Заходом» [1, 19]. Тобто, у 1946 р. уже відбувається констатація стану «холодної війни», але виникає питання, чому тоді початком протистояння у підручнику визначено 1947 рік? Відповідь, вірогідно, криється в советських нарративах, де початком «холодної війни» здебільшого вважали «доктрину Трумена» й ініціювання державним секретарем США Джорджем Маршаллом «Програми відбудови Європи» (офіційно запряцювала 1948 р.).

Автори підручника із всесвітньої історії для 11 класу (профільний рівень) Тетяна Ладиченко і Юрій Заблоцький ретранслюють ще один советський нарратив: «холодна війна» розпочалася з фултонської промови В. Черчилля [2, 26]. Щоправда, автори самі не

до кінця можуть пояснити, чому так? Ось цитата з підручника: «Текст фултонівської промови був безумовно узгоджений з Г. Труменом, але незрозуміло, чому із нею виступив сам Черчилль. Адже проголошення «хрестового походу» проти комунізму було набагато вигідніше США...» [2, 26]. Бачимо в уривку типовий советський підхід – «холодну війну» почав Захід. Далі ще один авторський пасаж, де вже Дж. Кеннана називають «одним із головних архітекторів геополітичного протистояння» [2, 27]. Либонь, не усвідомлюючи цього, автори «підкріплюють» свою версію початку «холодної війни» уже згадуваними «доктриною Трумена» і «планом Маршалла».

Нарешті, третій популярний підручник із всесвітньої історії для 11 класу, авторства Ігоря Щупака, спершу уникає чіткої дати початку «холодної війни» (див. «Терміни і поняття») [3, 15], але в окремому параграфі, присвяченому міжнародним після війни слушно твердить, що «з 1945 р. розгорталася «холодна війна» [3, 198]. Вельми адекватними виглядають пояснення, чому саме той, а не інший рік (встановлення комуністичних режимів у більшості країн Центральної і Східної Європи). Таким чином, запропонований підхід відповідає сучасним історичним підходам.

Тож, чому 1945, а не 1946 чи 1947 рік доцільно вважати за початок «холодної війни»? Розмірковуючи про нові реалії післявоєнного світу, британський публіцист Джордж Орвелл в опублікованому 19 жовтня 1945 р. есе «Ви та атомна бомба» використав термін «холодна війна». Цей термін вдало відповідав напруженій геополітичній ситуації і швидко увійшов у повсякденний вжиток. «Холодна війна» означала балансування на межі «гарячої» війни між західними демократіями і країнами соцтабору. На початку вересня 1945 р. шифрувальник посольства Советського Союзу в Оттаві, офіцер Головного розвідувального управління Ігор Гузенко здався канадським правоохоронним органам і документально підтвердив масштабні шпигунські операції советів у Канаді та США. Розслідування привело до арештів причетних до шпигунської діяльності у низці західних країн. «Справа Гузенка» поряд із советською поведінкою в Центрально-Східній Європі стала ще одним чинником початку «холодної війни». Саме ці події переконали західні суспільства в зловмисній природі советського комунізму та створили основу для страху перед «червоною загрозою». Меморандум Дж. Кеннана і фултонська промова

ва В. Черчилля були радше констатацією факту ескалації міжнародної напруги, тоді як «доктрина Трумена» і «план Маршалла» – кроками, покликаними стримати советську експансію [4]. Вочевидь, мають рацію ті дослідники, котрі схиляються до думки, що наріжний камінь «холодної війни» союзники по антигітлерівській коаліції заклали на Ялтинській і Потсдамській конференціях 1945 р. [5, 388].

Отже, сьогодні відмова від советських наративів у шкільних підручниках з історії, зокрема щодо датування початку «холодної війни», є вкрай необхідною. Послугування старими штампами має згубний вплив, оскільки ворог спершу завойовує чужу історію, а пізніше претендує на її територію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полянський П. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 256 с.; іл.
2. Ладиченко Т., Заблоцький Ю. Всесвітня історія: (профільний рівень): підруч. для 11-кл. закл. серед. Освіти. Київ: Генеза, 2019. 224 с.; іл., карти.
3. Щупак І. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 256 с.; іл., карти.
4. 1945–1952: The Early Cold War, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/foreword>
5. Плохій С. Ялта. Ціна миру, пер. з англ. Харків: КСД, 2019. 416 с.

Андрій СТАНКЕВИЧ
(Київ, Україна)

ВИКЛИКИ ДО ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Сьогодні освітньо-педагогічний процес у нашій країні відбувається не тільки під звуки сирен, а також і під час обстрілів. Багато учнів взагалі втратили можливість навчатися. Військові дії російської федерації проти України принесли значні руйнування та вимушене внутрішнє переміщення учасників освітньо-педагогічного процесу, їх виїзд за межі країни, незаконне та примусове вивезення українських дітей на територію білорусі та росії, навчання під час блекауту та величезний психологічний тиск. На сьогодні 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 365 з них зруйновано повністю [1]. Основним завданням трансформації системи освітньо-педагогічного процесу України є розгляд в центрі уваги саме людини, з її цінностями та потребами. Особливу увагу МОН України сьогодні приділяє тому, щоб українські діти, мали змогу продовжити своє навчання, незалежно від міста свого перебування, в українській освітній парадигмі. Перед Україною постає ряд завдань, які необхідно подолати. Необхідно створити належні умови для здобуття освіти в міграції та в умовах війни. Отже, виникає потреба створення нових підходів до розвитку освітньо-педагогічного процесу, який має враховувати запити майбутнього. Сьогодні в Україні реалізується створення Національної стратегії освіти і науки України та Візії майбутнього української освіти і науки [2]. Безпека й доступ до освіти мають залишатись у фокусі уваги держави.

Значна кількість школярів змінили форму здобуття освіти з денної на дистанційну та сімейну (домашню), в результаті повномасштабної війни росії проти України. Ці зміни найбільше стосуються Сходу та Півдня країни. В умовах зміни режиму роботи закладів освіти, виникають ускладнення забезпечення роботи віддалено. З одного боку, близько чверті з усіх педагогів не забезпечені робочим комп'ютером, а близько 20 % не мають доступу до інтернету. Натомість ця проблема компенсується не тільки наявністю особистого комп'ютера (в не менше як 90 % педагогів) а ще

й можливістю працювати віддалено (вдома забезпечені інтернетом не менше 91 % вчителів) [3]. Водночас із цим, майже третина педагогів вимушена користуватись домашнім комп'ютером разом з іншими членами сім'ї, що ускладнює проведення віддаленої роботи. До цього слід додати складнощі, що виникають через проблеми з електропостачанням та доступом до інтернету. Крім проблем, які виникають через повітряні тривоги, відсутність або слабкість інтернету та відключення електроенергії, можна відзначити зміни психо-емоційного стану учнів та хвороби вірусного характеру, розповсюдження яких важко контролювати, оскільки тривалий час учні можуть проводити в некомфортних приміщеннях, які вимушено виконують роль бомбосховищ. Більше ніж за два роки повномасштабної війни значно погіршився психологічний стан здобувачів освіти, збільшилась кількість учнів, які почуваються тривожно, напружено, втомлено. І як наслідок – зменшилась кількість учнів, які почуваються в безпеці, спокійними та щасливими [4]. Зміна форми здобуття освіти, вимушене переведення закладів з очного навчання на дистанційне та змішане навчання негативно впливають на результати навчання школярів.

Держава має вчасно реагувати на подібні виклики до освітньо-педагогічного процесу під час військових дій. Як приклад, можна привести створену на замовлення Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства освіти і науки України та державної установи «Український інститут розвитку освіти» платформу «Всеукраїнська школа онлайн», яка організовує дистанційне та змішаного навчання учнів 5-11 класів, а також надає методичну підтримку вчителям. Її мета забезпечити всім учасникам освітньо-педагогічного процесу вільний та безкоштовний доступ до якісного навчального контенту. Платформа містить відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи з 18 основних предметів [5].

Крім того, МОН України створює нормативно-правову базу для забезпечення можливості українських школярів повернутись і продовжити здобуття освіти в Україні. Так, Міністерством затверджено Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні (наказ МОН від 15.05.2023 № 563), якими запропоновано чотири альтернативні моделі здобуття освіти дітьми, що вимушено опинилися за межами України [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>
2. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
3. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Державна служба якості освіти України. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
4. Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки. URL: <https://osvita.ua/school/88943/>
5. Всеукраїнська школа онлайн. URL: <https://lms.e-school.net.ua/about>
6. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

*Олена СТОЛЯРЕНКО,
Оксана СТОЛЯРЕНКО
(Вінниця, Україна)*

АКТУАЛЬНІСТЬ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Пріоритетним завданням сучасної системи освіти – є підготовка кваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця, який не лише володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, але й може практично застосувати їх для успішного досягнення поставленої мети. За таких умов якісна професійна освіта має забезпечувати формування сукупності інтегрованих знань, умінь та якостей особистості – професійну компетентність фахівця. Особливо актуальною є проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців, зокрема учителів. Адже саме в шкільні роки закладаються основи громадянськості, духовно-моральної культури особистості, формуються ціннісні орієнтації. І саме учителі плекають молоде покоління, а отже, наше майбутнє.

Перед системою професійної підготовки майбутніх фахівців особливо гостро постає питання професійної підготовки компетентних у своїй галузі працівників, адже рівень кваліфікації сучасного фахівця має відповідати розвитку новітніх технологій виробництва та інформатизації суспільства.

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується того, хто навчається, і може бути реалізованим і перевіреном у процесі виконання конкретною особистістю певного комплексу дій.

Компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток компетентностей особистості. У великому глумачному словнику української мови термін «компетентність» (лат. *competentia*) стосується особи «яка має достатні знання в певній галузі, яка з чим-небудь добре обізнана, тямуща», або «яка має повноваження, повноправна, повновладна».

Підготовка компетентного фахівця в умовах ринку має здійснюватись на основі діяльнісного підходу з обов'язковим моделюванням особливостей його функціональних виробничих дій, виконанням професійних завдань, спрямованих на розв'язання реальних проблем і ситуацій.

Тому важливо враховувати, що формування професійних компетентностей може змінюватись, але в межах освітньо-кваліфікаційної характеристики та Концепції підготовки за спеціальністю. Це і загальні, і спеціальні фахові компетентності. І за кожною освітньо-професійною програмою вони свої. А вже з них випливають програмні результати навчання здобувачів. Так важливими загальними компетентностями здобувачів освіти педагогічних спеціальностей є: здатність та розуміння педагогічної галузі знань та професійної діяльності; здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями (основними теоріями, концепціями, ученнями, які формують наукову картину світу та необхідні для навчання, розвитку й виховання дітей та молоді без / та з особливими освітніми потребами); здатність до ефективної міжособистісної взаємодії з керівництвом, колегами, представниками інших професійних груп різного рівня, дітьми та молоддю без та з особливими освітніми потребами, їхніми батьками на основі: принципів і норм педагогічної етики, правил культури поведінки, загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі, конструктивного вирішення різноманітних професійних і особистих ситуацій та конфліктів; працювати в команді; здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність генерувати нові ідеї (креативність) на основі пошуку, оброблення, аналізу, узагальнення та систематизації інформації з різних джерел для здійснення елементів науково-педагогічних досліджень; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, та багато інших.

Останнім часом компетентність розглядають не стільки як знання, уміння та навички, скільки як досвід людини, що проявляється у якості рівня умілості, способу особистісної самореалізації, результату саморозвитку індивіда або форми прояву здібностей. Ми уважаємо, що категорія «професійна компетентність» визначається рівнем професійної освіти у закладі освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її мотивованими прагнен-

нями до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до праці.

Компетенцію визначають як загальну здатність фахівця мобілізувати в професійній діяльності свої знання, вміння та способи виконання дій. Деякі з них визначають компетенцію як готовність фахівця до застосування на практиці одержаних знань, інші – як здатність розв’язувати проблеми. Проте більшість погоджується з думкою, що компетенція ближча до розуміння «знаю, як», ніж до «знаю, що». Бути компетентним – це означає вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід. Компетентний фахівець має володіти професійними знаннями, вміннями та навичками, приймати правильно найбільш оптимальне рішення, володіти аналітичним і критичним мисленням, розуміти й сприймати точку зору своїх колег.

На основі розглянутих психологічних, педагогічних літературних джерел і різних підходів до розв’язання цієї проблеми робимо висновок, що компетентність визначає рівень професіоналізму особистості, а досягнення компетентності відбувається через здобуття фахівцем необхідних компетенцій, що становлять мету його професійної діяльності.

У професійній діяльності фахівець звертає увагу на найбільш хвилюючі на сьогоднішній день проблеми, пов’язані з війною. У формуванні фахових компетентностей значної актуальності набувають аспекти подолання негативного впливу російсько-української війни на соціальні процеси. Адже військові дії стали причиною багатьох негараздів в економічній, політичній і соціальній сфері. Некеровані дії російських військових, прагнення захопити українські землі будь-якими методами створюють одну із найскладніших загроз для жителів багатьох областей, які терплять насильство по відношенню до жінок, дітей, осіб поважного віку. Заради збереження життя, благополуччя сімей люди покидають власні домівки, нажите добро і мігрують у більш безпечні місця. А це зумовлює складні психологічні й педагогічні проблеми. Стрес, зумовлений позбавленням домівки, відсутністю стабільності, втраченою годувальника, друзів, родичів, батьків, майна, негативно впливає на особистість. Брак коштів, засобів для існування може також стати причиною страждань. Особливо гостро переживають цю ситуацію діти, психіка яких вкрай чутлива і зазнає травмування. Важливим аспектом є допомога постраждалим і переселенцям з

тимчасово окупованих територій України, методи соціальної роботи із захисниками України, інвалідами війни, Героями Майдану, родинами загиблих учасників АТО і ООС. Окремо стоїть питання готовності наших воїнів до сприйняття проявів агресії, смерті, жорстоких поранень, збереження їхньої психіки, адаптації та реабілітації. За умов гібридної війни Російської Федерації проти України важливим завданням є формування у військовослужбовців Сил оборони національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності. Це сприятиме цементуванню, сталому розвитку та зміцненню обороноздатності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Л.В., Гришина І.В. Професійна компетентність керівника школи. Х.: Вид.група «Основа», 2006. 208 с.
2. Волобуєва Т. Оновлення змісту професійної компетентності педагогічних кадрів. Рідна школа. 2016. № 3. С. 21–23.
3. Головань М.С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи: збірник наук. праць Рівненського держ. гуманіт. університету. Вип. II. Рівне: РДГУ, 2016. С. 53–59.
4. Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. Вища освіта України. 2006. № 2. С. 84–88.
5. Liliia Martynets, Nataliya Stepanchenko, Olena Ustymenko-Kosorich, Serhii Yashchuk, Iryna Yelisieieva, Olga Groshovenko, Oleksandr Torichniy, Olena Zharovska, Maya Kademiya, Svitlana Buchatska, Liudmyla Matsuk, Olena Stoliarenko, Oksana Stoliarenko, Olena Zarichna. Developing Business Skills in High School Students Using Project Activities .Revista Românească pentru Educație Multi-dimensională: Vol. 12 No. 4 (2020) P. 222–239. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4>. Режим доступу <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2704/2620>

Лариса ШЕЛЕСТАК
(Львів, Україна)

ОСВІТА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА ПАМ'ЯТІ УЧАСНИКІВ КОНФЛІКТУ ЧЕРЕЗ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

Широкомасштабна війна росії проти України вплинула на всі сфери життя наших громадян, а передусім на освіту та науку. Незважаючи на кризові обставини, українська вища освіта зберігає стійкість і продовжує розвиток.

Мета наукової розвідки полягає у висвітленні не лише викликів перед сучасною історичною освітою, але й запропонувати шляхи формування інформаційної компетентності при підготовці майбутніх вчителів історії, сприяти розвитку критичного мислення студента-історика.

Заклади вищої освіти формують конкурентоспроможного фахівця на основі набуття відповідних компетентностей, здатності до багатоаспектного розв'язування професійних завдань, що зумовлює можливість розвитку кар'єрного зросту у майбутньому. В останні десятиліття парадигма «освіта упродовж життя» у професійній педагогічній освіті стає основною. Це впливає на підходи сучасної освіти у формуванні у вчителя не так фактологічних знань, як набуття методологічних компетентностей, що дозволяють самостійно аналізувати історичний матеріал, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у подіях і явищах історичного процесу, вміти самостійно шукати потрібну інформацію та використовувати її у навчальному процесі й неперервної освіти та самоосвіти [2].

Підготовка майбутніх педагогів-істориків в часі війни повинна формувати усвідомлення соціальної значущості своєї професії. Оскільки щодня зростає суспільний запит на знання про минуле [7], це підштовхує історичну науку до появи нових гнучких методів поширення інформації: науково-популярні розвідки, журнали, ютуб-канали тощо. Перші історичні знання громадяни України отримують у школі. Відтак, їх розвиток у закладах середньої освіти потребує фаховості і креативності від майбутнього педагога.

Одним із компонентів компетентностей вчителя історії є вміння критичного мислення, адже вони повинні не лише самі оволо-

діти ним, щоб рости особистісно та професійно, але й опанувати методики та прийоми розвитку критичного мислення у своїх учнів, які в майбутньому стануть свідомими та відповідальними громадянами [3].

Вміння працювати із великим масивом інформації, перевіряти її, визначати і спростовувати її недостовірність є потужним імпульсом для розвитку критичного мислення. Варто зауважити, що сучасний вчитель-історик, це насамперед вчитель-дослідник, з креативним та критичним типом мислення [4, 102]. Відтак, перед вищою школою постає проблема як навчити цього своїх здобувачів. Найбільш доцільним, в умовах закладу вищої освіти, методологічним підходом до організації викладання є дослідницьке навчання [8, 180–181]. Студенти-історики щодня навчаються методик опрацювання історичних джерел на заняттях, готуючи свої наукові проекти та покращують ці вміння в часі навчальних практик.

В умовах війни певна частина української території потрапила під окупацію та у зону активних бойових дій, Україна щодня потерпає від ракетних атак. Під загрозу знищення потрапили бібліотеки, музейні та архівні установи, заклади освіти та наукові центри, що призводить до втрати надбання НАФ України, унікальних та рідкісних історичних та культурних джерел. В майбутньому це понесе за собою дослідницькі втрати. Складність займатись історичними студіями полягає й у закритті численних наукових установ для читачів в умовах воєнного стану. Тому ціле покоління студентів, майбутніх істориків, не має можливості проводити свої перші наукові розвідки з історії України, використовуючи матеріали певної частини архівних установ, наукових бібліотек, що звужує коло їхніх наукових зацікавлень.

Однак, зауважуємо, що сьогодні виникає масив нової інформації – цінних історичних джерел. Відтак, перед істориками поставлені нові складні завдання – не лише досліджувати минуле, але займатись пошуком, збором і систематизацією нових масивів історичних джерел. Не відкладаючи на майбутнє, необхідно активно проводити збір так званого «польового матеріалу»: систематизувати широке коло інтернет-джерел, не лише українські, але й іноземні, що висвітлюють війну, людські досвіди на війні, вдатися до усноісторичного методу, як первинного збору розповідей людей, які пережили окупацію, тобто фіксування досвідів людей, що стали жертвами та свідками терористичних дій, злочинів росії

проти українців, злочинів проти людства, беручи до уваги весь методологічний інструментарій використання методу в умовах війни.

На сьогодні діють багато ініціатив збору та систематизації новітніх джерел. Це проекти та розробка нових методів усної історії, чим займається Українська асоціація усної історії [6], проведення збору свідчень про війну Українського інституту національної пам'яті [5], діяльність інформаційної платформи збору та збереження матеріалів «Архів війни» («Ukraine War Archive») [1].

Такі проекти дозволяють винести навчальний процес студента за межі лише теоретичних знань і долучитись до пошуку та систематизації масивів нових джерел в часі навчальних практик: музейно-архівної та історико-краєзнавчої, а також готуючи наукову роботу. Інтерв'ювання, збір, систематизація та каталогізація готових джерел, долучення до громадських ініціатив студентів-істориків, дозволить створити цілий архів історії війни, яким послуговуватиметься не одне покоління науковців майбутнього. В свою чергу, такі практичні завдання сформуують компетентних фахівців.

Отже, майбутні педагоги-історики повинні усвідомлювати соціальну значущість своєї професії. Парадигма «освіта упродовж життя», впливає на формування у вчителя не так фактологічних знань, як набуття методологічних компетентностей, що дозволяють самостійно аналізувати історичний матеріал. Вміння працювати із великим масивом інформації, перевіряти її, визначати і спростовувати її недостовірність є потужним імпульсом для розвитку критичного мислення. В умовах війни виникає великий масив інформації, яку необхідно зібрати, опрацювати, систематизувати тощо. Існує багато громадських та наукових ініціатив, до яких варто залучати студентів-істориків, які зможуть використовувати свої здобуті теоретичні знання на практиці та сформувати інформаційну компетентність та розвинути критичне мислення, що є запорукою фаховості вчителя історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архів війни*. URL: <https://ukrainewararchive.org/>
2. Бабенко Т. Роль інформаційної компетентності майбутнього вчителя історії в підвищенні його конкурентоздатності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121(II). С. 213–218.

3. Гуцало Л. Формування критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів історії. *Міжнародowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży*. 2023. № 90. С. 249–260.

4. Колеснікова М. Критичне мислення майбутнього вчителя історії як показник якості професійної підготовки. *Дидактика*. 2020. № 20. С. 101–104.

5. УІНП оголошує збір свідчень про людяні та мужні діяння під час війни. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-ogoloshuye-zbir-svidchen-pro-lyudyani-ta-muzhni-diyannya-pid-chas-viyny>

6. *Українська Асоціація усної історії*. URL: <https://oralhistory.com.ua/>

7. Українці почали більше цікавитися власною історією: результати дослідження. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/news/ukrayintsi-pochaly-bilshe-tsikavytysya-vlasnoyu-istoriyeyu-rezultaty-doslidzhennya/>

8. Шалашна Н., Проскурін В. Методика розвитку критичного мислення студентів засобами дослідницького навчання в процесі викладання курсу історії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. № 11. С. 178–191. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.11.2019.197221>

*Ярослав ЩОГОЛЄВ
(Переяслав, Україна)*

ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ: ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

З моменту зародження цивілізації отримання та розповсюдження інформації мало вирішальне значення для людського прогресу. Від наскельних малюнків до друкарського верстата кожен технологічний прогрес трансформував способи доступу до інформації, її розуміння та використання. У сучасну епоху цифрова революція спричинила безпрецедентний вплив інформації, що підкреслює важливість інформаційної грамотності – здатності знаходити, оцінювати та ефективно використовувати інформацію.

Протягом історії суспільства розвивали різні способи передачі та збереження знань. Стародавні цивілізації поклалися на усні традиції та рукописи, а доступ до інформації був обмежений для обраних осіб. Використання ШІ для навчання інформаційної грамотності віддзеркалює історичні тенденції в освітніх технологіях. Винахід друкарського верстата у XV столітті зробив революцію в поширенні інформації, що призвело до зростання рівня грамотності та демократизації знань.

У XX-му столітті бібліотеки, школи та університети стали центрами навчання, що полегшило доступ до величезного обсягу інформації. Поява Інтернету наприкінці XX-го століття ще більше трансформувала інформаційний ландшафт, уможлививши миттєвий доступ до величезних обсягів інформації, але водночас створивши проблеми з розрізненням достовірних джерел від дезінформації. Так само цифрова революція кінця XX-го століття розширила доступ до інформації, вимагаючи нових навичок для навігації в цифровому просторі.

В епоху надлишку інформації штучний інтелект (ШІ) став потужним інструментом для підвищення інформаційної грамотності студентів вищих навчальних закладів. Алгоритми ШІ можуть аналізувати величезні масиви даних, виявляти закономірності та надавати персоналізовані рекомендації, допомагаючи студентам орієнтуватися в інформаційному морі. Крім того, чат-боти та

віртуальні асистенти на основі штучного інтелекту надають підтримку в режимі реального часу, покращуючи здатність студентів ефективно знаходити та оцінювати інформацію [1].

Інтеграція штучного інтелекту в освіту з точки зору інформаційної грамотності пропонує численні переваги, зокрема персоналізований досвід навчання, інсайти на основі даних та покращення навичок критичного мислення. Однак для забезпечення рівного доступу та використання інструментів зі штучним інтелектом необхідно вирішити такі проблеми, як етичні міркування, алгоритмічна упередженість і цифровий розрив.

У традиційному класі усі здобувачі зазвичай навчаються за однаковою програмою і в однаковому темпі, незалежно від їхніх наявних знань чи стилю навчання. Такий універсальний підхід може призвести до втрати інтересу та розчарування серед них. Штучний інтелект може аналізувати навчальні патерни, сильні сторони та сфери для вдосконалення кожного студента. На основі цього аналізу ШІ може створювати персоналізовані навчальні траєкторії, які відповідають індивідуальним потребам. Наприклад, платформи на основі ШІ, такі як Khan Academy, пропонують адаптивне навчання, де студенти отримують персоналізований контент на основі їхніх результатів оцінювання.

Підручники та стандартизовані матеріали часто є основними джерелами інформації в традиційній освіті. Хоча ці ресурси забезпечують базовий рівень знань, вони можуть не відповідати різноманітним навчальним уподобанням і не заповнювати індивідуальні прогалини в розумінні. Штучний інтелект може налаштовувати навчальні матеріали відповідно до вподобань і потреб окремих учнів. Наприклад, платформи на основі штучного інтелекту, такі як Coursera і Udemy, використовують алгоритми, щоб рекомендувати курси на основі інтересів учня, пройдених раніше курсів і кар'єрних цілей. Крім того, ШІ може генерувати інтерактивний контент, такий як вікторини, відео та симуляції, забезпечуючи більш захоплюючий досвід навчання.

ШІ може надавати миттєвий зворотний зв'язок щодо завдань, тестів і оцінок. Наприклад, такі помічники з написання текстів на основі штучного інтелекту, як Grammarly, пропонують зворотний зв'язок у реальному часі щодо граматики, стилю та тону, допомагаючи студентам негайно покращити свої навички письма.

Штучний інтелект може збирати й аналізувати величезні обсяги даних про успішність, зацікавленість і моделі навчання учнів. Ці дані можуть допомогти викладачам визначити сфери, в яких студенти можуть відчувати труднощі, і втрутитися на випередження. Наприклад, системи управління навчанням (LMS), такі як Canvas і Blackboard, використовують штучний інтелект, щоб надати викладачам інформацію про прогрес і показники залученості студентів. Такі чат-боти, як «LibAnswers», пропонують цілодобову дослідницьку допомогу, спрямовуючи студентів до відповідних ресурсів і баз даних [2].

«Студія зворотного зв'язку» Turnitin використовує штучний інтелект для виявлення плагіату та надання студентам інформації про належну інтеграцію джерел, імітуючи роль бібліотекаря у навчанні правильному цитуванню.

Штучний інтелект не замінить викладачів або бібліотекарів. Однак він може стати потужним інструментом, який допоможе їм підсилити свої зусилля, охопити ширшу студентську аудиторію і створити більш персоналізований і цікавий навчальний процес, навчання з використанням штучного інтелекту має значні переваги над традиційними підходами, оскільки адаптує навчальний процес до індивідуальних потреб і вподобань. Як і у випадку з будь-якою новою технологією, необхідно враховувати етичні міркування та потенційні упередження. Відповідально використовуючи ШІ, заклади вищої освіти можуть забезпечити майбутні покоління навичками інформаційної грамотності, необхідними для процвітання в цифровому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоель А. Навчання на основі штучного інтелекту: Як зробити освіту доступною, якісною та досяжною. URL: <https://arxiv.org/abs/2006.01908>
2. Чанг Р. «Штучний інтелект в освіті зросте на 47,5% протягом наступних 4 років». URL: <https://thejournal.com/articles/2017/03/24/ai-market-to-grow-47.5-percent-over-next-four-years.aspx>

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА. ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

*Валентина ЛИТВИН
(Черкаси, Україна)*

НОВИЙ ТИП АГРОХІМІКАТІВ НА ОСНОВІ НАНОЧАСТИНОК МІДІ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У зв'язку з воєнними діями на території України посилюється тиск на ряд галузей промисловості, що призводить до пригнічення економіки країни. Тому основна увага зосереджена на максимально ефективній роботі тих галузей, які можуть працювати в умовах воєнного стану. Аграрний сектор країни є одним із головних секторів української економіки, що формує до 20% внутрішнього валового продукту. В умовах воєнного стану виник різкий дефіцит добрив та агрохімікатів, що зумовлює необхідність розробок нових сучасних та дешевих технологій виробництва агрохімікатів для боротьби з поширеними хворобами сільськогосподарських культур.

Останніми роками наночастинки металів активно вивчаються через їх незвичайні хімічні та фізичні властивості [1]. Ефективне застосування наночастинок залежить від їх розміру, форми та стабілізуючої оболонки. На сьогодні відомо ряд різних підходів до отримання наночастинок металів. Деякі з цих методів включають фотовідновлення, хімічне відновлення з використанням відновників у поєднанні зі стабілізаторами [2–4]. Особливий інтерес становлять наночастинки міді через їх значну протигрибкову активність проти різних патогенних рослинних грибів, в тому числі і таких як Фітофтора [5]. Фітофтора – це рід ооміцетів, що пошкоджують рослини, представники якого здатні завдати величезних економічних збитків посівам. Фітофтора спричиняє такі захворювання, як фітофтороз, гниль стебла, гниль плодів [6]. Світові втрати врожаю через фітофтороз оцінюють у кілька мільярдів доларів. В даний час для пригнічення росту грибків використовуються синтетичні хімічні речовини. Однак Фітофтора здатна швидко розвивати стійкість до хімічних речовин [6]. Таким

чином, відкриття нових альтернатив із меншим ризиком резистентності відіграє важливу роль у боротьбі з такими патогенами, як Фітофтора.

Як зазначалося вище, наночастинки міді мають значну протигрибкову активність проти Фітофтори. Крім того, вартість виробництва наночастинок міді набагато менша, ніж наночастинок інших металів, таких як срібла чи золота.

Нами розроблено метод одержання наночастинок міді, шляхом відновлення натрій цитратом в присутності синтетичних гумінових речовин як стабілізуючих агентів. Методи УФ-видимої спектроскопії, просвічуючої електронної мікроскопії та рентгенівської дифракції використовувалися для характеристики одержаних наночастинок міді. Протигрибкова активність проти росту міцелій Фітофтори оцінювали в умовах *in vitro* на середовищі з картопляним декстрозним агаром.

В умовах експерименту натрій цитрат відновлює Cu^{2+} йони до металічної міді, а синтетичні гумінові речовини утворюють захисну оболонку на їх поверхні перешкоджаючи агрегації та окисненню.

Утворення наночастинок міді підтверджується наявністю максимуму при 570 нм на спектрі поглинання, що є характерним для наночастинок міді і пояснюється явищем поверхневого плазмонного резонансу. На рентгенівській дифрактограмі присутні п'ять чітких рефлексів при $2\theta = 43,4^\circ, 50,8^\circ, 74,4^\circ, 90,0^\circ$ і $95,2^\circ$, які відповідають гранецентрованої кубічній ґратці міді. Рефлекси широкі, що може свідчити про нанокристалічність зразків. За даними просвічуючої електронної мікроскопії встановлено, що одержані наночастинки мають розмір в діапазоні від 5 до 30 нм.

Досліджено ефективність одержаних наночастинок міді при різних концентраціях (10 мг/л, 20 мг/л, 30 мг/л) проти Фітофтори. Встановлено, що найвищу протигрибкову активність спостерігали при концентрації наночастинок міді 30 мг/л (100%).

Таким чином, одержані за розробленою методикою наночастинки міді можна використовувати як альтернативу хімічним пестицидам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gates B.C. Supported metal clusters: synthesis, structure, and catalysis. *Chem. Rev.* 1995. Vol. 95. P. 511–522.

2. Марійчук Р. Зелений синтез наночастинок міді з використанням екстрактів м'яти та меліси. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту (Сер. Хімія)*, 2017. № 2 (38). С. 58–60.

3. Петрик І.С., Єременко Г.М., Смірнова Н.П., Корчак Г.І., Міхійєнкова А.І. Синтез та стабілізація наночастинок міді у водних розчинах та їх бактерицидна активність. *Хімія, фізика та технологія поверхні*, 2014. Т. 5. №1 С. 74–81.

4. Lu R., Hao W., Kong L., Zhao K., Bai H., Liu Z. A simple method for the synthesis of copper nanoparticles from metastable intermediates *RSC Adv.*, 2023, 13. P. 14361–14369.

5. Pham N., Duong M., Le M., Hoang A., Pham L. Preparation and characterization of antifungal colloidal copper nanoparticles and their antifungal activity against *Fusarium oxysporum* and *Phytophthora capsici*. *Comptes Rendus Chimie*, 2019. Vol. 22. № 11–12. P. 786–793.

6. Childers R., Danies G., Myers K., Fei Z., Small I., Fry W. Acquired Resistance to Mefenoxam in Sensitive Isolates of *Phytophthora infestans*, 2015. Vol. 105. P. 342–349.

БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Життєво важливим завданням, що стоїть перед людством і безпосередньо взаємопов'язане з можливістю подальшого науково-технічного розвитку, є регулювання якості навколишнього природного середовища і підтримування його в оптимальному для життя і діяльності людині стані. Якість природного середовища визначається не лише рівнем різних забруднень у біосфері, але й охоплює стан ландшафтів, клімат, рівень шуму, розвиток промисловості та транспорту, ступінь урбанізації тощо. Технічна могутність людства зростає настільки, що ігнорувати його втручання у всі сфери природи більше не можна. Деградація навколишнього середовища настає з такою швидкістю, що безпосередньо загрожує благополуччю багатьох людей і стабільності держав, вона є значно складнішою, ніж видається на перший погляд.

Очевидно, що будь-яка програма в сфері екології – клімат, охорона здоров'я, сільське господарство, лісівництво, промислові відходи, використання ресурсів тощо, потребує спостережень за станом довкілля.

Тому, вважаю, що обговорення стану води на Землі, одне з надзвичайно важливих питань. Основна маса води на Землі зосереджена у Світовому океані. Із усієї води, що знаходиться у гідросфері, прісні води становлять 2 %, а водні ресурси, які людство використовує для своїх потреб, приблизно можуть дорівнювати сумарному середньорічному стоку всіх рік в океан – 45 тис. км³ на рік.

У всьому світі для знешкодження стічних вод, насамперед за допомогою їх розведення після очищення, щорічно витрачають приблизно 9000 км³ чистої води. Ця величина становить 20 % стійкого стоку всіх рік земної кулі, продовжує зростати і, враховуючи нерівномірність розподілу водних ресурсів, є основною причиною дефіциту прісної води [1, 290].

Найважливішою складовою Українського водно-санітарного законодавства є гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у водоймах. При обґрунтуванні гранично допустимих концентрацій насамперед враховують безпеку здоров'я населення.

На даний час гранично допустимі концентрації тієї або іншої речовини у водоймах встановлюють за такими ознаками: вплив на здоров'я населення, на органолептичні властивості води або на загальносанітарний стан водойми, якому відповідає найнижчий показник граничної або підпорогової (для санітарно токсичної ознаки) концентрації. Водойми переважно забруднюють одночасно декілька речовин. Ефект дії шкідливих речовин з однаковими лімітуючими показниками шкідливості при концентрації близьких до гранично допустимих сумують. На даний час МОЗ України затвердило понад 600 гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у водоймах господарсько-питного і культурно-побутового водокористування [2, 98].

Винятково жорсткі вимоги наявні до води, призначеної для пиття. Вода повинна бути безбарвною, без запахів, присмаків, не містити плаваючих домішок, збудників захворювань. отруйні речовини повинні знаходитися в кількостях, що не перевищують ГДК.

Дослідження води передбачає проби, проведення аналізів та вимірювання деяких фізико-хімічних величин, важливих для характеристики складу води та її властивостей. Приблизний склад води можна встановити на підставі її органолептичного дослідження (визначення кольору, запаху, присмаку). Вимірювання та аналіз можна проводити періодично або безперервно, залежно від технологічного процесу та інших факторів.

Важливим доповненням хімічного аналізу води і промислових стоків є вимірювання деяких фізико-хімічних величин: показника рН, температури, інтенсивності протікання, швидкості одержання суспензії та вологості виділених зі стічних вод осадів, що певною мірою характеризує роботу очисних станцій.

Впроваджують також системи автоматичного контролю хімічного складу поверхневих вод, що дозволяє не тільки встановити забруднення, але також виявити винуватця й терміново вжити заходів.

Воєнні дії на території нашої держави призводять до серйозного забруднення водних ресурсів внаслідок руйнування інфраструктури, збройних сутичок та військових операцій. Під час воєнного стану може відбуватися намірене забруднення водних джерел ядерними, біологічними або хімічними речовинами, що створює серйозну загрозу для здоров'я та безпеки населення.

Системи автоматичного контролю хімічного складу поверхневих вод стають критично важливими, оскільки вони дозволяють швидко виявляти будь-які забруднення водних ресурсів та вживати необхідні заходи для захисту населення. Вони можуть виявити навіть мінімальні кількості хімічних речовин або радіаційні викиди, що допомагає уникнути післявоєнної екологічної катастрофи та допомагає у встановленні винуватців та покаранні відповідальних осіб за забруднення водних ресурсів.

Таким чином, у випадку воєнних дій системи автоматичного контролю хімічного складу поверхневих вод виступають як важливий інструмент, що не лише забезпечує якість води, але й грає критичну роль у забезпеченні безпеки та захисту населення від можливих негативних наслідків таких обставин.

Умови воєнного стану, такі як ті, що виникають в Україні, створюють серйозні виклики для забезпечення доступу населення до чистої питної води та збереження екологічного балансу. Під час таких умов, важливо використовувати доступні технології та методи для очищення води, такі як кип'ятіння, хімічна обробка та фільтрація, щоб забезпечити безпеку населення. Крім того, необхідно приділяти увагу відновленню та реконструкції інфраструктури водопостачання після завершення військових дій, використовуючи сучасні технології та залучаючи міжнародну підтримку. Ці заходи допоможуть забезпечити належні умови для здоров'я та безпеки населення під час надзвичайних ситуацій та після них.

Дослідження і контроль стану навколишнього середовища, виявлення джерел його забруднення – це основні завдання покращення захисту природи. Це допомагає забезпечити безпеку та здоров'я населення навіть у найнебезпечніших умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батлук В.А. Основи екології: Підручник. Київ: Знання, 2007. 336 с.
2. Аналітична записка щодо стану та перспектив розвитку державної системи моніторингу довкілля. Київ, 2023. 119 с. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/Monitoring-Green-Paper_15_02_2022.pdf.

Богдан СОЛОВЕЙ
(Київ, Україна)

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ РІВНЯ РИЗИКУ АВАРІЇ ПРИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БАШТОВОГО КРАНУ В УМОВАХ ВИБУХОВИХ ХВИЛЬ

В сучасних індустріальних та цивільних будівництвах баштові крани набули широкого використання через їх можливості швидко та ефективно виконувати задачі монтажу будівель споруд та технічного обладнання, підйому важких матеріалів таких як сталеві конструкції, металеві пластини, бетонні пластини.

У зв'язку із масштабними обстрілами України Росією одним із нових важливих факторів стають вибухи, що спричинюють вибухові коливання які призводять до значних динамічних навантажень в металоконструкціях і привідних механізмах крана. Коливання вантажу під час роботи крана стають практично неконтрольованими, що ускладнює позиціонування вантажу і може призвести до катастрофічних наслідків на будівництві.

Таким чином в умовах російсько-української війни завдання забезпечення стабільності баштових кранів є актуальним та важливим.

Вчені з природних наук, а саме, математики та механіки будівельної техніки, для розв'язання цієї задачі працюють над розробкою нових математичних моделей, які дозволять враховувати вплив ударної хвилі на рух та стабільність крана [1].

На мою думку, для розв'язання даної проблеми також потребують удосконалення методи оцінки рівня ризику аварії при експлуатації баштового крана.

Сьогодні, для оцінки рівня ризику аварії при експлуатації баштового крана використовують: 1) метод «краватки-метелика»; 2) метод Сааті. Аналіз того, як методи 1-2 визначені для оцінки рівня ризику аварії при експлуатації баштового крана вказує на відсутність можливості враховування значних динамічних навантажень, які виникають в результаті ударної хвилі.

Так, в роботі [2], в середину «метелика» було поміщено подію поява якої призведе до аварії; в лівому боці «метелика» за методом «дерева несправностей» визначені фактори, поява яких може спричинити подію; в правому боці «метелика» за методом «причин та наслідків» визначені аварійні ситуації до яких призведе

подія у випадку її настання. В лівому та правому боці «метелика» для кожного зв'язку «фактор-подія» та «подія – наслідок» визначені «бар'єри» – контрольні значення, перевищення яких на лініях «фактор-подія» означає виникнення фактору ризику; а значення «бар'єрів» на лініях «подія – наслідок» визначають керуючі дії для запобігання виникнення аварійного наслідку. Таким чином, автори запропонували метод якісної оцінки ризику і визначення відповідних запобіжних заходів.

В роботах [3, 4], із залученням експертів визначена деревоподібна ієрархічна структура з факторами ризику першого другого та третього рівнів і оцінки експертів отримані для визначення матриці парних порівнянь для всіх факторів другого рівня дерева для кожного «батьківського» фактору окремо. За формулою Сааті визначено рівень ризику на кожному рівні ієрархії та загальний рівень. Після сортування за рівнями ризику, були визначені фактори, поява яких призведе до аварійного стану.

Неможливість використання запропонованого методу «краватки-метелика» в умовах вибухових хвиль пояснюється відсутністю в них математичної моделі для обчислення «бар'єрних» значень коливання вантажу залежно від сили тиску вітру, який створюється вибуховою хвилею, а в методі Сааті тим, що експертні судження не можуть враховувати події, вплив яких змінюється динамічно під дією багатьох факторів.

Таким чином виникає задача удосконалення наявних методів і розробки нових методів оцінки рівня ризику аварії при експлуатації баштового крана.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bulavka O., Gorbatyuk I. Substantiation of resistance studies of tower cranes in conditions of explosive waves. Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ», (September 29, 2023; Bologna, Italy), 2023. P. 111–112.
2. Ancione G., Paltrinieri N., & Milazzo M. Integrating real-time monitoring data in risk assessment for crane related offshore operations. *Journal of Marine Science and Engineering*, 8(7), 2020.
3. Kim Y., & Kim H. Importance ranking of accident factors of construction tower crane by AHP technique. *Journal of Building Construction and Planning Research*, 8(4), 2020. P. 237–244.

4. Shapira A., Simcha M. AHP-based weighting of factors affecting safety on construction sites with tower cranes. *Journal of construction engineering and management*, 135(4), 2009. P. 307–318.

*Олександр ЧЕРНЕНКО,
Неля ВОВК
(Черкаси, Україна)*

РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я

Медична та психологічна реабілітація тісно пов'язані між собою, доповнюють одна другу і не повинні протиставлятися. При цьому слід розуміти, що медико-психологічна реабілітація не є доліковуванням. Її необхідно починати ще за наявності передпатологічних психічних змін, викликаних екстремальним психогенним впливом. Вона має проводитися починаючи з самих ранніх стадій формування психопатології, а особливо активно – на завершальних етапах лікування та після нього. На донозологічному рівні, коли психічний розлад ще не сформувався, в основному застосовується психокорекція, а за наявності сформованого психічного захворювання – психотерапія.

Медико-психологічна реабілітація (МПР) у Збройних Силах України являє собою комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів медико-психологічного характеру, спрямованих на збереження та відновлення психофізіологічних та психічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності військовослужбовців, які постраждали внаслідок екстремальних психогенних впливів під час виконання завдань у районі ведення бойових дій. Вона спрямована на збереження здоров'я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових синдромів та хронічних психопатологічних змін особистості військовослужбовця, та має превентивну, клінічну, функціональну та психологічну форми [1].

Професійна реабілітація учасників бойових дій полягає у професійній орієнтації, професійній освіті, професійно-виробничій адаптації й працевлаштуванні.

Основні принципи реабілітації за видами:

принципи соціальної реабілітації – етапність, диференційованість, комплексність, наступність, послідовність і безперервність у проведенні реабілітаційних заходів;

принципи медичної реабілітації – безперервність, обґрунтованість, комплексність, доступність, гнучкість;

принципи професійної реабілітації – інтегративність, фінальність, індивідуальність, локалізація;

принципи психологічної реабілітації:

- партнерство – передбачає усіляке залучення пацієнта в лікувально-відновлювальний процес;

- різноплановість зусиль – передбачає спрямованість реабілітаційного процесу на різні сфери життєдіяльності;

- єдність психосоціальних і біологічних методів впливу;

- безперервність і оптимальна тривалість реабілітаційних заходів;

- ступінчастість – передбачає створення «переходів» від одного реабілітаційного заходу до іншого;

- професійність – передбачає залучення до проведення заходів психофізіологічної реабілітації фахівців, що мають спеціальну підготовку з оцінки функціонального стану людини, володіють методами соціально-психологічного вивчення й психофізіологічного обстеження;

- обґрунтованість заходів – передбачає добір надійних, доступних і оптимальних методів психологічної реабілітації, перевірених багаторічною практикою, які можливо реалізувати в умовах знаходження пацієнта в лікувальній установі. Методи психологічної реабілітації слід обирати з урахуванням особливостей функціонального стану соматичної й психічної сфер військово-службовця після бойової травми й призначеної лікарем терапії;

- індивідуальність – передбачає в процесі її планування й проведення ведення обліку рівня зниження професійно важливих якостей, наявності патологічних змін особистості, сприйнятливості і переносимості клієнтами різних медико-психологічних методів [1, 3].

Система медико-психологічної реабілітації має бути послідовною і поетапною. Завдання реабілітації, її форми та методи змінюються в залежності від етапу проведення. На кожному етапі реабілітації передбачається проведення превентивних заходів. Основними етапами організації системи реабілітаційних заходів є:

1. Перший етап. Первинна психопрофілактика, що здійснюється на етапі перед убуванням військовослужбовців у район проведення військових дій для виконання завдань за призначенням (превентивна реабілітація).

2. Другий етап. Заходи медико-психологічної реабілітації здійснюються під час виконання військовослужбовцями завдань за призначенням в районі військових дій.

3. Третій етап. Заходи медико-психологічної реабілітації здійснюються після виведення військовослужбовців з району проведення військових дій для їх відпочинку, доукомплектування особовим складом, відновлення бойової готовності (боездатності).

4. Четвертий етап. Медико-психологічна реабілітація проводиться в лікувально-профілактичних закладах МО України, МОЗ України, які здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу.

5. П'ятий етап системи медико-психологічної реабілітації – відділення медико-психологічної реабілітації медичних центрів МО України та госпіталю ветеранів війни.

МПП осіб, які постраждали під час виконання професійних обов'язків, є невід'ємною та обов'язковою складовою загальнодержавної комплексної системи допомоги таким особам. Ефективність МПП забезпечується синергічною взаємодією медичного, соціального та психологічного векторів.

Кадрове забезпечення МПП включає вдосконалення додипломної та післядипломної підготовки психологів з медичною та немедичною освітою, лікарів-психотерапевтів та лікарів-психіатрів у галузі військової та кризової психології зі збільшенням кількості навчальних годин з проблем «Психологічного консультування та психокорекції», «Психології життєвої кризи особистості, вмирання та смерті», «Тренінгів стресостійкості» та ліцензованого обсягу кількості осіб, які навчаються за фахом «Медична психологія». Вдосконалення МПП потребує здійснення наукових розробок у тому числі фундаментальних, для поглиблення існуючих уявлень про механізми впливу бойового стресу та інформаційних атак в умовах «гібридної» війни, а також розроблення ефективних методів діагностики та лікування цієї патології [1, 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник / Н.А. Агаєв, О.М. Коун, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В. Остапчук, В.В. Ткаченко. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

2. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник / О.М. Коқун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

3. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації / Р.П. Попелюшко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Ірина БЕРЕЗАНСЬКА

Юрій ЛЯЩЕНКО

Яна ЗЛЕНКО

(Переяслав, Україна)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОКУМЕНТО-ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Сучасне діловодство і найближче майбутнє неможливо уявити без застосування інформаційних технологій для автоматизації процесів управлінського документування та роботи з офіційними документами. Ця необхідність свідчить про виникнення і розвиток електронного діловодства в Україні. Разом із загальним процесом інформатизації суспільства виникла потреба у наукових дослідженнях, включаючи використання інформаційних технологій у сфері діловодства, яка реалізується через впровадження електронного діловодства та обігу документів у організаціях України [2, 36–50].

Цей процес інформатизації суспільства і впровадження електронного діловодства має велике значення для підвищення ефективності управління та спрощення робочих процесів в організаціях. Він дозволяє зменшити час, необхідний для обробки та обміну документами, покращує доступ до інформації, сприяє зменшенню ризиків втрати даних та покращенню безпеки і збереженню інформації. До того ж, інформаційні технології в діловодстві допомагають зменшити паперове споживання та сприяють екологічному підходу до управління документами. Вони також дозволяють забезпечити легкий доступ до інформації навіть віддалено, що особливо актуально в умовах сучасного робочого середовища.

Використання інформаційних технологій дозволяє прискорити процес створення та формування документів і забезпечує високий рівень стандартизації документів і контролю над їх виконанням у рамках документообігу. Комп'ютеризація і автоматизація обробки інформації змінили характеристики та функції документів, а також їх зовнішній вигляд, призводячи до появи нових форм і вмісту [3].

Інформаційні технології мають величезний і глибокий вплив на галузь документознавства у багатьох аспектах. Сучасний цифровий світ допомагає оптимізувати та змінює всі аспекти документознавства, починаючи від створення документів і закінчуючи їх зберіганням і архівуванням. Електронний документообіг, завдяки інформаційним технологіям, робить процес обміну документами надзвичайно швидким та ефективним. Він зменшує необхідність в паперових документах і друку, що має велике значення для збереження природних ресурсів та екології.

По суті, електронний документообіг став невід'ємною частиною створення сучасного інформаційного суспільства. Електронні документи тепер рівноцінні паперовим носіям інформації. На сучасному етапі економічного розвитку спостерігається загальне впровадження технологій електронного документообігу з однаковими стандартами і регуляціями [1, 270–280].

За допомогою інформаційних технологій створюються електронні архіви, які полегшують довготривале зберігання і доступ до документів. Вони забезпечують їх інтеграцію і доступність в одному місці. Інтеграція інформаційних систем дозволяє ефективно обмінюватися даними та координувати дії між різними відділами та підрозділами організації, що сприяє кращій співпраці та координації.

Завдяки інформаційним технологіям, пошук та розподіл інформації стає значно більш ефективним процесом. Використання ключових слів і метаданих допомагає користувачам швидше та точніше знаходити необхідні документи та дані. Це полегшує роботу з великим обсягом інформації та дозволяє швидше здійснювати пошук та аналіз даних, сприяючи прийняттю кращих рішень та підвищенню продуктивності.

Інформаційні технології надають можливість інтегрувати різні системи обробки інформації та документознавства, що сприяє полегшенню обміну даними та координації робіт між різними підрозділами та організаціями. Це дозволяє створити єдину спільну платформу, на якій можуть співпрацювати різні частини організації, обмінюючи інформацією та координуючи свої дії. Інтеграція інформаційних систем сприяє покращенню комунікації та співпраці в організації, що в свою чергу сприяє підвищенню продуктивності та ефективності діяльності.

Інформаційні технології надають можливість проводити аналіз даних та створювати звіти на основі документів та інформації. Це допомагає організаціям приймати більш обґрунтовані управлінські рішення та вдосконалювати документознавчі процеси. Аналітичні інструменти та звітність, які надаються ІТ, дозволяють підприємствам отримувати цінну інформацію з накопичених даних, а також виявляти тенденції та залежності. Це допомагає ефективно використовувати ресурси та оптимізувати бізнес-процеси, що в свою чергу сприяє покращенню продуктивності та конкурентоспроможності.

Висновки. Інформаційні технології відкривають можливість автоматизувати багато рутинних операцій, пов'язаних з обробкою документів, такі як автоматичний підрахунок, обчислення, зберігання та передача даних. Це допомагає значно скоротити ризик виникнення помилок та підвищити продуктивність, оскільки технології здатні виконувати ці завдання точно та швидко. В результаті компанії та організації можуть витратити менше часу та ресурсів на рутинні операції та зосередитися на більш важливих завданнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Королюк Т., Рапа Н. Діджиталізація документообігу: законодавчі аспекти, переваги та недоліки, ефективність впровадження [Електронний ресурс]. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 270–280. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21ktmnev.pdf>
2. Лаба О. Історіографія розвитку електронного діловодства в Україні. Молодий вчений, 5 (69). 2019. С. 36–50. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-8>
3. Тришин В., Дем'яненко С. Використання інформаційних технологій при вивченні електроніки. Збірник наукових праць. 2018. URL: <http://idgu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/01/osvitni-innovaciyi-u-vyshchih-navchalnyh-zakladah.pdf>

*Неля ВОВК,
Олександра БОРОВИК
(Черкаси, Україна)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист цивільного населення під час воєнних конфліктів є не лише гуманітарною проблемою, а й важливим фактором гарантування міжнародної безпеки та стабільності. Військова агресія росії проти України згенерувала комплексний спектр загроз для безпеки та благополуччя цивільного населення нашої держави. Аналіз основних факторів впливу війни та прогнозування їх наслідків підкреслює, що цивільне населення є особливо вразливими під час військових конфліктів через загрози, пов'язані зі збройними атаками, бомбардуваннями та знищенням інфраструктури. Це призводить до серйозних травм (фізичних, психологічних), втрат серед цивільного населення, а також до економічної нестабільності та гуманітарної кризи [6].

Загрози для безпеки цивільних осіб в умовах війни також спричинені рядом порушень прав і свобод людини. Проведений нами аналіз основних положень Женевської конвенції, дав можливість підтвердити численні порушення прав людини в умовах військової агресії російської федерації проти України.

Зокрема, згідно статті 11, яка визначає захист окремих осіб: 1. Фізичному і психічному стану здоров'я і недоторканності осіб, що перебувають під владою супротивної сторони, або інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи в результаті ситуації, зазначеної у статті 1, не повинно завдаватися шкоди шляхом якоїсь невиправданої дії або бездіяльності. Відповідно забороняється піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодній медичній процедурі, яка не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи й не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить цю процедуру, які не позбавлені свободи в якій би то не було формі.

Згідно Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних кон-

флікт неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року, забороняється піддавати таких осіб, навіть за їх згодою: а) фізичним каліцтвам; б) медичним чи науковим експериментам; с) видаленню тканин чи органів для пересадки; за винятком тих випадків, коли такі дії є виправданими згідно з умовами, передбаченими пунктом 1. ... 4. Будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожує фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-якої особи, яка перебуває під владою супротивної сторони, до котрої вона не належить, та які або порушують будь-яку із заборон, що містяться в пунктах 1 і 2, або не виконують вимог пункту 3, є серйозним порушенням цього Протоколу [2]. Згідно Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, захист цивільного населення визначається Ст. 3: Заборонено вбивства, катування, жорстоке поводження, наруга над людською гідністю, взяття заручників. Ст. 27: Цивільні особи не повинні ставати об'єктом нападу. Ст. 33: Заборонено колективні покарання. Ст. 53: Заборонено використовувати цивільних осіб як живий щит. 2. Захист поранених і хворих: Ст. 12: Поранені і хворі повинні забиратися з поля бою і отримувати гуманне поводження. Ст. 15: Медичний персонал і медичні заклади повинні поважатися і захищатися. 3. Захист військовополонених визначається: Ст. 13: Військовополонені повинні поважатися і захищатися. Ст. 17: Військовополонені мають право на життя, гідність, особисту недоторканність, медичну допомогу, листування з сім'ями. Ст. 27: Заборонено катувати, знущатися, примушувати до роботи військовополонених. 4. Захист дітей визначається Ст. 50: Діти до 15 років не повинні брати участь у збройних конфліктах. Ст. 51: Діти повинні бути захищені від бомбардувань, обстрілів, насильства [1].

Є відомими численні приклади порушень Женевської конвенції в умовах військової агресії російської федерації проти України, зокрема, обстріли цивільних: російські війська неодноразово обстрілювали житлові квартали, лікарні, школи, що призвело до загибелі тисяч мирних жителів. Вбивства мирних жителів: З'являються свідчення про вбивства, зґвалтування, тортури мирних жителів російськими військовими. Використання цивільних як живого щита: російські війська розміщують військову техніку в

житлових кварталах, використовуючи цивільних як живий щит. Напади на медичні заклади: Російські війська неодноразово обстрілювали лікарні, пологові будинки, медичні бригади. Примус до роботи: Є повідомлення про примус українських цивільних до роботи на російських окупантів. Викрадення дітей: російські війська викрадають українських дітей і вивозять їх до Росії. Порушення Женевської конвенції є воєнними злочинами, за які винні мають бути покарані.

Насьогодні під час війни цивільні особи стикаються з порушенням прав на життя, свободу та безпеку, включаючи примусове переміщення, тортури, викрадення, гвалтування та інші форми насильства. Вважаємо, що для захисту цивільного населення від цих загроз є необхідність у створенні ефективних стратегій захисту та гуманітарної допомоги. Все це підкреслює важливість розробки міжнародних механізмів захисту цивільного населення, а також забезпечення доступу до гуманітарної допомоги та медичної асистенції.

Доповнюючи даний виклад можна додатково зазначити, що гуманітарні принципи, викладені у загальній ст. 3 Женевських конвенцій [1; 2; 4], лежать в основі поваги до людської особистості в разі збройного конфлікту, що не має міжнародного характеру, нагадуючи, що міжнародні документи, які стосуються прав людини, надають основний захист людській особистості; підкреслюючи необхідність забезпечення ефективного захисту жертв таких збройних конфліктів; нагадуючи, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності й вимог суспільної свідомості [4].

В контексті сучасних геополітичних реалій, воєнні конфлікти генерують комплексний спектр загроз для безпеки та благополуччя цивільного населення. Ця багатоаспектна проблема потребує системного підходу, який має ґрунтуватися на міждисциплінарних дослідженнях та інноваційних стратегіях, спрямованих на захист людей та забезпечення їхніх фундаментальних прав.

Деталізація даного підходу полягає у проведенні комплексного аналізу спектру загроз: фізичних небезпек (ризиків загибелі, поранення, каліцтва), психологічних небезпек (наслідків – травми, розлади, депресія); економічних небезпек (втрата майна, роботи, доходів); складових соціальної безпеки (втрата сім'ї,

дому, соціальних зв'язків) та правової безпеки (порушення прав людини, дискримінація).

Для вирішення вказаного спектру проблем пропонується ряд стратегій: використання інноваційних технологій; міжнародне співробітництво; гуманітарна допомога; просвітницька робота; юридична підтримка цивільного населення. Саме тому серед основних рекомендації Організація Об'єднаних Націй для уряду України, міжнародних неурядових організацій (МНУО), донорів та міжнародних фінансових установ (МФУ) зазначені: підтримка уряду в дотриманні прав усіх груп, які постраждали від війни, допомога домогосподарствам і громадам у відновленні їхніх ресурсів, покращення доступу до систем соціального захисту, а також реалізація заходів із відновлення, спрямованих на задоволення потреб постраждалого населення, які постійно змінюються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Miller K.E., & Rasmussen A. The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and psychiatric sciences*, 26(2). 2017. P. 129–138.
6. Gradus Research в рамках проєкту «Градус суспільства під час війни»: <https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-eighth-wave/>

*Неля ВОВК,
Анастасія ДЕРКАЧ
(Черкаси, Україна)*

УКРАЇНА У ДОСЯГНЕННЯХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Починаючи з 24 лютого феміністичні погляди українок і українців зазнають чималих випробувань суспільними суперечностями та війною. Життя змінилось і дискурс навколо гендерних питань змінився також.

Зокрема, згідно з Global Gender Gap Report, який щороку випускає World Economic Forum, гендерний розрив за 2022 р. в Україні становив 29 %. Це означає, якщо чоловік заробляє 100 грн, то за аналогічну роботу жінка такого самого рівня компетенцій та освіти отримує лише 71 грн. В індексі гендерного розриву Україна перебуває на 81-му місці зі 147 досліджуваних країн. Дослідження також свідчить, що в Україні цей показник минулого року погіршився на 0,7 % [2]. Таким чином, для українського суспільства проблема гендерної нерівності досі актуальна.

Згідно гендерного профілю, Україна в 2022 році року посіла 81 місце серед 146 країн з втратою 7 позицій в порівнянні з рейтингом минулого року.

Щороку Всесвітній економічний форум оцінює прогрес у досягненні гендерної рівності серед близько 150-ти країн світу. Згідно з результатами звіту «Глобальний гендерний розрив» (Global Gender Gap Report 2022), у 2022 році глобальний гендерний розрив досяг 68,1% [9].

Індекс глобального гендерного розриву (Global Gender Gap Index) призначений для вимірювання реального рівноправ'я між представниками обох статей за чотирима критеріями: економічна участь та можливості; рівень освіти; здоров'я та виживання; розширення політичних прав та можливостей.

Гендерна політика як політика держави спрямована на забезпечення та гарантування рівних прав, свобод та можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії, формування гендерної культури в суспільстві, захист від дискримінації за ознакою статі, що є головною умовою досягнення гендерної рівності.

Гендерну нерівність можна також визначити як характеристику соціального устрою, за якої соціальні групи жінок і чоловіків мають стійкі соціальні відмінності й відповідні до них нерівні можливості в суспільстві. А існування гендерної рівності можливе тоді, коли жінки та чоловіки як громадяни матимуть рівні можливості, права та обов'язки.

Гендерна рівність є головним аспектом прав людини демократичної держави. Для впровадження гендерної рівності необхідна цілеспрямована діяльність всіх державних інституцій, головними напрямками якої є: недопущення дискримінації за ознакою статі, запобігання та протидія насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства щодо жінок, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам у поєднанні професійних та сімейних обов'язків, виховання і пропаганда культури гендерної рівності серед населення, поширення просвітницької діяльності у цій сфері, захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі, тощо [7].

Гендерна рівність є одним зі стимулів розвитку економіки. Згідно з дослідженням McKinsey Global Institute, негайне вжиття заходів для досягнення гендерної рівності, таких як вирішення проблеми неоплаченого догляду за дітьми та покращення фінансової і цифрової інклюзії, може збільшити світовий ВВП на 13 трильйонів доларів у 2030 році. На думку видатної американської філософині Марти Крэйвен Нуссбаум, досягнення справедливості, у тому числі гендерної рівності, є метою розвитку саме по собі – воно не вимагає додаткового обґрунтування своєї необхідності (Нуссбаум, 1999). Гендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства (згідно Ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

В умовах військового стану у нашій державі, порівняно із періодом пандемії Covid19, до проблем невизначеності, нестабільності, людських втрат та загального морального виснаження на жінок в рази збільшилось навантаження. Однією із причин такої ситуації є нерівномірний розподіл домашніх обов'язків, який часто спонукає жінок обирати чи переходити на менш опла-

чувану роботу але з можливістю мати більше вільного часу. Існує гендерний стереотип щодо того, що саме жінки повинні займатися домашніми справами та вихованням дітей. У результаті цього жінки заробляють менше й витрачають на домашню роботу вдвічі більше часу, ніж чоловіки

Жінки, які займаються неоплачуваною домашньою роботою, можуть або менше часу приділяти оплачуваній роботі, або ж працюватимуть довше. Це може призвести до проблем з психічним і фізичним здоров'ям жінок, а також спричинити фінансові проблеми в сім'ї. У зв'язку з тим, що вищі навчальні заклади та школи перейшли на дистанційне навчання (в умовах воєнного стану), а навчальні заклади дошкільного віку не працюють, на жінок було покладено додаткові обов'язки цілодобового догляду за дітьми, а також за родичами похилого віку і з обмеженими фізичними можливостями.

Насьогодні згідно даних Global Gender Gap Report 2023, на ринку праці існує дисбаланс представленості жінок та чоловіків у різних галузях [9]. За даними LinkedIn, що охоплюють 163 країни, у 2023 р. жінки становлять 41,9% робочої сили. Водночас їх відсоток у вищому керівництві (на посадах директорок, віцепрезиденток, C-level позиціях) становить 32,2%. Загалом протягом останніх 8 років частка жінок на керівних посадах постійно зростала приблизно на 1% на рік у всьому світі. Однак ця тенденція демонструє чіткий розворот, починаючи з 2022 р., що повертає показник 2023 року до рівня 2021 р.

Так, гендерна нерівність у соціально-трудових відносинах за ознакою статі виявляється, здебільшого, через нерівні можливості отримання професійної освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки, зокрема отримання практичного досвіду; необґрунтовану різницю в оплаті праці та можливостях кар'єрного зростання між чоловіками та жінками; а також у безпідставних відмінностях в умовах праці та організації робочого часу, вимогах до найму на роботу.

У воєнний час така тенденція значно погіршилась, оскільки на тлі воєнних дій і значного зростання кількості та складності побутових питань (зокрема відсутності електричної енергії, води, зв'язку, руйнації житла тощо) жінки змушені віддавати перевагу справам, що пов'язані із виживанням домогосподарств, а це часто призводить до відмови від власної кар'єри та інших способів са-

морезалізації. Зазначене стосується передусім тих сімей, які залишилися в Україні й в яких чоловіки мобілізовані, загинули чи отримали тяжкі травми.

Серед основних факторів, які вплинули на збільшення завантаження вдома на жінок в період військового стану, також є наявність гендерних стереотипів. Зокрема, гендерно упереджені жінки на 22% більш схильні виконувати більше домашніх справ під час військового стану. Гендерна упередженість визначалася за відповідями респондентів на такі твердження, як: «Роль домогосподарки приносить жінці задоволення», «Чоловіки більш успішні у професійній (у тому числі військовій) діяльності у порівнянні з жінками» та інші (6). Із початку березня 2022 та протягом березня 2023 рр. нами було проведено опитування серед жінок-офіцерів ЧПБ НУЦЗ України. Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що у 2022 р. 61,5 %, а у 2023 р. – 53% опитаних підтверджують збільшення навантаження на них у період військового стану.

Серед додаткових обов'язків жінки вказують виконання додаткового навчального навантаження; часткове виконання посадових обов'язків колег-чоловіків, які задіяні у несенні нарядів; психологічний супровід курсантів та студентів; надання психологічної допомоги курсантам і студентам; збір та роздача гуманітарної допомоги; складання додаткових розкладів; волонтерська діяльність.

Наразі також зберігається проблема безробіття серед жінок. За даними Державної служби зайнятості України, станом на 01 квітня 2023 р., мали статус офіційно зареєстрованого безробітного 137,3 тис осіб. З них чоловіки становили 28 %, жінки – 72 %.

Отже, безпекові умови в нашій державі поставили владу та громадян кожної держави перед вибором: боротися з гендерною нерівністю вже сьогодні, що зробить суспільство більш справедливим та принесе масштабну економічну вигоду, або ж зберегти незадовільний статус-кво, не наважившись на рішучі кроки. Насамперед варто зосередитися на вирішенні проблеми неоплаченого догляду за дітьми, фінансової та цифрової інклюзії та боротьбі з поширеними гендерними стереотипами.

Гендерна рівність означає, що всі людські істоти мають свободу для розвитку своїх особистих здібностей та свободу вибору без обмежень, пов'язаних із жорстко закріпленими гендерними ролями. Тобто різна поведінка, прагнення та потреби жінок і чоловіків

враховуються, оцінюються й підтримуються рівним чином. Тобто досягнення гендерної рівності в суспільстві - це не відбирання влади у чоловіків і передача її жінкам. Це процес, який веде до покращення рівня життя і чоловіків, і жінок.

Проведене дослідження показало, що в умовах воєнного стану гендерний розрив продовжує зростати. Такі зміни матимуть негативний вплив як на економічну поведінку громадян, так і на стан економіки держави загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендерна рівність може повернутися на 25 років назад. Режим доступу: <https://nzi.theukrainians.org/genderna-rivnist-mozhe-povernutysya-na-25-rokiv-nazad-cherez-pandemiyu-%e2%80%95-oon.html>

2. Гендерний профіль України. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>

3. Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 року. *Zakon online*. URL: <https://cutt.ly/wVe6VhH>

4. Іванов І., Симоненко А. Захист цивільного населення в умовах війни. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 р. Кривий Ріг, 2022. С. 56–58.

5. Національна соціальна сервісна служба України. Урядовий портал. Режим доступу <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist>. Дата звернення 20.04.2022

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

7. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. Legislative Observatory. URL: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633(RSP))

8. Gender equality and women's empowerment: A bibliometric review of the literature on SDG 5 through the management lens Beloskar V.D., Haldar A., Gupta A. *Journal of Business Research*, 172, 114442, 2024.

9. Global Gender Gap Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/digest/>

*Неля ВОВК,
Єлена КОБИЛКА
(Черкаси, Україна)*

НАСЛІДКИ ДОВГОТРИВАЛОГО СТРЕСУ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ураховуючи поширеність військових дій у різних куточках світу, необхідність системного розуміння впливу війни на цивільне населення виявляється дедалі більш актуальною. Загрози для фізичного та психічного благополуччя людини під час воєнного конфлікту є множинними та мають складний характер.

Воєнний час продовжує вносити значні корективи в повсякденне життя цивільного населення України. Активні військові дії супроводжуються гострими загрозами для безпеки та здоров'я громадян: як фізичними, так і психологічними. Одним з наслідків такого досвіду є виникнення стресового стану у дорослих і дітей. При чому, він може бути спровокований не тільки фактичними подіями, але й очікуванням потенційних загроз, таких як передбачуване бомбардування під час повітряної тривоги або занепокоєння через можливу нестачу продовольства.

Існують різні підходи до тлумачення поняття «стрес». Його описують як стан психічної напруженості, що виникає у людини під час виконання завдань або перебування у складних ситуаціях; як умову, в якій індивід відчуває перешкоди для свого розвитку та самореалізації; як реакцію на повторювані ситуації, що викликають адаптаційні порушення [1]. Спільним у цих поглядах є те, що стрес зумовлює ряд негативних реакцій, які впливають на загальний стан особи. Реагуванням визначаються фізіологічні, соматичні та психологічні прояви в момент стресу або через невеликий проміжок часу [2].

Типові психомоторні порушення включають м'язову напругу та тремтіння, зміни в голосі, а також сповільнення сенсомоторних реакцій. Можуть виникати також збільшена метушливість або, навпаки, стани ступору. Загалом, ці відповіді часто корелюють із симптомами емоційного напруження.

У соціальній сфері стрес може викликати підвищену утомлюваність, погіршення соціальних взаємодій, зокрема з близькими, та зростання конфліктності. Що стосується змін у режимі дня, вони часто виявляються у вигляді порушень сну, зокрема скоро-

чення тривалості сну чи розладів сну вночі, а також збільшення частоти нічних жахів.

У професійній сфері стрес може призвести до збільшення помилок, зниження продуктивності, зумовленої зокрема підвищеною утомлюваністю. Також страждає координація та точність рухів. В інтелектуальній діяльності стрес може спричинити зниження концентрації та звуження поля уваги, погіршення пам'яті та проблеми з відтворенням інформації. На процес мислення це може вплинути через його уповільнення, труднощі у прийнятті рішень.

Довготривалий стрес може призвести до зниження імунітету, зниження лібідо, швидких змін ваги тіла, проблем з травленням, порушення метаболізму. При короткотривалому стресі характерні прискорене серцебиття, дихальні проблеми, підвищення кров'яного тиску. Емоційні прояви стресу особливо небезпечні, оскільки при тривалій дії можуть спричинити депресію, дратівливість, агресію, гнів, афективні стани. Стрес також впливає на загальний емоційний стан, спричиняючи підвищення тривожно жності, погіршення самооцінки, інтровертовані прояви

Реакції на стресові ситуації можуть також включати широкий спектр поведінкових та особистісних відповідей: активна опозиція стресу, що проявляється у формі боротьби, пасивне реагування, що включає втечу або уникнення, та компромісне реагування, яке виражається у терпінні, очікуванні та спробах адаптації [2].

Перебування у екстремальних умовах воєнного конфлікту створює умови постійного стресу для всіх, але особливо вразливими в таких ситуаціях стають діти. Провівши аналіз ряду праць [1; 2; 3; 4; 6], нами було виокремлено ряд особливостей даного процесу.

Так, зокрема, О. Басенко [3] наголошує на відмінності стресових реакцій дітей і підлітків від реакцій дорослих, що зумовлено їх недостатньою фізіологічною, соціальною та психологічною зрілістю. Діти схильні орієнтуватися на сприйняття ситуації дорослими та більше фокусуватися на власних емоціях, що може призводити до хаотичних змін у внутрішньому світовідчутті, викликаючи тривожність, страхи, агресію. Підлітки ж часто відчують подвійний стрес: внутрішній особистий та пов'язаний з ситуацією у сім'ї [3].

В. Предко та О. Сомова в свою чергу класифікують психологічні реакції на стрес на чотири основні категорії: психомоторні порушення, зміни в соціальних функціях, професійні збої та адаптації у способі життя [1].

П. Теслюк [4] акцентує увагу на відмінності проявів реакцій на стрес в залежності від вікових особливостей. Науковець зазначає, що у дітей дошкільного віку часто можна спостерігати такі симптоми, як нічний енурез, кошмари, проблеми з засинанням, підвищену прив'язаність до батьків, боязнь ходити до туалету самотійно, часте заїкання. У дітей, які навчаються у молодших класах школи, можуть проявлятися підвищена турбота про власну безпеку та безпеку близьких, нічні кошмари, вибухи гніву, схильність до конфліктів, бажання перебувати поряд з батьками, відчуженість, пригнічений настрій. Підлітки та молоді люди відповідають на стресові ситуації подібно до дорослих: вони можуть заперечувати реальність, уникати обговорення кризових подій, вступати в конфлікти з однолітками, проявляти емоційну вразливість. Важливим в цьому контексті є пояснення «адекватності» таких реакцій як , природної відповіді на незвичайні обставини.

Для дітей будь-якого віку особливо значущим стає відчуття «захищеності», яке часто описується в психологічній літературі і асоціюється з безпекою, довірою, впевненістю, психоемоційною стабільністю, комфортом. Це питання ускладнюється парадоксальністю ситуації: з одного боку, є занепокоєння батьків щодо безпеки своїх дітей, а з іншого – можлива втрата уваги до дитини через концентрацію батьків на травмуючих обставинах і потребах виживання сім'ї [5].

Під впливом стресогенних факторів, пов'язаних з воєнним станом, як у дітей, так і в дорослих виникає високий рівень нервово-психічного напруження. Це може спричинити серйозні зміни в психічному стані, які у певних випадках можуть перерости в посттравматичні стресові розлади (ПТСР) [4].

Таким чином, умови воєнного часу провокують значні стресові реакції як у дорослих, так і у дітей, що виявляються через різноманітні фізіологічні, соматичні та психологічні симптоми. Особливо вразливими до стресу є діти та підлітки, чії реакції на стрес відрізняються від дорослих через їхню недостатню зрілість. Для них критично важливим є відчуття «захищеності» у цих умовах.

Втім, це може бути ускладнено через концентрацію батьків на безпеці, що може призвести до втрати уваги до дитини.

Загалом, стрес може призвести до серйозних змін в психічному стані, з ризиком переростання у посттравматичні стресові розлади. Тому важливо звертати увагу на його прояви та забезпечувати необхідну підтримку і допомогу для мінімізації довгострокових наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Предко В.В., Сомова О.О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. №33 (72). С. 89–98.

2. Кресан О. Психологічні особливості реагування особистості на стрес війни. *Проблеми психології діяльності в особливих умовах*: матеріали конференції. Черкаси: Третяков О.М., 2023. С. 192–194.

3. Басенко О.М. Психологічні особливості прояву стресу та життєстійкості у дітей і підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5 (2). С. 14–19.

4. Теслюк П.В. Комунікативні аспекти профілактики посттравматичних стресових розладів у дорослих та дітей в умовах воєнного стану. *Педагогічний вісник*. 2022. №1–2. С. 15–18.

5. Підчасов Є.В., Чепелева Н.І. Стресові стани у дитини під час війни. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків. 2022. С. 94–95.

6. Barsotti N., Chiera M., Lanaro D., Fioranelli M. Impact of stress, immunity, and signals from endocrine and nervous system on fascia. *Front Biosci (Elite Ed)*. 2021 Jan 1;13(1):1-36. doi: 10.2741/870. PMID: 33048774.

7. The End of Stress as We Know It», Bruce S. McEwen та Elisabeth A. Nasrallah <https://www.researchgate.net/publication/2383-43445> The End of Stress as We Know it

*Станіслав ГОНЧАРУК,
Роман КОРСАК,
Іван ГОДЯ
(Ужгород, Україна)*

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ УСТАТКУВАННЯ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСАХ ІСТОРИКО-ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ

Дослідження специфіки використання устаткування в готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики має значення з кількох причин. По-перше, такого типу заклади гостинності стають все більш популярними серед туристів, які цікавляться військовою історією, військовою технікою, а також темами, пов'язаними з військовими подіями чи конфліктами. Вивчення специфіки устаткування дозволяє оптимізувати простір готельно-ресторанного комплексу таким чином, щоб він краще відповідав потребам цільової аудиторії та створював атмосферу, яка приваблює та зацікавлює гостей.

По-друге, дослідження специфіки використання устаткування у готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики може сприяти покращенню якості обслуговування та забезпеченню задоволення потреб клієнтів. Ретельне розуміння того, як устаткування впливає на враження та комфорт гостей, дозволить забезпечити їм найвищий рівень сервісу та зробити їх перебування в комплексі незабутнім.

По-третє, таке дослідження може сприяти розвитку нових інновацій та технологій у готельно-ресторанній галузі. Врахування специфіки історико-військової тематики дозволить впроваджувати у комплексах нові елементи, які створюють унікальний та захоплюючий досвід для відвідувачів. Наприклад, це можуть бути інтерактивні інсталяції, віртуальна реальність або інші технології, які допомагають передати атмосферу історичних подій [1, 252–254; 6, 140–143].

Нарешті, врахування специфіки устаткування в історико-військових готельно-ресторанних комплексах може стати основою для розвитку маркетингових стратегій та позиціонування бренду. Унікальність та оригінальність в оформленні та обладнанні може бути ключовим фактором, який привертає увагу поте-

нційних клієнтів та допомагає вирізнитися серед конкурентів на ринку готельно-ресторанного бізнесу [6, 140–143].

Особливості використання устаткування у готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики можуть бути досить різноманітними, і вони залежать від конкретної концепції та атмосфери, яку хоче створити кожен готельний комплекс. Однак, деякі загальні особливості можуть включати:

1. Автентичність історичного устаткування. Використання або реконструкція історичного устаткування та обладнання, такого як зброя, броня, меблі або посуд, що відповідає певній епосі або стилістиці військової історії [2, 8–9].

2. Тематичне оформлення. Готельно-ресторанні комплекси історико-військової тематики часто відзначаються тематичним дизайном та оформленням, яке передає атмосферу воєнних часів або інших історичних подій [7, 19–25].

3. Інтерактивність і розваги. Деякі готельні комплекси можуть використовувати інтерактивні технології, віртуальну реальність, ігрові елементи або історичні виставки для створення захоплюючого досвіду для відвідувачів [5, 180–182].

4. Освітні програми. Деякі готельно-ресторанні комплекси можуть пропонувати освітні програми або екскурсії, які розкривають історичний контекст та значення військової тематики для відвідувачів [1, 252–254].

5. Спеціалізовані послуги. Готельно-ресторанні комплекси можуть надавати спеціалізовані послуги, які відповідають історичній тематиці, такі як воєнна кухня або тематичні вечірки [3, 403–405].

У цілому, особливості використання устаткування в готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики полягають у створенні унікального та захоплюючого досвіду для відвідувачів, який переносить їх у минуле та допомагає відчувати атмосферу історичних подій.

У готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики може використовуватися різноманітне устаткування, яке допомагає створювати відповідну атмосферу та передавати історичний контекст. Деякі з найпоширеніших видів устаткування включають [8, 39–44; 6, 140–143]:

1. Зброя та бойова техніка. Макети або реальна зброя, військова техніка, артилерійське озброєння, бронетранспортери, танки тощо, які можуть бути використані для декорування простору або

як атракційні елементи.

2. Меблі та інтер'єр. Меблі, які відповідають стилю та часу історичних подій, наприклад, столи, стільці, ліжка, ящики, лампи тощо, що можуть відтворювати атмосферу воєнного часу або інших військових періодів.

3. Посуд та кухонне обладнання. Посуд та кухонне обладнання, які мають військову тематику або відповідають історичним стандартам, такі як посуд у військовому стилі, столові прилади з маркуванням армійських підрозділів тощо.

4. Декоративні елементи. Спеціально виготовлені декоративні елементи, які відтворюють атмосферу військових часів, такі як прапори, плакати, медалі, картини, військові візерунки тощо.

5. Технологічне обладнання. Інтерактивні технології, віртуальна реальність, екранізовані інсталяції та інші сучасні засоби, які допомагають створити захоплюючий досвід для відвідувачів і передати історичний контекст.

Це тільки деякі приклади устаткування, яке може використовуватися в готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики. Вибір конкретного устаткування залежить від концепції, бюджету та цільової аудиторії комплексу.

Таким чином, використання відповідного устаткування у готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики має велике значення для створення атмосфери, яка зацікавить та залучить відвідувачів. Від аутентичної зброї та бойової техніки до тематичних меблів, посуду та інтерактивних технологій, кожен елемент допомагає перенести гостей у минуле і занурити їх у світ військової історії [4, 84–86].

Крім створення захоплюючого досвіду для відвідувачів, устаткування також може слугувати засобом для освіти та вивчення історії. Відтворення аутентичних предметів та елементів інтер'єру дозволяє гостям краще зрозуміти і відчувати атмосферу минулих епох, а також вивчати військові події та їх наслідки.

Необхідно також враховувати, що використання устаткування історико-військової тематики в готельно-ресторанних комплексах потребує обережного підходу до планування та організації простору. Важливо збалансувати аутентичність та безпеку, а також створити досвід, який буде цікавим та доступним для різних категорій відвідувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький В. *Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті*. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

2. Ільницький В. *Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті*. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

3. Ільницький В., Корсак Р. *Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

4. Ільницький В., Корсак Р. *Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні*. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27 – 28 квітня 2017 р., м. Ужгород). Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

5. Года І., Корсак Р., Шубер Д. Роль цифрових технологій в ресторанному бізнесі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон. Херсон: Посвіт, 2023. С. 180–182.

6. Кравець О. *Інноваційні впровадження та їх вплив на підприємства готельного господарства*. Збірник виступів учасників XIII науково-практичної конференції студентів вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства». Частина 1. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. С. 140–143.

7. Проектування закладів ресторанного господарства: підручник / А.А. Мазаракі, С.Л. Шаповал, О.М. Григоренко. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2017. 184 с.

8. Устаткування закладів ресторанного господарства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А.А. Мазаракі, С.Л. Шаповал, І.І. Тарасенко та ін. / за ред. А.А. Мазаракі]. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2013. 640 с.

Тетяна ГУШТАН
(Ужгород, Україна)

ВІЙСЬКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО СЕКТОРУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Україною було обрано шлях до Європейського Союзу, а відповідно у сфері туризму та гостинності – інтеграція у європейський туристичний простір. Обговорення такої інтеграційної діяльності відбувалося, до прикладу, під час проведення I Національного туристичного саміту в Україні. Де основна увага акцентувалася на необхідності створення туристичних маршрутів пам'яті та меморіалізації історичних подій, а також на ідеях формування унікальних туристичних напрямків у регіонах. Так Програма розвитку туризму в Європейському регіоні на 2024–2025 роки відобразила світові тенденції розвитку туризму, а основна увага в ній акцентувалася на просуванні маловідомих напрямків, залученні туристів, підвищенні уваги до освіти та навчання фахівців туристичної галузі, співпраці з урядами та приватним сектором для культурного обміну [8]. З огляду на зазначене, можна помітити, що такі тенденції відповідають нішевому туризму і засвідчують, що майбутнє вітчизняного туристичного ринку тісно пов'язане з розвитком цього виду туризму.

Слід зазначити, що сфера туризму та гостинності є досить чутливими до змін, як негативних так і позитивних. Саме тому широке коло науковців визначає туризм, як один з напрямків виводу економіки держави з кризи спричиненої військовими діями. Доцільним було б використовувати досвід найближчих сусідів нашої держави, що у свій час проходили схожі перетворення [10, 181–187; 11, 67–89]. У світовій практиці є багато вдалих прикладів подібного відновлення: Боснія та Герцеговина, завдяки популярності «темного» туризму; Хорватія та Кіпр, завдяки успішно проведеним PR-кампаніям; Грузія, завдяки іноземним інвестиціям у розвиток туристичної інфраструктури на морському узбережжі і т.д. [9].

Нішевий туризм – відомий під різними назвами, такими як «м'який», «альтернативний», «сталий», «спеціалізований», в за-

лежності від регіону та історичного контексту та на сучасному етапі використовується для опису сукупності форм та видів туризму, які враховують особливості туристичних напрямків та потреби споживачів, створюючи окремий сегмент ринку з достатнім потенціалом для створення унікальних турпродуктів [7, 157–158].

Для України одним з таких перспективних для розвитку готельно-ресторанного сектору напрямків може стати саме військовий туризм. Адже він стає все більш популярним як специфічний сегмент туристичної індустрії, і його вплив може бути значним. Розвиток військового туризму в перспективі може позитивно вплинути на розширення потенційної аудиторії адже військові меморіали, музеї та історичні об'єкти привертають увагу військових ентузіастів та істориків, а в світлі сучасних подій – іноземних громадян та внутрішніх туристів.

Актуальність військового туризму визначається певними факторами, серед яких:

1. Історична цінність цього виду туризму, адже багато людей цікавляться військовою історією своєї країни або інших регіонів світу та бажають пізнати історію і зрозуміти, які військові події вплинули на сучасний світ. Військові пам'ятники, музеї, бойові поля та інші об'єкти привертають туристів, які бажають побачити та вивчити історичні події та пам'ятки [4, 8–9; 3, 252–254].

2. Виховання патріотизму та пошани, адже громадяни повинні знати свої історію і пам'ятати її героїв. Велика кількість туристів цього напрямку прагне під-час своєї подорожі проникнутися почуттями гордості, пошани та патріотизму. Саме тому вони можуть виявляти бажання відвідати військові меморіали, музеї та інші об'єкти як спосіб віддати шану військовим, які брали участь у тих чи інших подіях.

3. Військовий туризм є формою альтернативного туризму, який пропонує новий погляд на подорожі та дозволяє туристам досліджувати менш популярні, але цікаві місця.

Цільова аудиторія військового туризму підсвідомо шукає емоційний досвід у подорожах, і відвідування військових меморіалів та об'єктів може надати їм цю можливість, особливо коли розглядаються елементи героїзму, відваги та жертвності. Звичайно війна не може бути об'єктом для наслідування, але часто це періоди і події в історії держав, в наслідок яких формується самоцінність та самосвідомість націй.

Загалом у військового туризму є багато можливостей, до прикладу можна назвати наступні:

1. Готелі та ресторани, розташовані поруч з цими об'єктами, можуть отримувати прибуток від збільшення потоку туристів. Адаптувавши свої послуги та пропозиції для максимального задоволення потреб військових туристів. Це можуть бути тематичні номери, екскурсії з історичним фокусом, а також страви та напої, які відтворюють стиль харчування з воєнного періоду.

2. Готелі можуть створювати номери з військовим дизайном або декором, що відтворюватиме атмосферу певного військового періоду. Це може включати в себе застосування військових атрибутів, військових мап або фотографій з історичних битв [1, 403–405].

3. Підприємства сфери тимчасового розміщення можуть організувати екскурсії для військових туристів до місць історичних битв, меморіалів або військових музеїв. Такі екскурсії можуть супроводжуватися кваліфікованими гідями, які повинні мати знання про військову історію та культуру [2, 84–86].

4. Готельно-ресторанні комплекси можуть надавати спеціалізовані меню із стравами, що характерні для військового харчування з різних історичних епох, а також тематичні обіди або вечері, які відтворюватимуть атмосферу військових обідів чи бенкетів.

5. Організація тематичних заходів або вечірок з військовою тематикою, такі як вечори з військовими іграми, історичними реконструкціями або військовими балами.

6. Організація лекцій, майстер-класів або виставок пов'язаних з військовою тематикою, що дозволять туристам краще зрозуміти військову історію.

Такі можливості в наданні унікальних послуг військовим туристам дадуть змогу створити для них незабутній досвід перебування на підприємстві гостинності, розширити розуміння переломних моментів військової історії, а також сформує у гостей бажання повернутися або порадити відвідати закладу друзям чи знайомим [3, 252–254].

Звичайно будь які нововведення та розширення асортименту послуг тягнуть за собою витрати на їх організацію, кваліфікований персонал та інновації. Але шанувальники військового туризму, як правило, мають вищий середнього дохід і готові витратити більше на додаткові послуги та екскурсії, що в результаті призведе-

де до зростання прибутку для готелів та ресторанів які спеціалізуються на цьому сегменті ринку.

Серед викликів нішевого туризму необхідно відзначити: високу вартість турпродукту, що обумовлена його унікальністю, складністю формування та обмеженою кількістю туристичних груп. Обмежена кількість цільової аудиторії не дозволяє розширювати масштаби цих видів туризму, а недостатній рівень кваліфікації персоналу, включаючи фахівців з туристичного супроводу не дозволяє повністю задовольнити вимоги клієнтів.

Саме тому не на останній план виходить проблема підготовки кваліфікованих кадрів для сфери туризму та гостинності, які б мали достатній рівень знань та навичок. Згідно Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, окрім багатьох важливих аспектів підтримки та розвитку сфери туризму та гостинності увагу було акцентовано на формуванні та узгодженні стандартів вищої освіти та кваліфікаційних вимог для закладів освіти, що готують фахівців у сфері туризму та курортів, які б дозволили сформувати у майбутніх випускників конкретний перелік компетентностей, які б задовольнили потреби роботодавців у фахівцях готельно-ресторанного та туристичного бізнесу [5, 38–44; 6].

В бажанні привертати туристів підприємства повинні мати розуміння їхніх потреб, історії та культури. Це вимагає від персоналу додаткових знань зі специфічних аспектів військового туризму. Цільова аудиторія такого сегменту може бути більш критичною та вимогливою щодо аутентичності та якості послуг. Готелі та ресторани повинні бути готові відповідати цим вимогам та підтримувати свою репутацію в цьому сегменті ринку.

В цілому, військовий туризм може бути важливим стратегічним напрямком для розвитку готельно-ресторанного сектору, проте він також вимагає уваги до специфічних потреб та викликів цільової аудиторії.

Основною метою післявоєнного періоду відновлення в сфері гостинності повинна стати розробка «Дорожніх карт» щодо відновлення інфраструктури та залучення зарубіжних інвестицій у туристичну сферу держави, розробка та унормування стандартів освіти для забезпечення підприємств гостинності кваліфікованими працівниками, підвищення якості надання послуг відповідно до європейських стандартів, створення нових туристичних продукту-

ктів, а також розробка програми маркетингу для підвищення іміджу вітчизняного туристичного продукту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

2. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (27 – 28 квітня 2017 р., м. Ужгород). Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

3. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

4. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

5. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

6. Про затвердження Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

7. Уварова Г. Ш., Мелько Л. Ф. Нішевий туризм як чинник активізації регіонального туризму в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1 (61). С. 154–162. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-154-162>

8. Україна на Генасамблеї ВТО ООН представила програму туристичного розвитку Європейського регіону. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/ukrayina-na-genasambleyi-vto-oon-predstavila-programu-turistichnogo-rozvitku-ievropeyskogo-regionu>

9. Фастовець О. Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України. *Економіка та суспільство*. 2022. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-43>

10. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P. 181–187.

11. Pnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. P. 67–89.

*Тетяна ГУШТАН,
Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)*

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ІНІЦІАТИВ НА ВІДНОВЛЕННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ТА ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Готелі та ресторани є основними складовими туристичної інфраструктури. Вони забезпечують необхідність комфортного проживання та харчування для туристів. Воєнні дії на території України починаючи з 2022 року деструктивно вплинули на діяльності закладів розміщення по всій території нашої держави. Велика частина об'єктів сфери розміщення була зруйнована або зазнала значного пошкодження. Саме тому в майбутньому перед державою загалом та підприємцями зокрема постане питання майбутнього повоєнного відновлення та розвитку готельно-ресторанної інфраструктури.

Відомо, що саме готельно-ресторанний сектор є важливим джерелом доходу для багатьох регіонів. Саме тому науковці сфокусували свою увагу на особливостях розвитку окремих туристичних напрямків, які були б актуальними для потенційних туристів в умовах повоєнного відновлення сфери туризму та гостинності. Яскравим прикладом є розвиток військово-патріотичного туризму, що не лише може розповідати про історичні події але й в свою чергу популяризувати визначні місця, історичні постаті та формувати національну самосвідомість [1, 403–405; 3, 252–254].

Водночас у розвитку такого виду туризму наявні складнощі, такі як слабо розвинена або пошкоджена в наслідок воєнного конфлікту інфраструктура, нестача закладів сфери тимчасового розміщення та харчування, потреба у державній підтримці і одночасно – «кадровий голод» або ж недостатня кількість кваліфікованого персоналу, що могли б забезпечити високий рівень надання послуг потенційним туристам [2, 84–86].

Ще у 2017 році на державному рівні було прийнято «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», яка попри всі події, що відбуваються в державі все ще продовжує діяти. Згідно неї визначено низку концепцій, включаючи гармонізацію національних стандартів з міжнародними вимогами, розвиток мере-

жі тимчасового розміщення та харчування, активне просування та популяризацію вітчизняного туристичного продукту, стимулювання розвитку всієї галузі туризму, а також узгодження кваліфікаційних вимог та стандартів вищої освіти для закладів, що готують фахівців у сфері туризму та курортів і формування стандартів професійної підготовки майбутніх працівників [6].

З огляду на зазначене прослідковується тенденція, що вказує на безперервну але посилену підтримку галузі в умовах, що складаються. Разом з тим Україною було підписано Угоду про асоціацію з Європейським союзом, що дає можливість просувати та популяризувати вітчизняний готельно-ресторанний бізнес та туристичний продукт в ЄС [8, 67–89]. Для такої діяльності доцільно, на наш погляд, використовувати аналогічний досвід країн Східної Європи, що в свій час пройшли подібні зміни на всіх рівнях, починаючи від дипломатичних відносин, міжнародної торгівлі та безпосередньо реалізації свого туристичного продукту, що є в кожному з випадків унікальним та привабливим [7, 181–187].

Запровадження на державному рівні відповідних галузевих стандартів розвитку окремих туристичних кластерів допоможе інтенсифікувати відновлення галузі, а якісна система маркетингу та активна діяльність із залучення інвестицій стимулюватиме розвитку сфери туризму загалом.

Одним з успішних прикладів розвитку сфери туризму та гостинності є формування партнерських відносин з музеями, що дасть можливість підприємцям розширювати мережу закладів готельно-ресторанно бізнесу для забезпечення потреб туристичного потоку, туристичним агентствам та музейним комплексам підвищити економічну ефективність своєї діяльності, а разом з тим зростуть і надходження до бюджету міста, ОТГ та держави загалом [4, 8–9].

Дослідження пов'язані із використанням туристично-рекреаційного потенціалу для розвитку сфери туризму та гостинності окремих регіонів продемонстрували свою перспективність, адже поєднання природних атракцій, гірськолижних та оздоровчих комплексів з гастрономічним родзинками та національним колоритом є безумовним фактором успіху для розвитку сфери гостинності. А підтримка малого і середнього бізнесу у сфері розміщення та харчування сприятиме ефективізації цієї сфери економіки України [9, 99–104].

Західні регіони держави, що найменше постраждали від військових дій продемонстрували свою безпосередню залежність, як від державної політики стосовно сфери гостинності, євроінтеграційних процесів, що накладають як можливості для розвитку так і обов'язки щодо приведення підприємницької діяльності у відповідність з вимогами ЄС, а також з появою гострої нестача кваліфікованого персоналу, що вимушено мігрував в пошуках кращого і спокійнішого життя за мажі нашої держави. Саме тому перед сферою гостинності постала потреба у кваліфікованих кадрах усіх рівнів та напрямків, від кваліфікованих екскурсоловів до менеджерів та керівників закладів з тимчасового розміщення та харчування. Так звертаючись до досліджень окремих вчених можна відмітити, що сучасні освітні програми підготовки фахівців готельно-ресторанної справи акцентують свою увагу на певних ключових моментах, які можуть задовольнити потреби потенційних роботодавців та разом з тим наситити ринок затребуваними працівниками. До прикладу можна відзначити наступні аспекти:

- адаптованість до сучасних вимог сфери гостинності, яка швидко змінюється і потребує від працівників гнучкості та широкого спектру фахових знань та вмінь;

- добре розвинуті практичні навички, що досягаються стажуваннями на підприємствах сфери гостинності, так би мовити в «реальних умовах», адже саме вони є одним з наріжних каменів для високої кваліфікації майбутнього спеціаліста;

- володіння лідерськими якостями, що є ключовим моментом для побудови успішної кар'єри в майбутньому;

- психологічна стійкість особливо важлива для працівників сфери гостинності з огляду на те, що це галузь, де є постійно високий рівень стресу та непередбачуваність, а з огляду на сучасні умови військового стану відвідувачі, що приїждять до закладів готельно-ресторанного бізнесу є носіями стресу. Саме тому комунікація з таким типом клієнта стає викликом для працівників з яким вони повинні вміти справлятися.

- володіння інноваційними технологіями є в умовах сьогодення вже не приференцією, а крайньою необхідністю для спеціаліста сфери гостинності. ІТ стали в сучасному світі однією з базових вимог для успішного працевлаштування та можливості комунікувати з клієнтською базою [5, 38–44].

Підсумовуючи слід зазначити, що відновлення готелів та ресторанів може сприяти створенню нових робочих місць, розвитку місцевої економіки та підвищенню життєвого рівня мешканців. Державні органи влади на законодавчому рівні продовжують підтримувати сферу гостинності в можливих, у ситуації що складається, межах. Адже однозначним є те, що сфера гостинності – саме той сектор економіки який найактивніше реагує на зміни і досить швидкими темпами може відновлюватися та приносити економічну ефективність у вигляді податкових надходжень до бюджету держави.

В процесі майбутнього повоєнного відновлення важливу роль відіграватимуть і заклад освіти, що здатні підготувати кваліфікованих працівників для потреб сфери тимчасового розміщення та харчування. Адже якщо готелі та ресторани надають якісні послуги та створюють гостинну атмосферу, це може сприяти створенню позитивного враження про регіону в туристів, а отриманий позитивний досвід перебування – підвищить ймовірність повторного відвідування.

Загалом роль державної підтримки беззаперечно важлива, адже через встановлення лояльних умов для діяльності суб'єктів господарювання, унормування законодавчої бази до вимог ЄС та потреб бізнесу, проведення роботи над залученням іноземних інвестицій для підтримки та розвитку сфери туризму і гостинності є одним з ключових моментів відновлення нашої держави та зростання її економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Льницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Льницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

2. Льницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

3. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

4. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

5. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

6. Про затвердження Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

7. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P. 181–187.

8. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. P. 67–89.

9. Kahanets-Havrylko, L., Hushtan, T Socio-economic analysis of the effectiveness implementation of tourist and recreational potential of the transcarpathian region in field of rural green tourism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10 No. 1. P. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-99-104>

*Тетяна ГУШТАН,
Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)*

РОЛЬ VR ТА AR – ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНОГО ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

В сучасному світі, що так швидко розвивається підприємствам готельно-ресторанного бізнесу просто не можливо стояти на місці. Потреба у використанні технологій віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) є важелем для підвищення їх конкурентоспроможності.

VR та AR-технології дозволяють створювати іммерсивні віртуальні досвіди або досвіди доповненої реальності, які можуть бути використані у багатьох галузях, включаючи туризм та готельно-ресторанний бізнес.

Необхідно зазначити, що такого роду інновації активно використовуються у всьому світі. Застосуванням іммерсивних технологій вирізняються такі відомі засоби розміщення, як: Hilton, Marriott Hotels and Resorts, Carlson Rezidor Hotel Group, Shangri-La Hotels and Resorts, InterContinental Shenzhen та багато інших. З огляду на це для сфери туризму та гостинності доцільним було б переймати світовий досвід загалом, а також досвід країн Східної та центральної Європи, адже вони є безпосередніми сусідами для України і в своїй практиці вже мають подібний досвід [8, 181–187; 9, 67–89].

Технології VR та AR вважаються такими, що здійснили найбільший вплив на життя людей у XXI столітті, адже вони являються альтернативною версією реальності.

Загалом віртуальна реальність (VR) є технологією, що дозволяє користувачам зануритися у віртуальне середовище яке створене комп'ютером. Користувачі цієї технології можуть взаємодіяти з цим середовищем, використовуючи спеціальні пристрої, такі як віртуальні навушники, спеціальні контролери або навіть спеціальні камери та сенсори. Що стосується розширеної реальності або ж AR, вона дозволяє відображати віртуальні об'єкти або інформацію поверх реального світу. Користувачі при цьому можуть бачити реальне оточення через камеру свого пристрою, такого як смарт-

фон або спеціальні AR-окуляри, а також додати віртуальні об'єкти, текст або інші елементи, що доповнюють реальність [1].

VR та AR-технології можуть застосовуватися не лише в медицині, освіті, рекламі але й для розвитку воєнно-патріотичного туризму, що є одним із перспективних напрямків діяльності туристичних та готельно-рестораних комплексів.

Підвищений інтерес до військово-патріотичного туризму, зростаюча свідомість про важливість військової історії та патріотичних цінностей призводить до збільшення популярності такого виду відпочинку. А технології доповненої реальності можуть зробити цей досвід більш захоплюючим та пізнавальним, дозволяють створювати іммерсивні віртуальні середовища, де відвідувачі зможуть відчути себе частиною військової історії. Це може включати віртуальні екскурсії, історичні реконструкції, ігрові симулятори, що здатні допомогти зберегти та відтворити історичні місця та події, які можуть бути зруйновані або втрачені з часом. Такі технології дають можливість зробити історію доступною для наступних поколінь, забезпечити збереження культурної спадщини, а також популяризувати її для молоді.

У 2017 році було прийнято Стратегію розвитку туризму і курортів на період до 2026 року, згідно якої було запроваджено низку заходів, що включають узгодження національних стандартів з міжнародними вимогами, розвиток мережі тимчасового розміщення та харчування, активне популяризування вітчизняного туристичного продукту, стимулювання розвитку туристичної галузі в цілому, узгодження кваліфікаційних вимог та стандартів вищої освіти для закладів, що готують фахівців у сфері туризму та курортів, а також формування стандартів професійної підготовки майбутніх працівників сфери гостинності [7].

З огляду на це держава унормовує стандарти освіти України та Європейського союзу для того щоб максимально задовольнити попит підприємств сфери гостинності та туризму на кваліфікованих працівників, адже для того щоб можна було впроваджувати інноваційні технології, такі як VR та AR потрібно мати фахівців, що зможуть оперувати ними і мати практичні навички, щоб задовольнити очікування клієнтів від обраних послуг [6, 38–44].

Розвиток мережі закладів гостинності та популяризація вітчизняного туристичного продукту важливі аспекти для повоєнного відновлення сфери гостинності України, але не менш важливим є і

розробка нового турпродукту, який буде актуальним та перспективним. Воєнно-патріотичний туризм має вище названі ознаки, а його розвиток на території нашої держави може мати свою актуальність та значну кількість переваг, особливо із застосуванням VR та AR-технологій:

1. Віртуальні тури готелів та ресторанів з допомогою яких клієнти можуть відвідати заклади гостинності до фактичного бронювання, що дозволить потенційним гостям отримати реалістичне уявлення про середовище та послуги, що пропонуються.

2. Віртуальні екскурсії та подорожі які готелі та ресторани можуть здійснювати для створення віртуальних екскурсій по місцях, де розташовані їхні заклади, або по історичних туристичних об'єктах, що знаходяться поблизу [1, 403–405].

3. Інтерактивні меню та кулінарні демонстрації, які можна створювати за допомогою VR-демонстрування страв та кулінарних прийомів, що дозволяє гостям отримати більше інформації про страви та відчувати себе частиною процесу приготування. Цей процес може супроводжуватися історичною реконструкцією безпосереднього приготування страв військовими в умовах визначеного історичного періоду.

4. Розважальні VR-програми та ігри, що додають цікавості до військово-патріотичних заходів, допоможуть демонструвати окремі архівні матеріали, що раніше могли бути малодоступними, перегляд фільмів історичної тематики в режимі повного занурення, що даватиме відвідувачу відчуття присутності в окремому періоді та часі.

Досвід отриманий споживачем з використанням віртуальної реальності може розширювати можливості для розвитку військово-патріотичного туризму загалом та сфери гостинності зокрема. Адже саме такі віртуальні екскурсії можуть дозволити відвідувачам відчувати себе на місці історичних подій та бойових дій. Вони можуть бути створені для відображення реалістичних бойових сценаріїв або для розгляду військових музеїв та пам'ятників [3, 252–254; 4, 8–9].

Реконструювати історичні події в будь який час доби і за будь-якої погоди з використанням VR-технологій дозволить відвідувачам не лише краще розуміти контекст і хід подій, але й відчувати себе своєчасним і важливим, таким про інтереси якого подбали.

Створення віртуальних музеїв та виставок, які можуть бути доступними для відвідувача з будь якого куточку світу де є підключення до мережі інтернет. Це робить можливим вивчення військової історії та культурних аспектів патріотизму незалежно від географічного положення [2, 84–86].

VR дає можливість організувати відвідини, до прикладу, виставок на певну історичну тематику безпосередньо на території готельно-ресторанного комплексу, що для відвідувачів є безумовно цікавою родзинкою, а для підприємства вартує лише наявності відповідної VR або AR технології.

Звичайно позитивних моментів розвитку військово-патріотичного туризму, як напрямку є чимало, а VR та AR технології можуть здійснити позитивний вплив на відповідну діяльність та дискусійним моментом залишатиметься досить вузьке коло відвідувачів яким до-вподоби відповідний вид туризму, а також значні витрати на новітні технології. Та як відомо, якщо нема витрат – то нема і прибутку.

Саме тому, підсумовуючи слід зазначити, що для розвитку військового туризму необхідні значні інвестиції та активна маркетингова діяльність. При цьому позитивним моментом може бути те, що названий туристичний напрямок є справді цікавим та актуальним особливо у повоєнний період. Використання VR та AR може суттєво допомогти готелям та ресторонам підвищити рівень обслуговування, залучити більше клієнтів та забезпечити незабутній досвід для своїх гостей, що може свідчити про потенційну прибутковість капіталовкладень у справді якісний туристичних продуктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар, Н., Боцян, Т., & Шаран, Л. (2022). Імерсивні технології в готельному бізнесі: аналіз світового досвіду. *Економіка та суспільство*, (45). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-43>
2. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

3. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

4. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

5. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

6. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

7. Про затвердження Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

8. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P. 181–187.

9. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. P. 67–89.

*Юліана ДАНИШ,
Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВІЙСЬКОВО-ПОДІЄВІ ЗАХОДИ

Актуальність дослідження проблем залучення готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів проявляється у кількох аспектах. По-перше, військово-подієвий туризм набирає все більшої популярності серед подорожуючих, що шукають не тільки розваги, а й освітні можливості. Готельно-ресторанна інфраструктура може стати ключовим чинником забезпечення комфортного перебування для таких туристів.

По-друге, ефективне залучення готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів може вплинути на їхню успішність та привабливість для відвідувачів. Недоліки у цій інфраструктурі можуть стати перешкодою для розвитку туризму в певних регіонах або на конкретних подіях.

По-третє, забезпечення високого рівня сервісу у готелях та ресторанах під час військово-подієвих заходів може позитивно вплинути на загальний імідж та репутацію події. Недостатня інфраструктура або поганий сервіс можуть відлякати туристів та зменшувати їхній інтерес до події.

Отже, дослідження проблем залучення готельно-ресторанної інфраструктури у військово-подієві заходи важливе для розвитку туризму, підвищення якості обслуговування та успішності подій, а також для створення позитивного іміджу регіону чи країни в цілому [1, 403–405].

Деякі проблеми, які можуть виявитися при залученні готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів, включають [3, 28–23]:

1. Недостатня кількість готелів та ресторанів. У деяких туристичних регіонах та локаціях може бути недостатня кількість готелів та ресторанів, що призводить до перенаселення або високих цін на доступне житло та харчування під час організації подій.

2. Низький рівень сервісу. Деякі готелі та ресторани можуть мати низький рівень обслуговування або не відповідати стандартам, що прийняті у туристичній галузі. Це може вплинути на зага-

льне враження від події та зменшити інтерес туристів до повторного відвідування.

3. Відсутність інфраструктури для людей з обмеженими можливостями. Деякі готелі та ресторани можуть бути недоступними для людей з обмеженими можливостями, що обмежує доступність військово-подієвих заходів для широкого кола аудиторії.

4. Проблеми безпеки. Військово-подієві заходи можуть мати особливості в плані безпеки, які потребують спеціальних заходів забезпечення безпеки для гостей готелів та ресторанів.

5. Недостатня інфраструктура для масового обслуговування. Під час великих військово-подієвих заходів може виникати проблема з обслуговуванням великого потоку людей у готелях та ресторанах, що може призвести до довгих черг і незадовільного обслуговування.

6. Відсутність спеціалізованих послуг. Готелі та ресторани можуть не мати необхідної інфраструктури або послуг для задоволення специфічних потреб туристів, які відвідують військово-подієві заходи. Наприклад, відсутність зручностей для зберігання спеціального спорядження або недостатня доступність інформації про такого роду заходи для туристів.

7. Потреба у модернізації інфраструктури. Готелі та ресторани, зокрема ті, які знаходяться в історичних районах, можуть потребувати модернізації своєї інфраструктури, щоб вони відповідали сучасним стандартам і вимогам туристів. Це може включати ремонт або реконструкцію будівель, оновлення обладнання та систем безпеки [4, 57–62].

8. Недостатня реклама та маркетинг. Багато готелів та ресторанів можуть стикатися з проблемою недостатньої реклами та маркетингу, особливо у регіонах, де туризм ще не є основною галуззю. Недооцінка важливості маркетингу може призвести до низького рівня залучення туристів та потенційних відвідувачів.

Розглянуті проблеми підкреслюють важливість дослідження та вирішення питань, пов'язаних із залученням готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів, для покращення якості обслуговування, забезпечення безпеки та збільшення привабливості подій для туристів [2, 84–86].

Для вирішення зазначених проблем залучення готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів можна розглянути декілька шляхів [4, 57–62]:

1. Стимулювання розвитку інфраструктури. Урядові та місцевій владі можна надати підтримку у формі фінансових інвестицій або легалізації для розвитку нових готелів та ресторанів у історико-культурних регіонах, які багаті на військові традиції. Це може включати податкові пільги, кредитні програми або інші стимули для інвесторів.

2. Партнерство з приватним сектором. Урядові органи можуть співпрацювати з приватними компаніями та інвесторами для розвитку готельно-ресторанної інфраструктури. Це може включати укладання угод про спільне інвестування, в яких приватні компанії будуть відповідальні за будівництво та управління готелями та ресторанами.

3. Підвищення якості обслуговування. Необхідно встановити строгі стандарти щодо якості обслуговування в готелях та ресторанах, які беруть участь у військово-подієвих заходах. Це може включати обов'язкове навчання персоналу, впровадження програм якості та створення механізмів зворотного зв'язку з клієнтами.

4. Підтримка доступності для всіх. Важливо забезпечити доступність готелів та ресторанів для всіх категорій туристів, включаючи людей з обмеженими можливостями. Це може включати адаптацію інфраструктури для потреб людей з інвалідністю та надання відповідних послуг.

5. Маркетинг та просування. Важливо проводити ефективну рекламу та маркетинг військово-подієвих заходів для готелів та ресторанів, що їх обслуговують. Це може включати розробку цільових маркетингових кампаній, участь у туристичних виставках та заходах, а також використання соціальних медіа та Інтернету для просування.

6. Застосування історичного досвіду в організації культурних та військово-подієвих патріотичних заходів в окремих регіонах країн (зокрема, Закарпатська область) [5, 156–157].

Отже, важливо приймати до уваги всі ці аспекти при розгляді проблеми залучення готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів та шукати комплексні рішення для їх вирішення. Такий комплексний підхід дозволить врахувати всі можливі аспекти та виклики, з якими стикається готельно-ресторанний сектор у військово-подієвих локаціях. Забезпечення безпеки, створення стимулів для інвесторів, розвиток інфраструк-

тури та регулювання правового середовища – це лише деякі з ключових елементів, які слід враховувати при формуванні стратегії вирішення цієї проблеми. Реалізація комплексних заходів може сприяти не тільки відновленню готельно-ресторанного сектору в таких регіонах, але й сприятиме економічному відновленню та стабілізації ситуації в цілому.

Загалом, успішне вирішення проблеми залучення готельно-ресторанної інфраструктури до військово-подієвих заходів потребує спільних зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства для створення сприятливого середовища щодо інвестицій та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

2. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

3. Корсак Р., Годя І. Роль готельно-ресторанної індустрії в організації подієвих заходів на Закарпатті. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 46. Т. 1. С. 28–33.

4. Корсак Р., Годя І. Шляхи залучення готельно-ресторанної інфраструктури в організацію історико-культурних заходів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Т. 1. С. 57–62.

5. Korsak R., Hodia I. Historical «Phenomenon» of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 2023. P. 156–167.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ
(Дрогобич, Україна)
Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ У ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОМУ ТУРИЗМІ

Дослідження ролі використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі може допомогти в розумінні потреб та вподобань туристів, а також у виявленні можливостей для покращення сервісу та забезпечення комфортного перебування в таких місцях.

Крім того, з урахуванням постійного розвитку технологій та зміни уявлень про туристичний досвід, дослідження ролі готельно-ресторанної інфраструктури у військово-історичному туризмі може привернути увагу до впливу цифровізації та інноваційних рішень на покращення якості обслуговування та збільшення залучення туристів.

Також, у зв'язку зі змінами в політичній та соціокультурній ситуації у світі, дослідження ролі використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі може виявити нові можливості для співпраці між різними країнами та регіонами, сприяючи взаєморозумінню та міжкультурному діалогу через туризм [5, 28–33].

Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі має кілька особливостей, які варто врахувати [3, 403–405]:

1. Локація. Готелі та ресторани, які знаходяться в історичних районах або неподалік від військових пам'яток, мають унікальне географічне розташування. Це може стати ключовим фактором для туристів, оскільки дозволяє їм зручно досліджувати історичні об'єкти та знаходитися в безпосередній близькості від них.

2. Тематичність. Деякі готелі та ресторани можуть пропонувати тематичне оформлення, пов'язане з військовою історією регіону. Це може включати декорації, меню або навіть спеціальні екскурсії та події, що розкривають історичний контекст та атмосферу.

3. Екскурсійні послуги. Багато готелів та ресторанів співпрацюють з місцевими туроператорами або самі надають екскурсійні пос-

луги для своїх гостей. Це може включати організацію екскурсій до військових музеїв, пам'ятників або історичних місць битв [2, 8–9].

4. Збереження автентичності. Унікальна атмосфера та дизайн готелів та ресторанів у військово-історичних районах можуть відображати автентичність та атмосферу минулих часів. Збереження цієї автентичності допомагає туристам поглибити свій досвід історичної подорожі.

5. Пам'яток. Для багатьох туристів перебування в готелях та ресторанах в історичних районах стає частиною їхнього спогаду про подорож. Пам'ять про якісне обслуговування та особливу атмосферу може підвищити вірогідність повернення туристів у ці місця у майбутньому [1, 252–254].

Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі має значні перспективи, які можуть сприяти розвитку цього напрямку туризму, зокрема [6, 57–62]:

1. Збільшення туристичного потоку. Розвиток готельно-ресторанної інфраструктури у військово-історичних районах може збільшити привабливість цих місць для туристів. Як результат, очікується зростання туристичного потоку, що сприятиме економічному розвитку регіону.

2. Стимулювання інвестицій. Розвиток готельно-ресторанної галузі у військово-історичних місцях може привернути інвесторів, які бачать потенціал у цьому напрямку. Інвестиції у створення нових готелів, ресторанів та іншої інфраструктури можуть сприяти підвищенню рівня сервісу та комфорту для туристів.

3. Розвиток культурного та історичного туризму. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі сприяє розвитку культурного та історичного туризму в цілому. Це дозволяє туристам глибше пізнати історію регіону, його традиції та культуру.

4. Підвищення якості обслуговування. Конкуренція у готельно-ресторанній галузі стимулює підвищення якості обслуговування та розвиток нових сервісів. Це може включати впровадження новітніх технологій, підвищення стандартів безпеки та комфорту гостей.

5. залучення молоді до вивчення історії. Військово-історичний туризм може стати засобом залучення молоді до вивчення історії та розвитку патріотизму. Послуги готелів та ресторанів у цих районах можуть бути спрямовані на освітлення історичних подій та залучення молоді до участі у них [4, 84–86].

Таким чином, використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі має перспективи як для економічного розвитку регіонів, так і для підвищення якості та рівня сервісу для туристів.

Крім того, розвиток готельно-ресторанної інфраструктури відкриває нові можливості для співпраці з місцевими виробниками та постачальниками. Готелі та ресторани можуть сприяти розвитку місцевих господарств, використовуючи страви та продукти місцевого виробництва, що сприяє збереженню культурних традицій та підтримці місцевої економіки.

Також, розвиток готельно-ресторанної інфраструктури у військово-історичних районах може сприяти збереженню та реставрації історичних об'єктів. Часто доходи від туризму направляються на збереження культурної спадщини та відновлення історичних пам'яток, що забезпечує їхнє збереження для майбутніх поколінь.

Насамкінець, використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі може стати важливим фактором у укріпленні міжнародного співробітництва та взаєморозуміння. Це може сприяти обміну культурними цінностями та сприяти дипломатичним зусиллям у розв'язанні конфліктів та підтримці міжнародної стабільності.

Отже, використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі має великий потенціал не тільки для розвитку туристичної індустрії, але й для підтримки економічного, культурного та соціального розвитку регіонів та країн в цілому. Загалом, використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі сприяє зближенню людей, збереженню культурної спадщини та зміцненню економічних та соціокультурних зв'язків між різними регіонами. Продовження розвитку цього напрямку туризму відкриває нові можливості для сталого розвитку та співпраці, які сприятимуть підвищенню якості життя та добробуту населення. Таким чином, інтеграція готельно-ресторанної інфраструктури в військово-історичний туризм є важливим кроком у напрямку збереження та просування історичної та культурної спадщини суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні*

та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимобря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

2. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимобря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

3. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимобря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

4. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

5. Корсак Р., Годя І. Роль готельно-ресторанної індустрії в організації подієвих заходів на Закарпатті. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимобря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 46. Т. 1. С. 28–33.

6. Корсак Р., Годя І. Шляхи залучення готельно-ресторанної інфраструктури в організацію історико-культурних заходів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимобря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Т. 1. С. 57–62.

*Олег КАЛАКУРА
(Київ, Україна)*

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ УРОКІВ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Окупаційно-геноцидна війна РФ проти України, її виснажливо-загарбницький характер вже знайшли наукове осмислення в дослідженнях з різних галузей української та зарубіжної гуманітаристики. Це праці істориків, демографів, філософів, соціологів, правників, психологів та політологів (П. Гай-Нижник, Є. Головаха, Я. Грицак, В. Котигоренко, О. Лисенко, Е. Лібанова, С. Плохій, О. Рафальський, В. Смолій, Т. Снайдер, М. Шульга, Л. Якубова, О. Ясь та ін.). Особливе, багато в чому специфічне місце в осмисленні причин та характеру російсько-української війни, її ходу, умов перемоги та шляхів виходу з поствоєнної травми належить етнополітології. У цьому зв'язку видається доцільним акцентувати увагу як на деяких її надбаннях, так і актуальних завданнях, які стоять перед етнополітологами в контексті інформаційно-технологічного і затяжного характеру війни як на меті мого виступу.

Власне російська пропаганда, політичне керівництво РФ ще в процесі підготовки до війни намагалися представити її як реакцію на етнополітичний конфлікт всередині України, захист «русского міра», так званого російськомовного населення, носіїв російської культури («соотечественників») тощо. Насправді державна етнічна політика та відповідні етнополітичні процеси в незалежній Україні не мали конфліктної динаміки в етнополітичній сфері, вони штучно інспірувалися і роздмухувалися агентами «русского міра» і місцевими колаборантами. Між тим, як засвідчили вже перші місяці війни, від неї найбільше потерпають саме етнічні росіяни і російськомовні українці, оскільки бойові дії в основному проходять у регіонах з максимальною концентрацією носіїв пострадянської – російської або змішаної ідентичності. Українські етнополітологи детально аналізують українофобську ідеологію путінського режиму, яка інфікувала мільйони пересічних росіян в Росії і спровокувала відтік частини російського населення з України. Українці сприймають війну як загарбницьку та екзистенційну, позаяк сучасна Росія де-факто не визнає Україну ані як держа-

ву, ані українську ідентичність [3, 3]. Тому продовження вивчення передумов війни та її імперської сутності є важливим завданням етнополітичної науки. Для України перемога у війні це насамперед її самозбереження як держави, нації і соціуму, що дозволить завершити цивілізаційний транзит від посттоталітарного суспільства до демократичного, від євразійської до західної цивілізації. Європейська та євроатлантична інтеграція України, розширення і зміцнення дво і багатосторонніх зв'язків України з країнами євроатлантичної цивілізації сприятиме усвідомленню українцями своєї цивілізаційної ідентичності.

Не менш важливим завданням етнополітологічних досліджень є сприяння оновленню державної етнічної політики, аналіз етнополітичної резильєнтності суспільства. Етнополітична сфера України у найближчому майбутньому відзначатиметься подальшим утвердженням української ідентичності при збереженні традиційної полікультурності населення, його подальшої консолідації навколо національно-державницької ідеї. Це, в свою чергу, може загострити ті точки, які залишатимуться об'єктами російських провокаційних дій. Звідси випливає необхідність наукових рекомендацій щодо корекції законодавства відповідно до нової ситуації і вимог Європейської комісії [2, 45]. Одним із пріоритетних завдань етнічної політики у поствоєнний період повинно стати збереження етнічно української частки населення країни, повернення українців з країн, які надали їм тимчасовий захист та підтримку. Український зсув у самоідентифікації населення, який проявляється бажанням повернутися до української мови або опанувати її, наштовхується на за давнений синдром малоросійства, «меншого брата» і сумнозвісне гасло «какая різниця», на успадковану звичку використання російської мови на побутовому рівні. Актуальним залишається остаточне подолання наслідків імперського і постколоніального мислення, радянського та вже пострадянського змосковлення українців, домінування російської масової культури і церкви. Насамперед це стосуватиметься деокупованих територій.

Не можуть залишатися поза увагою науковців і політиків й деякі негативні явища в етнополітичній сфері (прояви дискримінації, порушення гарантій освітніх та мовних прав етнічних спільнот, недостатня толерантність на побутовому рівні тощо). Вони потребують відповідного реагування з боку владних структур, постійного моніторингу, проведення спеціальних соціологічних

опитувань, організації перепису населення та створення повноцінного реєстру громадян. Широке обговорення цих проблем у науковому та експертному співтоваристві, в ЗМІ та соціальних мережах сприятиме виробленню адекватного бачення реалій та визначенню напрямів і засобів їх розв'язання. Залучення зарубіжного досвіду, інтелектуальної, правової, економічної, технологічної та фінансової допомоги від міжнародних організацій полегшить виконання різноманітних проєктів у соціально-культурній та освітній сферах. Подолання труднощів і вихід із поствоєнної травми суспільства на основі оновленої моделі етнічної політики повинні відповідати передусім власним національним інтересам України.

Вироблення і послідовне дотримання наукових засад державної етнополітики диктує необхідність подальших історико-етнологічних, політологічних, соціологічних та правничих студій з урахуванням реалій війни і можливих поствоєнних ситуацій, спрямованих на утвердження самоцінності української та інших етнічних культур у всіх їх проявах, гарантування прав і свобод громадян незалежно від їх етнічного походження, на формування спільної громадянської ідентичності і створення єдиного загальноукраїнського культурного простору [2, 52].

На часі затвердження Верховною Радою України Стратегії (Концепції) державної етнополітики. Такий документ дозволить усунути суперечності чинних нормативно-правових актів, що стосуються розвитку української нації, а також повноважень і функціонування інституцій державного етнополітичного менеджменту [3, 68].

Підсумовуючи, варто зазначити, що аксіома сучасного наукознавства щодо міждисциплінарних досліджень та інтеграції знань повністю стосується й етнополітології, над чим працює академічний Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. [1, 4-5; 3, 3]. Війна спричинила значні соціально-економічні, демографічні, міграційні, внутрішньо та зовнішньополітичні зміни, актуалізувала пов'язані з ними виклики, а відтак і завдання, які потребують подальшого вивчення. Отже, потужний приріст наукового знання можливий лише у кооперації українських соціогуманітаристів як між собою, так і із нашими зарубіжними колегами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2023. 424 с.
2. Калакура О. Актуальні аспекти оновлення державної етнонаціональної політики з урахуванням можливих наслідків війни Росії проти України. *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення: аналітична записка*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 45–52.
3. Котигоренко В. Сучасна українська нація як діалектична єдність національно-громадянського і етнічного: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 27 грудня 2023 року. *Вісник НАН України*. 2024. № 3. 52–67.
4. Смолій В., Ясь О. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6. С. 3–16.
5. Рафальський О. Міждисциплінарні перехрестя етнополітології. *Вісник НАН України*. 2021. № 2. С. 3–11.

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА ОСВІТА: ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ УКРАЇНИ

Наукова актуальність дослідження полягає в тому, що готельно-ресторанна освіта є ключовим чинником для розвитку туристичної галузі та гостинності в будь-якій країні, включаючи Україну. Враховуючи швидко зростаючу конкуренцію на міжнародному ринку, важливо, щоб українські навчальні програми відповідали сучасним вимогам та стандартам, в тому числі тим, які застосовуються в Європейському Союзі [2, 34–38].

По-перше, використання європейського досвіду у навчальних програмах України може допомогти підвищити якість освіти та підготовки фахівців у готельно-ресторанній сфері. Це означає не лише використання передових методик навчання, але й адаптацію до сучасних тенденцій у галузі, врахування потреб ринку праці та впровадження інновацій у навчальний процес [5, 58–62].

По-друге, такий підхід може сприяти інтеграції України в європейський освітній простір та зростанню міжнародного співробітництва у галузі готельно-ресторанного бізнесу. Співпраця з європейськими установами та партнерами може стати каталізатором обміну досвідом та передовими практиками, що сприятиме розвитку галузі в Україні.

По-третє, інтеграція європейського досвіду у навчальні програми може підвищити конкурентоспроможність випускників на міжнародному ринку праці. Отримання освіти, яка відповідає міжнародним стандартам, дозволить випускникам з легкістю вписуватися у робоче середовище як в Україні, так і за її межами [4, 24–28].

Загалом, дослідження зазначеної теми не лише допоможе покращити якість готельно-ресторанної освіти в Україні, але й сприятиме її інтеграції в міжнародний освітній простір та підвищить конкурентоспроможність випускників на ринку готельно-ресторанного бізнесу та у різних видах туристичної діяльності [3, 84–86].

Досвід європейських країн у галузі готельно-ресторанної освіти може бути охарактеризований як відмінний та передовий. Європейські країни, наприклад Чеська Республіка, Угорщина та ін., активно

інвестують у розвиток освітніх програм та навчальних закладів, спеціалізованих у готельно-ресторанній галузі [6, 181–187; 7, 67–89].

Ось деякі ключові аспекти їх досвіду [4, 24–28]:

1. Акцент на практичному навчанні. Багато країн Європи високо цінують практичний досвід у процесі навчання. Студентам надається можливість працювати в реальних готельних та ресторанных умовах, що дозволяє їм отримати не лише теоретичні знання, але й практичні навички.

2. Широкий спектр спеціалізацій. У багатьох європейських країнах існують різноманітні програми готельно-ресторанної освіти, що дозволяє студентам вибрати спеціалізацію відповідно до їхніх інтересів та кар'єрних амбіцій.

3. Міжнародний спрямованість. Багато навчальних програм та установ співпрацюють з міжнародними готельними ланцюгами та ресторанами, що дозволяє студентам отримати міжнародний досвід та розширити свої можливості кар'єрного зростання.

4. Стратегічне партнерство з галузевими представниками. У багатьох країнах Європи існують партнерські відносини між навчальними закладами та готельно-ресторанною галуззю. Це дозволяє навчальним програмам бути адаптивними до потреб ринку праці та забезпечує випускникам легший вхід у професійне середовище.

5. Підтримка з боку держави. У багатьох країнах Європи готельно-ресторанна освіта має підтримку з боку держави у вигляді фінансових інвестицій, стимулювання інновацій та розвитку кар'єрних можливостей для випускників.

Цей досвід свідчить про ефективність та значущість впровадження європейських підходів у готельно-ресторанну освіту України, яка може забезпечити підвищення якості навчання та підготовки фахівців у цій сфері.

Застосування європейського досвіду в готельно-ресторанній освіті в Україні може бути реалізоване за допомогою таких стратегій [1, 19–25]:

1. Адаптація навчальних програм. Важливо адаптувати навчальні програми відповідно до європейських стандартів та потреб галузі. Це може включати оновлення курсів з використанням передових методик навчання та акцентування на практичних аспектах.

2. Розвиток партнерств з міжнародними готельними ланцюгами. Співпраця з міжнародними готельними ланцюгами дозволить

студентам отримати практичний досвід у реальних умовах роботи, а також забезпечить адаптацію навчальних програм до потреб міжнародного ринку праці.

3. Впровадження міжнародних стажувань та обмінів. Організація міжнародних стажувань та обмінів для студентів і викладачів сприятиме обміну досвідом та передовими практиками між українськими та європейськими навчальними закладами.

4. Підвищення кваліфікації викладачів. Організація тренінгів та семінарів для викладачів з метою ознайомлення з європейськими підходами до готельно-ресторанної освіти та використання передових методик навчання.

5. Створення сприятливих умов для розвитку галузі. Держава може підтримати розвиток готельно-ресторанної освіти шляхом надання фінансової підтримки, стимулювання інновацій та розвитку партнерств з галузевими представниками.

Таким чином, розглянуті стратегії дозволять не лише підняти якість готельно-ресторанної освіти в Україні на новий рівень, але й забезпечити її відповідність міжнародним стандартам та потребам глобального ринку праці. Перш за все, вони допомагають у визначенні недоліків і прогалин у сучасних програмах навчання. Це відкриває можливості для змін у навчальних планах та методиках, які стимулюють активну участь студентів і сприяють розвитку практичних навичок, необхідних для успіху у сфері готельно-ресторанного бізнесу.

По-друге, забезпечення відповідності міжнародним стандартам і вимогам глобального ринку праці сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників. Це включає в себе не лише професійну підготовку, а й розвиток міжкультурної компетентності та володіння мовами, що робить їх привабливими кандидатами для роботодавців з усього світу. Такий підхід сприяє не лише індивідуальному успіху випускників, а й підвищує репутацію української готельно-ресторанної освіти на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віндюк А. Професійна підготовка майбутніх фахівців з гостинності на сучасному етапі. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Ч.ІІІ. №18(277). 2013. С. 19–25.

2. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

3. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

4. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63.2021. P. 24–28.

5. Сакун Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинених країнах світу: Монографія. К: МАУП, 2004. 399 с.

6. Pnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.

7. Pnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

*Роман КОРСАК,
Іван ГОДЯ
(Ужгород, Україна)*

ВИМОГИ ДО СУЧАСНОГО УСТАТКУВАННЯ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСАХ

Актуальність теми не може бути недооцінена в сучасному готельно-ресторанному бізнесі. У такому конкурентному середовищі, де готелі та ресторани змагаються за увагу та задоволення клієнтів, важливо мати сучасне, ефективне та функціональне обладнання.

Перше, що звертає на себе увагу – це забезпечення комфорту та зручностей для гостей. Сучасне устаткування може значно поліпшити якість обслуговування та забезпечити безперебійну роботу ресторанно-готельного комплексу [5, 140–143].

Зрозуміло, що у світі стрімкого розвитку технологій необхідно постійно оновлювати та модернізувати устаткування. Інноваційні рішення дозволяють ефективно використовувати ресурси, зменшуючи витрати та підвищуючи продуктивність. Наприклад, сучасні кухонні пристрої можуть прискорити процес приготування страв та знизити споживання енергії. Такі інвестиції в покращення устаткування виправдають себе як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі [6, 12–15].

Крім того, з урахуванням сучасних тенденцій у гастрономічній індустрії, необхідно мати устаткування, що відповідає потребам ринку та вимогам споживачів. Наприклад, зростає популярність екологічно чистих технологій, тому устаткування з низьким рівнем викидів та споживання ресурсів може стати конкурентною перевагою. Також важливо враховувати тенденції у дизайні, адже сучасний гість оцінює не лише якість страв, а й естетику і атмосферу закладу [7, 8–10].

У підсумку, вимоги до сучасного устаткування в готельно-ресторанних комплексах є ключовим фактором успіху у цій галузі. Відповідно до потреб ринку та забезпечення високого рівня обслуговування, інвестиції в сучасне та функціональне обладнання є необхідністю для збереження конкурентоспроможності та привабливості клієнтів.

Сучасне обладнання для готельно-ресторанних комплексів може бути дуже різноманітним і охоплює широкий спектр функцій та потреб. Ось деякі види сучасного обладнання, які часто використовуються в цій галузі [6, 19–28]:

1. Кухонне обладнання. Включає в себе плити, пічки, фритюрниці, пароварки, грилі, міксери, холодильники, морозильні камери тощо. Сучасне кухонне обладнання часто має інтегровані технології для збереження енергії та підвищення продуктивності.

2. Посудомийне обладнання. Включає посудомийні машини, які дозволяють ефективно мити та сушити посуд, забезпечуючи високу швидкість та якість обслуговування.

3. Системи автоматизації та управління. Такі системи дозволяють автоматизувати бізнес-процеси, включаючи управління замовленнями, інвентаризацію, облік продуктів та фінансовий облік [4, 180–182].

4. Обладнання для обслуговування гостей. Сюди входять кавоварки, чайники, холодильники для номерів готелів, барні стійки, а також системи контролю клімату та безпеки.

5. Меблі та інтер'єрне обладнання. Сучасні готелі та ресторани також використовують інноваційні меблі та дизайнерські рішення для створення комфортного та стильного середовища для гостей.

6. Технології для екологічної сталості. Включають в себе енергоефективне освітлення, водоочисні системи, системи переробки відходів та інші рішення, які допомагають зменшити вплив на навколишнє середовище.

Це тільки кілька прикладів сучасного обладнання, яке використовується у готельно-ресторанній галузі. З розвитком технологій та зміною вимог клієнтів цей список постійно розширюється.

Сучасне устаткування для готельно-ресторанних комплексів сприяє розвитку різноманітних видів туризму, які відповідають на змінні потреби та вимоги сучасних мандрівників. Ось деякі з них: екологічний, військовий, гастрономічний, пригодницький та ін. [1, 252–254; 2, 403–405]

Розвиток сучасного устаткування для готельно-ресторанних комплексів сприяє збільшенню різноманітних видів туризму та відповідає зростаючим потребам сучасних мандрівників. Спрямованість на екологічно чисті технології та системи дозволяє розвивати екологічний туризм, в той час як інноваційні кулінарні рішення підтримують розквіт гастрономічного туризму. Крім того, спеціалізоване облад-

нання для військового та пригодницького туризму створює нові можливості для розвитку цих секторів гостинності [3, 84–86].

Ці високотехнологічні рішення не тільки забезпечують комфорт та безпеку для гостей, але й стимулюють конкурентну боротьбу у сфері гостинності. Готельно-ресторанні комплекси, які інвестують у сучасне обладнання, мають перевагу в привабливості та задоволенні клієнтів, що сприяє їхньому успішному розвитку у галузі туризму.

Отже, розвиток сучасного устаткування для готельно-ресторанних комплексів не тільки відповідає потребам сучасних мандрівників, але й стимулює розвиток різноманітних видів туризму, сприяючи конкурентоспроможності та успішному розвитку галузі гостинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

2. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

3. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

4. Годя І., Корсак Р., Шубер Д. Роль цифрових технологій в ресторанному бізнесі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон. Херсон: Посвіт, 2023. С. 180–182.

5. Кравець О. Інноваційні впровадження та їх вплив на підприємств готельного господарства. *Збірник виступів учасників XIII науково-практичної конференції студентів вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства»*. Частина 1. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. С. 140–143.

6. Проектування закладів ресторанного господарства: підручник / А.А. Мазаракі, С.Л. Шаповал, О.М. Григоренко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 184 с.

7. Устаткування закладів ресторанного господарства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А.А. Мазаракі, С.Л. Шаповал, І.І. Тарасенко та ін. / за ред. А.А. Мазаракі]. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 640 с.

*Роман КОРСАК,
Тетяна ГУШТАН
(Ужгород, Україна)*

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження організації готельно-ресторанної освіти в Чеській Республіці для подальшого впровадження в Україні полягає в необхідності підготовки висококваліфікованих кадрів для динамічної сфери гостинності. Чеська Республіка відома своєю довголітньою традицією в готельно-ресторанному бізнесі та високим стандартом готельно-ресторанної освіти. Вивчення їхнього досвіду може стати важливим кроком для покращення якості освіти в Україні та підготовки фахівців, здатних конкурувати на міжнародному ринку готельно-ресторанного бізнесу та у різних галузях туризму: пригодницькому, історико-культурному, військово-патріотичному [8, 156–167; 2, 252–254].

У перспективі дослідження може виявити актуальні методи та підходи до навчання готельно-ресторанного персоналу, що включають в себе практичну підготовку, стажування у реальних умовах готельно-ресторанних закладів та активне використання сучасних технологій. Такий аналіз дозволить впровадити ефективні та інноваційні підходи до освіти в Україні, що відповідатимуть сучасним вимогам ринку праці та сприятимуть розвитку галузі гостинності у країні [1, 19–25].

Крім того, дослідження може виявити потенційні перешкоди та проблеми, з якими стикаються українські навчальні заклади у впровадженні сучасних методів та стандартів готельно-ресторанної освіти. Це може допомогти у визначенні напрямків реформ та покращень в системі освіти, які сприятимуть розвитку професійних навичок та підвищенню конкурентоспроможності випускників на ринку праці [3, 38–44].

Отже, дослідження організації готельно-ресторанної освіти в Чеській Республіці та можливості її впровадження в Україні є актуальним завданням, яке може сприяти покращенню якості освіти та підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі гостинності.

Підготовка фахівців у галузі гостинності в Чеській Республіці має свої особливості, які дозволяють забезпечити високу якість освіти та підготовку кваліфікованих кадрів. Ось деякі з них [6, 181–187; 7, 67–89]:

1. Практична орієнтація. Навчальні програми у Чеській Республіці акцентують увагу на практичних навичках та стажуванні в реальних готельно-ресторанних умовах. Здобувачі мають можливість отримати значний досвід роботи під керівництвом досвідчених професіоналів в галузі гостинності.

2. Широкий спектр спеціалізацій. У Чеській Республіці існує багато навчальних закладів та програм, що пропонують різноманітні спеціалізації у галузі гостинності, включаючи готельний менеджмент, кулінарію, обслуговування громадського харчування та інші.

3. Міжнародний контекст. Багато навчальних закладів у Чеській Республіці активно співпрацюють з міжнародними партнерами та мережами готелів та ресторанів, що дозволяє здобувачам отримати міжнародний досвід та підготуватися до роботи на міжнародному ринку праці.

4. Акцент на якість сервісу. Чеські навчальні програми відомі своєю увагою до деталей та високою якістю обслуговування. Здобувачі отримують підготовку до надання якісного сервісу та задоволення потреб клієнтів у готельно-ресторанній галузі.

5. Інноваційні методи навчання. Навчальні заклади у Чеській Республіці активно використовують інноваційні методи навчання та сучасні технології для підготовки студентів. Це включає в себе використання віртуальної реальності, інтерактивних платформ та інші сучасні засоби навчання.

Отже, підготовка фахівців у галузі гостинності в Чеській Республіці характеризується практичною орієнтацією, широким спектром спеціалізацій, міжнародним контекстом, акцентом на якість обслуговування та використанням інноваційних методів навчання.

Застосування досвіду з підготовки фахівців у галузі гостинності з Чеської Республіки в Україні може мати кілька перспективних напрямків [5, 120–125; 4, 24–28]:

1. Адаптація навчальних програм. Українські навчальні заклади можуть переглянути та адаптувати свої навчальні програми з урахуванням кращих практик з Чеської Республіки. Це включає в

себе впровадження практичної орієнтації, розширення спеціалізацій та акцентування на високій якості обслуговування.

2. Розвиток партнерських відносин. Українські навчальні заклади можуть розширити співпрацю з міжнародними партнерами та мережами готелів та ресторанів з метою організації стажування та практичної підготовки для студентів.

3. Впровадження інноваційних методів навчання. Українські навчальні заклади можуть використовувати інноваційні методи навчання, такі як віртуальна реальність, інтерактивні платформи та інші сучасні технології, для підвищення ефективності навчального процесу та підготовки конкурентоспроможних фахівців.

4. Залучення міжнародних експертів. Українські навчальні заклади можуть залучати міжнародних експертів та викладачів з Чеської Республіки для проведення майстер-класів, семінарів та тренінгів з питань готельно-ресторанного бізнесу та освіти.

5. Стимулювання міжнародного обміну. Українські здобувачі можуть брати участь у програмах обміну з навчальними закладами у Чеській Республіці для отримання міжнародного досвіду та поглиблення знань у галузі гостинності.

Отже, застосування досвіду з Чеської Республіки в Україні може сприяти підвищенню якості готельно-ресторанної освіти та підготовці висококваліфікованих кадрів для потреб динамічної галузі гостинності.

Крім того, таке застосування може також сприяти впровадженню інноваційних підходів та сучасних методів навчання, що відповідають сучасним вимогам ринку праці та технологічному розвитку. Відкриття нових можливостей для здобувачів даної спеціальності, які здобувають досвід у відомих міжнародних навчальних закладах, може підвищити їхню конкурентоспроможність і стимулювати інновації у галузі.

Також, перенесення успішного досвіду з Чеської Республіки в Україну може сприяти підвищенню престижності галузі гостинності та привертанню більшої кількості молодих людей до професій у цьому секторі. Зазначене важливо для забезпечення сталого розвитку галузі та збереження високих стандартів обслуговування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віндюк А. Професійна підготовка майбутніх фахівців з гостинності на сучасному етапі. *Вісник Луганського національного*

університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Ч. III. №18(277). 2013. С. 19–25.

2. Льницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції* / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Льницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

3. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

4. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63. 2021. P. 24–28.

5. Саун Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинених країнах світу: *Монографія*. К: МАУП, 2004. 399 с.

6. Pnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.

7. Pnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

8. Korsak R., Hodia I. Historical «Phenomenon» of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 2023. P. 156–167.

*Оксана ПЛУЖНИК,
Денис МІРОШНІЧЕНКО,
Павло ДРОК
(Переяслав, Україна)*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ХМАР В ОСВІТІ

Швидкий прогрес інформаційно-комунікаційних технологій вимагає оновлення у всіх сферах суспільного життя, включаючи освіту. Наприклад, у Національній стратегії розвитку освіти зазначено, що головним напрямком розвитку освіти в Україні є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Освіта в Україні буде розвиватися за допомогою впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Необхідно забезпечити підготовку майбутніх фахівців, які зможуть працювати у сфері інформаційного суспільства. Саме тому дедалі більше уваги науковці приділяють хмарним технологіям, зокрема проблемі створення хмаро-орієнтованих навчальних середовищ у закладах освіти [1, 20–24].

Інформаційні технології кардинально перетворюють спосіб, яким ми навчаємося і навчаємо інших. Використання відкритих хмарних ресурсів у сфері освіти є складним питанням, і рішення про його впровадження вимагає ретельного аналізу та обговорення. Незалежно від усіх викликів, які вона може створити, ця технологія може зробити освіту більш доступною, ефективною та сучасною. Тому важливо зрозуміти всі її аспекти, переваги та недоліки, щоб приймати обґрунтовані рішення та використовувати цю технологію на користь сучасної освіти. Розглянемо переваги та недоліки використання відкритих хмар у сфері навчання і дослідимо, як ця технологія може вплинути на наше освітнє майбутнє.

О. Власій та О. Дудка відзначають декілька переваг хмарних технологій:

- Зменшення складнощів у встановленні, підтримці та ліцензійному обслуговуванні програмного забезпечення.
- Гнучкість у використанні різних типів програмного забезпечення.

– Можливість масштабного поповнення навчальних ресурсів та організація масового доступу до них.

– Зниження витрат на обладнання.

– Спрощення процесів управління великими обсягами даних та підтримка розрахунків.

– Мобільність в процесі навчання [2, 383–397].

Перевагами використання хмарних сервісів для учасників освітнього процесу є: доступ до хмарних сервісів не лише з персональних комп'ютерів та ноутбуків, а й з будь-якого мобільного пристрою (планшетів, смартфонів тощо) з браузером та підключенням до Інтернету; хмарні сервіси не прив'язані до робочого місця, оскільки можуть використовуватися незалежно від місцезнаходження користувача; можлива дистанційна робота; якісна інформація доступна незалежно від місцезнаходження здобувача; можливість редагування навчальної програми; можливість для викладачів керувати та оцінювати знання здобувачів онлайн; можливість використовувати файли безпосередньо з Інтернету без додаткового завантаження на комп'ютер; свобода доступу до збережених навчальних матеріалів та документів з будь-якого підключеного до Інтернету комп'ютера або мобільного пристрою, в будь-який час, в будь-якому місці, що дозволяє економити дисковий простір на комп'ютерах, ноутбуках та мобільних пристроях; можливість зберігати всі резервні копії в хмарному сервісі; гарантований захист даних від втрати: не потрібно турбуватися про їхнє видалення [3, 162–164].

Отже, перевагами використання відкритих хмар в освіті вбачаємо:

1. *Доступність з будь-якого місця та пристрою.* Однією з основних переваг використання відкритих хмар є можливість отримувати доступ до навчальних матеріалів, ресурсів та завдань з будь-якого місця, де є Інтернет. Це особливо корисно для студентів, які потребують гнучкості в графіку або навчаються на віддаленому від університету або школи.

2. *Зменшення витрат.* Використання відкритих хмар може значно знизити витрати на придбання та підтримку апаратного забезпечення та програмного забезпечення для освітніх установ. Це особливо важливо для шкіл та університетів з обмеженим бюджетом, оскільки вони можуть використовувати хмарні рішення за доступну ціну або навіть безкоштовно.

3. *Спільна робота та обмін знаннями.* Відкриті хмари створюють можливість для учнів та викладачів спільно працювати над проектами, обмінюватися матеріалами та знаннями. Це сприяє колективному навчанню та співпраці, дозволяючи створювати більш структуроване та інтерактивне навчальне середовище.

4. *Збереження даних.* Відкриті хмари дозволяють зберігати важливі дані, документи та матеріали у безпечному та доступному місці. Це зменшує ризик втрати даних через викиди апаратного забезпечення, пошкодження документів або інші технічні проблеми.

Недоліки використання відкритих хмар в освіті наступні:

1. *Проблеми з безпекою даних.* Однією з найбільших турбот у використанні відкритих хмар є питання безпеки даних. Зберігання особистих і конфіденційних даних у хмарі може створити загрозу несанкціонованого доступу до цих даних. Школи та університети повинні вживати заходів для забезпечення безпеки даних, таких як шифрування та двофакторна автентифікація.

2. *Залежність від Інтернету.* Використання відкритих хмар потребує постійного підключення до Інтернету. Це може бути проблемою для учнів і викладачів, які мають обмежений доступ до Інтернету або стикаються з нестабільним Інтернет-з'єднанням.

3. *Обмежена власність та контроль.* Зберігання даних та ресурсів у відкритих хмарах означає, що учні та освітні установи можуть втратити частину контролю над своїми даними та навчальними ресурсами. Вони стають залежними від постачальників хмарних послуг і підлягають їх правилам і умовам.

4. *Обмежені функції та можливості.* Деякі відкриті хмари можуть мати обмежені можливості порівняно з локальними системами. Це може обмежити можливості налаштування та адаптації для конкретних освітніх потреб. Деякі функції, які можуть бути важливими для деяких видів навчання, можуть бути обмеженими або відсутніми у хмарних рішеннях.

Висновки. Використання відкритих хмар у сфері освіти може бути дуже корисним, але потребує уважного аналізу та підготовки. Важливо збалансувати переваги та недоліки, враховуючи конкретні потреби та обставини кожної освітньої установи. Безпека даних, навчання користувачів та створення належних

умов для доступу до хмарних ресурсів є ключовими аспектами успішного впровадження цієї технології в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакалюк Т.А. Вітчизняний досвід проектування хмаро орієнтованого навчального середовища для закладів освіти. Новітні комп'ютерні технології. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. Том XII: спецвипуск «Хмарні технології в освіті». С. 20–24.

2. Власій О., Дудка О. Шляхи формування інформаційно-цифрової компетентності учасників освітнього процесу. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, 2019. С. 383–397. http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3974/1/oeemu_2019_spetsvip_37.pdf (дата звернення: 27.07.23).

3. Орлик О.В. Хмарні технології у вищій освіті: переваги та проблеми використання. *Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-методичної конференції (м. Одеса, 21–22 лютого 2023 р.). Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 162–164.

*Тетяна САКАЛЬ,
Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Актуальність наукового дослідження проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України визначається рядом об'єктивних факторів, що впливають на цю сферу. Перш за все, готельно-ресторанна індустрія є однією з ключових галузей української економіки, яка постійно зростає та розвивається. Зростання туристичного потоку та розширення готельної мережі створюють попит на кваліфікований персонал у цьому секторі. Проте, наразі існує проблема нестачі адекватно підготовлених фахівців, зокрема, знань англійської мови, культурології, кулінарії, сервісу та управління [1, 38–44].

Далі, в умовах швидкого технологічного розвитку та змін у споживчих уподобаннях клієнтів, готельно-ресторанна галузь потребує постійного оновлення знань та навичок у своїх працівників. Відповідно, актуальність дослідження полягає в адаптації навчальних програм та методів підготовки до сучасних вимог ринку, враховуючи новітні тенденції та інновації в галузі гостинності.

Крім того, ефективна підготовка кадрів у готельно-ресторанній сфері має важливе значення для підвищення конкурентоспроможності українських готелів та ресторанів на міжнародному ринку туризму, особливо під час війни, що триває. Недостатня кваліфікація персоналу може стати перешкодою у привабленні іноземних туристів та погіршити репутацію галузі в цілому. Зокрема, у зв'язку із стрімким розвитком індустрії гостьового обслуговування та ростом конкуренції, актуальною стає проблема необхідності постійного удосконалення навичок персоналу, включаючи не лише фахові знання, а й навички міжособистісного спілкування, роботи в команді, управління стресом та інші «soft skills» [3, 24–28].

Отже, дослідження проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України є актуальним і важливим з метою забезпечення якісного розвитку галузі, підвищення її конкурентоспроможності та задоволення зростаючого попиту на кваліфікований персонал.

У рамках зазначеної актуальності дослідження проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України можна відзначити наступні проблеми [1, 38–44; 4, 73–76]:

1. Нестача кваліфікованих кадрів. Недолік професійного персоналу може виникати через недостатню кількість вищих навчальних закладів у певних регіонах країни, які надають спеціалізовану підготовку, або через відсутність актуальних програм та методик навчання, що відповідають потребам ринку праці.

2. Іншою проблемою може бути низький рівень якості освіти в галузі гостинності. Деякі навчальні програми можуть бути застарілими або не враховувати сучасні тенденції та вимоги ринку готельно-ресторанного бізнесу. Також може виникати проблема недостатньої практичної підготовки здобувачів під час війни, що ускладнює розвиток навичок у реальній роботі.

3. Однією з ключових проблем може бути недостатня увага до розвитку навичок «soft skills» серед майбутніх спеціалістів. До цих навичок можуть належати навички міжособистісного спілкування, управління стресом, роботи в команді та інші, які є важливими для успішної кар'єри в сфері гостинності.

4. Відсутність адекватних інструментів оцінки якості підготовки. Недолік системи оцінки якості підготовки спеціалістів може ускладнити відбір та збереження найкращих кадрів у галузі. Відсутність об'єктивних критеріїв може також призвести до недооцінки потенціалу деяких кандидатів та втрати талантів.

Вирішення цих проблем може вимагати комплексного підходу, включаючи оновлення навчальних програм, підвищення якості навчання та практичної підготовки, розвиток навичок «soft skills» у майбутніх спеціалістів, а також впровадження ефективної системи оцінки якості підготовки.

Перспективи щодо підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України можуть бути багатобічними за умови розвитку співпраці з країнами Європейського Союзу. Кооперація з країнами ЄС зокрема, Чеською Республікою, Угорщиною, Словаччиною та ін., може включати обмін досвідом та кращими практиками у галузі гостинності, адаптацію навчальних програм до міжнародних стандартів і можливість стажування для здобувачів у провідних готелях та ресторанах Європи [5, 181–187; 6, 67–89].

У контексті війни, що триває, актуальним напрямком у майбутньому буде розвиток військово-патріотичного туризму. Тому,

готельно-ресторанний бізнес може мати значний потенціал для розвитку. Зокрема, в Україні є велика кількість військово-історичних об'єктів та місць бойових подій, які можуть зацікавити туристів. Інвестування у розвиток інфраструктури для військового туризму, а також підготовка спеціалістів, які володіють не лише знаннями про історію, але й навичками організації та обслуговування туристів у цій галузі, може стати важливим напрямком для розвитку готельно-ресторанного сектору [2, 84–86].

Крім того, зростання уваги до екологічних питань та сталий розвиток може вплинути на підготовку спеціалістів у галузі гостинності. Запровадження принципів сталого туризму та екологічної свідомості в навчальні програми допоможе підготувати фахівців, які будуть вміло впроваджувати екологічно чисті практики в готелях та ресторанах, що відповідає сучасним вимогам ринку гостинності та сприятиме збереженню довкілля.

Таким чином, проблема підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України є складною та багатогранною. Нестача кваліфікованих кадрів, низький рівень якості підготовки, недостатнє розвиток навичок «soft skills», а також відсутність адекватних інструментів оцінки якості можуть ускладнювати вирішення цієї проблеми. Проте, перспективи розвитку у цій сфері можуть бути значними за умови розвитку співпраці з країнами Європейського Союзу, впровадження інноваційних підходів до навчання та організації практики, а також зростання уваги до екологічних аспектів у галузі гостинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «готельно-ресторанна справа». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвізівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 38–44.

2. Ільницький В., Корсак Р. *Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні*. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород). Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

3. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63.2021. P. 24–28.

4. Сақун Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинених країнах світу: Монографія. К: МАУП, 2004. 399 с.

5. Pnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.

6. Pnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

ЧОТИРИФАЗНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ

Військове вторгнення Росії в Україну визначило зростання інтересу до питань формування професійної ідентичності військовослужбовців. Від того, наскільки людина ідентифікує себе з військовою професією, що має загальноприйнятий звід знань, етичний кодекс та прихильність до професійних ідей, залежить її психологічний добробут, результати роботи й успішність кар'єри. Професійна ідентичність, що належить до професійної Я-концепції людини, ґрунтується на її якостях, переконаннях, цінностях, мотивах і досвіді, і може бути визначена як когнітивний механізм, що формує емоції й поведінку, а також ставлення до роботи [4]. Отже, професійна ідентичність впливає на те, як людина формулює мету, самооцінку і сенс свого життя, а також пояснює, який внесок вона робить у життя суспільства. Формування військової професійної ідентичності, яку розглядають як саморегульовану соціальну ідентифікацію індивіда та інтерналізацію ним основних цілей, цінностей й завдань армії, є «складним і трансформаційним процесом засвоєння основних знань, навичок, цінностей та переконань у межах професії, унаслідок чого людина думає, діє й почувається як член цієї професійної спільноти» [3]. Модель розвитку ідентичності В. Калвер представляє чотири специфічні фази розвитку ідентичності, починаючи з управління статтю у вигляді носіння маски й закінчуючи зняттям маски, самоприйняттям і переходом до збалансованої військової ідентичності. Кожна фаза характеризується специфічними стратегіями подолання, які використовуються жінками для подолання міжособистісних стресорів, найбільш поширених у військовому підрозділі як гіпермаскулінному середовищі. На першому етапі невпевненість у собі, яку відчувають жінки, намагаючись асимілюватися з чоловічим колективом і водночас справляючись із потенційною втратою свого істинного «я», призводить до «відчуття необхідності вдягнути маску» [1]. Невпевненість, що виникає у зв'язку з домінантною культурою військової маскуліної етики, може бути двох типів. У першому випадку жінка відчуває свою нездатність відпо-

відати чоловічим соціальним стандартам, і, як наслідок, у жінки виникають внутрішні сумніви щодо її соціального визнання колегами-чоловіками, а також щодо її здатності виконувати завдання у звичному для типового чоловіка стилі та манері. Або ж вона може відчувати безсилля зберегти власне почуття жіночності, що визначає її як жінку [1]. «Одягання маски» стає тією стратегією на шляху зменшення напруги переживання наслідків стресу, яка покликає впоратися з почуттям розгубленості та тривоги, що виникають внаслідок невідповідності соціальним нормам та очікуванням. На другому етапі, що має назву «ношіння маски», жінки використовують компенсаторні стратегії подолання стресу, які приховують риси, що є компонентами істинного «я», та розглядаються як небажані відповідно до соціальної культури. Маска «воїна» компенсує очікування суспільства і військового колективу щодо стереотипно ухваленого зразка військовослужбовця. Водночас «маска жіночності» балансує очікування суспільства щодо жіночності. Щоб уникнути маргіналізації та заручитися прихильністю суспільства, жінки, орієнтуючись на концепцію воїна, можуть коригувати свій зовнішній вигляд та/або змінювати свою манеру поведінки. Третій етап можна розглядати як поворотний момент свідомості, коли жінка переживає внутрішнє прозріння, «усвідомлюючи й переживаючи наслідки носіння маски» [1]. Звернення до саморефлексії призводить до усвідомлення того, що стратегія подолання стресу «ношіння маски» знищує справжню самоідентифікацію жінки. У результаті військовослужбовиці починають формулювати концепцію жінки-воїна – військову ідентичність, що ґрунтується на самоактуалізації, самоєфективності та подоланні соціальних стресорів [2]. На четвертому етапі «зняття маски» жінки долають маскуліну етику військової культури та стереотипні очікування ідентичності, набувають самоприйняття і повністю формують свою справжню ідентичність жінки-воїна. Однак, не всі жінки здатні встановити здоровий баланс між власною жіночністю та службою в армії [1].

Чотирифазна модель розвитку гендерної ідентичності жінок у збройних силах демонструє свою правомірність у працях, які досліджують такі проблеми: 1) наслідки гендерних стереотипів у збройних силах, що спричиняє маргіналізацію та гендерне управління військовослужбовицями; 2) існування специфічних міжособистісних стресорів, наприклад, сексуальних домагань, що вико-

ристовуються в гіпермаскулінному середовищі для актуалізації чоловічої етики; 3) ефект міжособистісних стресорів та їхній вплив на кар'єру військовослужбовців, зокрема з погляду психологічного здоров'я та благополуччя; 4) необхідність реструктуризації збройних сил як гендерної організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Culver V.R. Woman-Warrior: Gender Identity Development of Women in the American Military. *Journal of the Student Personnel Association at Indiana University*. 2013. № 41. С. 64–74.
2. Edwards K.E., Jones S.R. «Putting my man face on»: A grounded theory of college men's gender identity development. *Journal of College Student Development*. 2009. № 50(2). С. 210–228. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0063>
3. Johansen R.B., Laberg J.C., Martinussen M. Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*. 2014. № 40(3). С. 521–543. <https://www.jstor.org/stable/48609338>
4. Wang K., Yin J. Effects of Work Engagement on Professional Identity of Young Teachers in China's Ocean Colleges – Perspective of Psychological Capital. *Journal of Coastal Research*. 2020. С. 236–239. <https://www.jstor.org/stable/48639743>

*Юрій ФІГУРНИЙ,
Ольга ШАКУРОВА
(Київ, Україна)*

**НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ:
РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ
УКРАЇНОЗНАВСТВА У ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР**

Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України (далі – НДІУ) вже понад тридцять років активно працює в освітньому та гуманітарному просторі Української держави. З відновленням державності, в Україні гостро постала проблема формування нової національно-патріотично налаштованої політичної, економічної, наукової, мистецької та інтелектуальної вітчизняної еліти. Саме тому, створення у січні 1992 р. Інституту українознавства при Київському державному університеті імені Т.Г. Шевченка під керівництвом його першого директора П.П. Кононенка, було зумовлено насамперед нагальними потребами розбудови України як незалежної демократичної держави, а отже, розвитку українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, як політики та філософії держави у підготовці кадрів українознавців найвищої кваліфікації [4, 5–6].

Багаторічна діяльність Інституту стала реальним доказом його патріотичної і державницької праці в ім'я України, українців і світового українства. На нашу думку, українознавство може і повинно стати одним із центральних і важливих, якщо не найголовнішим елементом ідеологічного наступу на внутрішнє вітчизняне і зовнішнє світове поле діяльності. На наше міцне переконання, українознавство – це не тільки і не стільки впорядкована теоретико-практична система наукових знань про Україну і українців у світовому цивілізаційному часопросторі, якою вона є в даний історичний момент на початку ХХІ століття та навчальна дисципліна, яка на зламі тисячоліть спочатку активно впроваджувалася в навчальний процес середньої й вищої школи України, а потім під потужним деструктивним тиском проросійських сил була витис-

нена на маргінеси освіти. Насамперед, українознавство-українолюбство має стати та, врешті-решт, стане національною ідеологією, ідеологічним, сталевим стрижнем Української Самостійної Соборної Держави, української політичної нації, кожного патріотично налаштованого і свідомого українця.

Розуміючи важливість впровадження національно-патріотичного виховання української молоді в освітній та гуманітарний простір були започатковані у НДГУ спочатку Всеукраїнські, а з 2007 р. – Міжнародні конкурси з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів усіх рівнів Української держави.

Головною метою їх було: утвердження українознавства як окремої навчальної дисципліни і методології освітньо-виховного процесу на засадах гуманітарної науки як синтезуючої і цілісної системи наукових інтегративних знань; реалізація державних програм, статутних завдань, напрямів та проєктів наукових досліджень; розробка технологій апробаційно-експериментального і практичного впровадження спільних вітчизняних та зарубіжних освітнянських досягнень на основі інноваційних інформаційних технологій; формування в учнів знань про Україну та українство як органічну спільність із вселюдством, сприяння самореалізації кожної особистості та нації; виховання патріотизму, любові до своєї Батьківщини, глибокої поваги до держави, історії, традицій, культури українського народу; популяризація української освіти в Україні і зарубіжжі із залученням інноваційних технологій; виховання нової української людини, яка пізнає, вивчає та творить себе і новий український світ [3, 10].

Під час неоголошеної російсько-української гібридної війни, яка розпочалася 20 лютого 2014 р. і триває по цей день, особливо після 24.02.2022 р., коли відбулося повномасштабне вторгнення російських військ на територію Української держави, нагальне питання впровадження та активізація національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України стало надзвичайно актуальним для українського суспільства.

НДГУ є важливою науковою й освітньою інституцією, головним завданням якої є розвиток системних українознавчих знань про Україну, українців і світове українство, комплексне поширення їх в гуманітарному просторі Української держави та поза її межами. В умовах повномасштабної російсько-української війни

НДІУ активізував боротьбу за системну й послідовну українізацію національної гуманітарної сфери, за повернення з російського полону культурної спадщини України. Інститут виконує фундаментальні й прикладні науково-дослідні роботи й надає гуманітарні й освітні послуги українцям за межами Української держави, використовуючи для цього потенціал 27 закордонних філій НДІУ, які діють на громадських засадах. У цій комплексній роботі, підготовка й проведення Міжнародних учнівських конкурсів з українознавства стало вагомим внеском у значне посилення національно-патріотичного виховання української молоді.

XV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проводився у 2022 р. відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 22.09.2021 № 4/786-21 «Про організацію XV Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти». Його переможцями стали 239 учнів й учениць із 20 областей України. Всі вони разом зі своїми науковими керівниками отримали грамоти й подяки, які були надіслані на електронні адреси відповідних закладів освіти [1, 165, 194].

XVI Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проводився у 2023 р. та відзначився рекордною кількістю переможців – 243 з різних регіонів України і закордоння. Всі вони є дуже талановитими й справжніми патріотами України, яскравими представниками майбутньої національної еліти Української держави. Найбільш представленими в конкурсі 2023 р. були учні з Івано-Франківської (39 робіт), Чернівецької (35 робіт), Київської (28 робіт), Волинської (23 робіт), Львівської (18 робіт), Чернігівської (15 робіт) і Полтавської (14 робіт) областей. Незважаючи на важкі воєнні умови, наближення до лінії бойового зіткнення в конкурсі заслужену перемогу здобули учні з Донецької, Луганської, Харківської, Сумської, Черкаської та Запорізької областей [2, 178].

Загалом, тематичне спрямування науково-дослідних робіт конкурсантів, їхня україноцентрична наповненість відобразили комплексність українознавчих студій та їх спрямованість на посилення національно-патріотичного світогляду української учнівської молоді. Проблематика протидії рашистському терору стала домінантною: російсько-українська війна (боротьба населення з окупантами – 8 робіт – 3,3% від загальної кількості; герої війни, захи-

стики України – 20-8,2%, волонтерський рух – 9-3,7%, культурологічні процеси під час війни – 20-8,3%). Всього: 57 робіт – 23,5% від загальної кількості [2, 179].

Таким чином, НДІУ активно, комплексно й системно посилює національно-патріотичне виховання української молоді. Послідовне впровадження вченими-українознавцями національно-патріотичних наративів в освітній та гуманітарний простір України під час неоголошеної повномасштабної російсько-української гібридної війни стає важливим чинником протидії рашистській агресії, допомагає консолідації української політичної нації й пришвидшує перемогу Української держави у найближчій історичній перспективі та буде сприяти посиленню національної безпеки й актуалізувати післявоєнну відбудову країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізова О. XV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2022. № 2 (83). С. 164–194.
2. Газізова О., Сорочук Л., Кононенко А., Бойко С., Іванець С. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2 (87). С. 174–221.
3. Істоміна Н.М. Бюлетень Міжнародного конкурсу з українознавства. Випуск І. К., 2007. 44 с.
4. Фігурний Ю.С., Ярошинський О.Б. Світочі українознавства. К., 2008. 146 с.

Тетяна ХРАБАН
(Київ, Україна)

КОНЦЕПЦІЇ ГЕРОЯ ТА ГЕРОЇЗМУ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Люди, що представляють різні соціальні спільноти й групи, нерідко звертаються до концепцій героя і героїзму. Концепції героя та героїзму в суспільстві мають важливі соціально-психологічні функції. Вони можуть стати підґрунтям для формування «самоєфективності», котра дотична особистому сприйняттю своєї здатності досягти успіху в тій чи іншій ситуації завдяки своїм діям. Спостереження за успіхами інших здатне активізувати потребу в досягненнях, ініціювати внутрішню мотивацію та відчуття власної значущості, сприяти формуванню Я-концепції та самооцінки, які «дають змогу людям досягати високих рівнів і поводитися морально, навіть якщо це важко» [1]. Концепції героя та героїзму беруть участь у формуванні ідентичності людини. Це особливо важливо в підлітковому віці, коли героїчні концепції допомагають молодим людям експериментувати з власним самовідчуттям і розвивати чітке уявлення про свою автентичну сутність. При цьому відбувається формування уявлень про ідеальне «Я», яке посилює внутрішню мотивацію, зміцнює прагнення до досягнення важливих цілей, знижує ймовірність антисоціальної та аутодеструктивної (саморуйнівної) поведінки. Ідеальне «Я» виступає як саморегуляція, яка мотивує до самовдосконалення та просоціальної поведінки, що проявляється в посиленні уваги до потреб інших людей, готовності допомогти їм [2]. Крім того, звернення до героїчних концепцій може набувати форми копінг-стратегій, які сприяють посттравматичному зростанню: люди, інспіровані героями, схильні приймати нові здорові переконання та цінності, дивитись на себе та світ більш позитивно, здобувати мудрість та більше цінувати життя. Концепції героя та героїзму відіграють культуротворчу роль взірця для наслідування, який виконує дуже важливу консолідуючу функцію в суспільстві, стираючи деякі кордони між соціальними групами. Героїчні концепції не є статичними, вони зазнають змін під впливом широкого культурного та історичного контексту. Слід зазначити, що навіть в межах однієї й тієї самої культури різні соціальні та професійні групи можуть

мати різні концепції героя та героїзму. Н. Rusch вважає, що особливо сприятливим середовищем для вивчення героїчних концепцій є збройні сили. Це твердження ґрунтується на двох чинниках: 1) «війна відкриває безліч можливостей ризикувати своїм життям заради блага інших людей, 2) в армії існують офіційні процедури заохочення видатних сміливців нагородами» [3]. Сучасні війни справляють суттєвий вплив на розуміння героїзму, що може істотно вплинути на сьогодишню актуальну концепцію і призвести до метаморфоз традиційних визначень героїзму. Е. Stice вказує, що «суперечливість героїзму якраз і робить його привабливим. Героїзм – це соціальна, а не особиста атрибуція, але сам вчинок часто є поодиноким, екзистенційним вибором. Він історично, культурно і ситуативно зумовлений, тому герої однієї епохи можуть виявитися злочинцями в інший час... Світові війни минулого століття драматично вплинули на нашу концепцію героїзму, і по мірі того, як наше суспільство дедалі більше зміщується у бік інформаційно-технологічного, мережевого та відцифрованого майбутнього, на запитання про те, що позначатиме поняття «герой» для нинішнього покоління, ще треба знайти відповідь» [3]. Поняття героїзму є досить нечітким і складним, і, як і багато інших повсякденних понять, його важко сформулювати за допомогою простого, дефінітивного підходу. Героїзм зрештою є ментальною та соціальною конструкцією, тож на перший план виходить ярлик, який люди навішують на героя, – їхнє сприйняття героїзму, – а не суворі класифікації дій цієї людини як героїчних. У межах біхевіористського підходу героїзм розглядають як екстремальну просоціальну поведінку, що 1) зорієнтована на надання допомоги іншим людям, а також на підтримку соціально схвалюваних ідеалів або нових соціальних стандартів; 2) відбувається без примусу та без переслідування особистої вигоди (навіть у воєнному контексті героїзм залишається вчинком, який виходить за межі дій, передбачуваних військовим обов'язком); 3) супроводжується значним ризиком і вимагає самопожертви; 4) передбачає усвідомлення суб'єктом можливих ризиків/витрат. Особистісний підхід до визначення героїзму приділяє більше уваги людським характеристикам, що лежать в основі такої поведінки: емпатії, відданості, самовідданості, безкорисливості, пристрасті та мужності. Попри деякі відмінності у визначенні репрезентативних рис героя, можна виокремити ознаку, яку всі дослідники вважають основною від-

мінністю героїзму в сучасних західних культурах, – самовідданість, тобто герої – це люди, які жертвують собою заради інших і служать іншим.

Нами було розглянуто соціальні уявлення про героїв і героїзм, які є актуальними в період російсько-української війни серед військової молоді, котра навчається у вищих військових навчальних закладах України, та визначено потенційний характер впливу цих уявлень на поведінку військовослужбовців. В дослідженні використано психолінгвістичний метод вільних асоціацій. Для проведення психолінгвістичного експерименту було обрано слово-стимул «герой». Асоціативний експеримент проводився у жовтні 2023 р. Участь у дослідженні взяли 104 курсантів та слухачів Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут. Для опрацювання отриманих результатів нами було використано рефлексивний тематичний аналіз. Асоціативний психолінгвістичний експеримент як якісне дослідження дав змогу припустити існування сильного зв'язку між тяжінням людини до певних концепцій героя і героїзму та її поведінкою в критичних ситуаціях. Визначення ідеї героїзму, що домінує у свідомості, забезпечує готове підґрунтя як для ідентифікації особистісних якостей людини, так і для прогнозування її поведінки в ситуації підвищеного ризику та небезпеки. У військовому середовищі просування певних концепцій героя та героїзму має розглядатися як найважливіший напрямок для розв'язання проблем адаптації до військової служби, збереження психічного й емоційного благополуччя в складних і негативних ситуаціях. В отриманих асоціаціях найбільш представленими є чотири теми: «Архетипний герой», «Прототипний герой», «Просоціальний герой», «Герой повсякденності». Респонденти, чії асоціації сформували тему «Архетипний герой», ідентифікують як героя ту людину, яка, долаючи природний страх або без особливих зусиль, здійснює вчинки, що виходять за межі можливостей звичайної людини та є недосяжними для інших. Тяжіння частини респондентів до архетипного героя може свідчити про психологічну неготовність частини військовослужбовців до здійснення вчинків, що виходять за межі дій, які вимагає військовий обов'язок. Респонденти, які використовують прототиповий підхід, визначають героя як людину, яка, володіючи кращими людськими чеснотами, діє заради відстоювання важливих морально-етичних цінностей. Тяжіння до прототипного

героя у військовому середовищі може бути пояснене з погляду потреби ідентифікації себе з іншою людиною, що є прикладом ефективності, у спробі стати більш схожим на нього. Асоціації, об'єднані у групу «Просоціальний герой», можна розглядати як об'єктивний показник оцінки просоціальної та альтруїстичної поведінки групи респондентів. Можна стверджувати, що поведінка респондентів, чії асоціації входять до групи «Просоціальний герой», у разі надзвичайної ситуації наблизатиметься до вимоги, які описані в кодексах честі збройних сил. Асоціації, об'єднані у групу «Герой повсякденності», свідчать, що під час війни репрезентаціями повсякденного героя є люди, які не асоціюються з особливими рисами характеру чи видатними здібностями. Можна припустити, що респонденти, які віддають перевагу повсякденному героїзму, можуть виявитися успішнішими в плані адаптації до стресу, збереженні свого психічного й емоційного благополуччя в складних і негативних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Goethals G. & Allison S. Making Heroes: The Construction of Courage, Competence, and Virtue. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2012. № 46. С. 183–235.
2. Rusch H. Heroic behavior: A review of the literature on high-stakes altruism in the wild. *Current opinion in psychology*. 2022. № 43. С. 238–243.
3. Stice E. Leading like lions: The model junior officer in the Great War and a critique of present-day mainstream leadership models. *Leadership*. 2023. № 19(5). С. 431–455.

*Юліана ШИНКАРИК,
Наталія БЕЗСМЕРТНА
(Київ, Україна)*

**РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ЩОРІЧНОГО ЛІТЕРАТУРНО-
МИСТЕЦЬКОГО КОНКУРСУ ЕСЕ СЕРЕД УЧНІВ
1-4, 5-8, 9-11 КЛАСІВ НА ТЕМИ: «ВОЇН ЗСУ. ХТО ВІН?»,
«ОБРАЗ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА»
У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Повномасштабна російсько-українська війна стала великим випробуванням для громадян Української держави. Усі сфери суспільного життя повинні були пройти іспит на стійкість та витривалість. На нашу думку, гуманітарна сфера загалом, наука і освіта України зокрема, стали одним з важливих чинників спротиву російській агресії.

З 1991 року по 2014 рік державна мовна політика України не була спрямована на те, щоб українська мова не змогла зайняти гідне місце в суспільстві, особливо ці прорахунки простежились на Сході, Півдні та в Автономній Республіці Крим. Саме частини цих регіонів були захоплені російським агресором й отримали юридичний статус тимчасово окупованих територій (далі – ТОТ).

Враховуючи ці недопрацювання, за каденції Президента України було розроблено концепцію нових нормативно-правових документів, що були спрямовані на врегулювання мовних норм. Після тривалих дискусій був ухвалений Верховною Радою України від 25.04.2019 р. Закон України № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1].

Вчені-українознавці Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (далі – НДІУ) розпочали активну діяльність, долучившись до його пропагування у суспільстві, особливо серед учнівської молоді. З початком повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації на українські терени мовне питання набуло ще більшого значення для суспільного спротиву країні-агресору та всеукраїнської консолідації.

Директор НДІУ Василь Чернець видав Наказ від 29.09.2023 р. № 76 «Про проведення Міжнародного щорічного літературно-

мистецького конкурсу есе серед учнів 1-4, 5-8 та 9-11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» (далі – Конкурс) [2], який започаткувала Юліана Шинкарик. В межах виконання теми НДР «Особливості сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих територіях України» науковими співробітницями відділу української філології Шинкарик Ю.В. та Безсмертною Н. С. проведено Конкурс. Ця ініціатива була підтримана та одногосно затверджена на засіданні Вченої ради 28 грудня 2023 р.

Конкурс – це відкритий українознавчий захід, що проводиться з метою формування національної ідентичності та визначення ціннісних орієнтирів учнівської молоді. Він має на меті привернення уваги українських дітей в Україні та за її межами до Збройних сил України загалом та воїнів-захисників, які на сучасному етапі стали одним із найважливіших елементів політичної системи суспільства і держави. На сьогодні актуалізувалося завдання поширення серед школярів інформації про воїнів ЗСУ, які стоять на захисті національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України. На сучасному етапі винятково важливим стало пропагування ідеї шанобливого та позитивного ставлення до Збройних сил України загалом та воїнів-захисників, які героїчно борються з російським агресором і відстоюють демократичний вибір українського народу через сприйняття учнями 1-4, 5-8 та 9-11 класів у їх творчих роботах, підготовлених на українознавчих засадах.

Конкурс складається з двох номінацій: «Есе» та «Малюнки», які раніше не брали участь у творчих конкурсах та не були опубліковані. Усі учнівські праці присвячені Збройним силам України (далі – ЗСУ). Така форма Конкурсу дала можливість творчо поєднати літературні та образотворчі роботи, розширити осягнення позитивного образу сучасного українського воїна в українському суспільстві загалом й учнівському середовищі зокрема.

Завдячуючи вмільй фаховій організаційній роботі вчених-українознавців, Конкурс набув Всеукраїнського масштабу та поширився за межі України. Вражає географія закладів загальної середньої освіти, які представляють учасники Конкурсу: Київщина, Львівщина, Тернопільщина, Хмельниччина, Волинь, Сумщина, Черні-гівщина, Черкащина, Харківщина, Івано-Франківщина, Миколаївщина, Донеччина, Запоріжжя, Дніпропетровщина та

інші. Варто наголосити, що деякі конкурсанти після повномасштабного вторгнення росії в Україну змінили своє місце проживання, тому роботи надсилали з-за кордону. Конкурсною комісією та організаційним комітетом було опрацьовано 300 учнівських есеїв та 35 малюнків.

Проаналізувавши конкурсні роботи у номінації «Есе» виявлено, що тексти есеїв написані літературною українською мовою. Це свідчить про якісну державну мовну політику на сучасному етапі. З'ясовано, що учнівська молодь глибоко переосмислила тему воїнів ЗСУ, показавши, як вони розмірковують над образом сучасних захисників та захисниць України, притаманними їм рисами, поведінковими характеристиками, якими наділені справжні борці за незалежність Української держави. Виявлено, що змістове наповнення конкурсних есеїв сприяє формуванню патріотичної свідомості та національної ідентичності громадян України. Наголошено, що аналізуючи і висвітлюючи образи воїнів ЗСУ та загалом героїв України у конкурсних роботах, учні доводять їх значущість для зростаючого покоління та впливовість героїв України, акцентуючи на тому, що бути захисником територіальної цілісності нашої держави – почесно. Доведено, що українська національна ідея є основою конкурсних робіт, а патріотична складова Конкурсу сприяє якісному національно-патріотичному вихованню української молоді.

Проаналізувавши конкурсні роботи у номінації «Малюнки» виявлено, що учнівська молодь у своїх творчих роботах відображає своє бачення про реальне місце у суспільстві захисників та захисниць України під час російсько-української війни. Здійснено українознавчий аналіз інтерпретації образу захисника України через державну та традиційно-народну символіку у творчих роботах учасників Конкурсу, через художнє бачення захисника України очима зростаючого покоління; проведено зіставлення ілюстративного матеріалу з надісланими українською мовою есеями конкурсних робіт учнів; доведено, що тексти конкурсних робіт, а саме візитівки написані літературною українською мовою без вживання росіянізмів та суржику, що свідчить про достатнє володіння українською мовою як державною. Простежено, як крок за кроком українська опановує всі терени України, навіть на ТОТ агресором учні шанують і зберігають рідну мову. Виявлено, що підписи під конкурсними малюнками та зображеннями на них

синергетично взаємодіють між собою та посилюють і підсилюють засоби формування смислового навантаження й значення творчих робіт для формування їх патріотичної свідомості та національної ідентичності громадян Української держави.

Таким чином, вчені-українознавці за допомогою Конкурсу активно сприяють формуванню і реалізації послідовної державної мовної політики України в галузі освіти, спрямованої на утвердження в українській молоді національної ідентичності та посилення ролі української мови в усіх сферах суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 р. «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

2. Наказ від 29.09.2023 р. № 76 «Про організацію і проведення Міжнародного щорічного літературно-мистецького конкурсу есе серед учнів 1-4, 5-8 та 9-11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна» URL: https://ndiu.org.ua/images/mizh_konkursy/Nakaz_pro_orh_i_prov_Konkursu_ese.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Арістова Алла – доктор філософських наук, професор, завідувач відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво».

Безмертна Наталія – наукова співробітниця відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Беньковська Наталя – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія».

Березанська Ірина – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Біла Світлана – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Білокопитова Марія – викладач кафедри іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля.

Бойчук Антоніна – молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Боровик Олександра – студентка 2 курсу 27С групи, факультет цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Веденєєв Дмитро – професор, доктор історичних наук, професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв.

Вовк Неля – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри організації заходів цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Вовк Неля – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри організації заходів цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Галик Володимир – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, проректор з науково-педагогічної роботи та інформатизації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Галів Микола – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гілевич Ігор – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Глібіщук Микола – кандидат історичних наук, асистент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Годя Іван – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Гончарук Станіслав – магістрант факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Гриник Ліля – молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гриценко Галина – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гуштан Тетяна – доктор економічних наук, професор кафедри технології і організації ресторанного господарства Ужгородський торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.

Даниш Юліана – магістрант факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Дворянин Парасковія – докторантка кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка.

Деркач Анастасія – курсант 4 курсу 42 взводу, факультет пожежної безпеки Черкаського інституту пожежної безпеки імені Ге-

роїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Доброносова Юлія – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету.

Дрок Павло – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Зінкевич Яна – здобувач-бакалавр, спеціальності 052 Політологія, кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі; українська медикія-доброволиця, військовослужбовиця та політична діячка.

Зленко Яна – викладач кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Зубкович Остап – аспірант кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Ільницький Василь – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Ільницька Наталія – молодший науковий співробітник НДС Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Калакура Олег – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Калінічева Галина – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Каліщук Оксана – доктор історичних наук, професор кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Карпенко Ореста – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кобилка Єлена – студентка 3 курсу 36С групи, факультет цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Корновенко Лариса – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології, зарубіжної літератури та методики навчання Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Корновенко Сергій – доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, директор Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Костюк Поліна – аспірантка відділу новітньої історії Інституту українознавства І. Крип'якевича НАН України.

Коцур Леся – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Литвин Валентина – доцент кафедри хімії та наноматеріалознавства Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Лупак Марія – гостьовий науковець Кембриджського університету, науковий співробітник Британської Академії, Сполучене Королівство.

Лященко Юрій – викладач кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Мазурчак Лідія – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Марченко Ярослав – кандидат історичних наук, перший заступник начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Мельник Назар – студент III курсу історичного факультету кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Мірошніченко Денис – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Мрака Ігор – доцент кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

Муравський Олег – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Нанівський Роман – здобувач наукового ступеня доктора філософії, кафедра педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Ніколаєв Святослав – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Плужник Оксана – доктор філософії (Phd в галузі «Освіта/педагогіка»), доцент кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Попп Руслана – доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Пуйда Роман – доктор історичних наук, професор, директор науково-технічної бібліотеки, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Сакаль Тетяна – магістрант факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Самойленко Кирило – магістр кафедри військової журналістики Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ситник Олександр – професор, доктор історичних наук, професор кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Сіромський Руслан – професор кафедри світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Слободяник Валентина – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри хімії та поліграфічного матеріалознавства Української академії друкарства.

Соловей Богдан – аспірант кафедри інформаційних технологій проектування та прикладної математики Київського національного університету будівництва і архітектури.

Станкевич Андрій – аспірант кафедри економічної теорії обліку і оподаткування Київського національного університету будівництва і архітектури.

Столяренко Оксана – доцент, доцент кафедри іноземних мов Вінницького національного технічного університету.

Столяренко Олена – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Талалай Юлія – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови та перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Топчий Валерій – аспірант кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Фесан Володимир – аспірант кафедри «Історія та археологія» Київського національного університету будівництва і архітектури.

Фігурний Юрій – кандидат історичних наук, старший дослідник, завідувач відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Храбан Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут.

Черненко Олександр – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри організації заходів цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.

Шакурова Ольга – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Шелестак Лариса – доктор філософії (PhD), асистент кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

Шинкарик Юліана – наукова співробітниця відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Шолота Казимир – аспірант відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Яцула Єлизавета-Параскевія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Том II

**За редакцією:
Василь Ільницький, Микола Галів**

Макетування та верстка – Наталія Кузнєцова

*Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст,
достовірність інформації та точність цитувань
відповідальності не несе.*

При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.

Здано до набору 10.05.2024 р. Підписано до друку 31.05.2024 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 16,4. Зам. № 0524-046
Наклад 150 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.